

Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet

Att agera och ge stöd och skydd när barn och vuxna riskerar att bli eller har blivit bortförda till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet.

För yrkesverksamma inom socialtjänst, skola, polis och hälso- och sjukvård.

Titel: Myndighetsgemensam vägledning vid hedersrelaterad brottslighet
ISBN: 978-91-89819-14-6
Rapportnummer: 2024:8
Diarienummer: 800-7757-2024
Utgivningsår: 2024
Upplaga: Enbart digital
© Länsstyrelsen Östergötland 2024

Innehåll

1	Inledning.....	8
1.1	Förord.....	8
1.2	Uppdrag och genomförande.....	9
1.3	Bakgrund.....	10
1.4	Läsanvisningar	11
2	Definitioner	13
2.1	Hedersrelaterat våld och förtryck.....	13
2.2	Hederskontext.....	14
2.3	Hedersrelaterad brottslighet	14
2.4	Olika former av hedersrelaterat våld och förtryck	15
2.4.1	Barnäktenskap och tvångsäktenskap.....	16
2.4.2	Könsstympning av kvinnor	17
2.4.3	Omvändelseförsök av hbtq-personer.....	18
2.5	Åldersgruppers benämningar i vägledningen	18
2.5.1	Personer under 18 år	19
2.5.2	Personer över 18 år	19
3	Kunskapsöversikt om hedersrelaterat våld och förtryck.....	20
3.1	Utmärkande drag och normer	21
3.2	Vilka som drabbas och utövar våldet.....	25
3.2.1	Särskilt utsatta och sårbara grupper	26
3.3	Olika former av utsatthet.....	29
3.3.1	Omfattning och konsekvenser av barnäktenskap och tvångsäktenskap.....	31
3.3.2	Omfattning och konsekvenser av könsstympning.....	32
3.3.3	Omfattning och konsekvenser av bortförande	33
3.4	Studier gällande omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck.....	35
4	Gällande rätt.....	37
4.1	Hedersförtryck	39
4.2	Om utreseförbudet i LVU.....	40
4.2.1	Risken ska vara påtaglig.....	40

4.2.2	Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att meddela utreseförbud	41
4.2.3	Ansökan behöver innehålla tillräcklig information	41
4.2.4	Utreseförbud ska omprövas kontinuerligt	42
4.2.5	Socialtjänsten kan besluta om tillfälligt utreseförbud	42
4.2.6	Barn som inte är svenska medborgare kan få utreseförbud i vissa fall ..	43
4.2.7	Vid utreseförbud kan barnets pass spärras.....	43
4.2.8	Det är förbjudet att föra ett barn med utreseförbud ut ur landet.....	44
4.2.9	Polisanmälan blir ofta aktuell vid utreseförbud	44
4.2.10	Ett utvidgat utreseförbud.....	45
4.3	Barnäktenskapsbrott	46
4.3.1	Tvångsäktenskap kan räknas som människohandel.....	47
4.4	En särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv	48
4.5	Könsstympning.....	49
4.6	Äktenskapstvång.....	50
4.7	Vilseledande till äktenskapsresa	51
4.8	Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap	51
4.9	Utländska månggiften, utländska tvångs-äktenskap och utländska fullmaktsäktenskap	52
5	Samverkan.....	54
5.1	Nationella stödtelefonen för yrkesverksamma.....	55
5.2	Barnahus	56
5.2.1	Barnahus koordinerar aktörerna som arbetar med hedersrelaterade ärenden	56
5.2.2	Samverkan inom barnahus underlättar och stärker aktörernas arbete	56
5.2.3	Det finns många goda skäl att samverka genom barnahus	57
5.3	Regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck	58
5.4	Samverkan inom och mellan kommuner	59
5.5	Råd vid hanteringen av hedersrelaterade ärenden	60
5.5.1	Kunskap om barnets situation.....	60
5.5.2	Inför barnförhör och läkarundersökning.....	61
5.5.3	Inför samråd och samverkan.....	62

6 Att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs utomlands och utsätts för hedersrelaterad brottslighet.....	63
6.1 Allmänt om hantering av hedersrelaterade ärenden	63
6.1.1 Kunskap är grunden för en god hantering.....	63
6.1.2 Bemötande har stor betydelse.....	63
6.1.3 Risker kan uppstå när en tolk anlitas.....	64
6.2 Socialtjänsten.....	64
6.2.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet.....	64
6.2.2 Socialtjänsten ska agera vid risk för eller misstanke om utsatthet	65
6.2.3 Barnets situation behöver utredas noga.....	66
6.2.4 Utreseförbud kan skydda barnet från att föras ut ur landet.....	68
6.3 Polisen.....	71
6.3.1 Eventuella hedersmotiv behöver identifieras tidigt.....	71
6.3.2 Om barn misstänks fara illa ska en orosanmälan till socialtjänsten göras	71
6.3.3 Förundersökning i hedersrelaterade ärenden kan behöva ledas av erfarna åklagare.....	72
6.3.4 Hantering av hot och risker är centralt.....	73
6.3.5 Utreseförbud och efterlysning kan förebygga att barn förs ut ur landet	74
6.4 Förskola och skola.....	75
6.4.1 Var uppmärksam på signaler om hedersrelaterat våld och förtryck.....	77
6.4.2 Orosanmälan ska göras vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck.....	77
6.4.3 När eleven är myndig kan skolan stötta och vägleda.....	78
6.5 Hälso- och sjukvården.....	78
6.5.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet.....	79
6.5.2 Orosanmälan ska alltid göras till socialtjänsten vid oro för barn	79
6.5.3 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare	80
7 När en person är försvunnen	81
7.1 När ett barn är försvunnet.....	81
7.1.1 Socialtjänsten.....	81

7.1.2	Polisen.....	84
7.1.3	Förskola och skola	88
7.1.4	Hälso- och sjukvården.....	91
7.2	När en vuxen är försvunnen	92
7.2.1	Socialtjänsten.....	92
7.2.2	Polisen	93
7.2.3	Skolan.....	95
7.2.4	Hälso- och sjukvården.....	96
8	När en person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet.....	98
8.1	När ett barn är bortförd.....	98
8.1.1	Utrikesdepartementet	98
8.1.2	Socialtjänsten	99
8.1.3	Polisen	110
8.1.4	Förskola och skola.....	112
8.2	När en vuxen är bortförd.....	113
8.2.1	Socialtjänsten	113
8.2.2	Polisen	114
8.2.3	Skolan.....	114
9	När en bortförd person ska återvända till Sverige.....	115
9.1	När ett barn ska återvända.....	115
9.1.1	Socialtjänsten.....	115
9.1.2	Polisen	119
9.1.3	Förskola och skola.....	120
9.2	När en vuxen ska återvända.....	121
9.2.1	Socialtjänsten	121
9.2.2	Polisen	121
9.2.3	Skolan.....	121
10	Långsiktigt stöd	123
10.1	Långsiktigt stöd för barn.....	123
10.1.1	Socialtjänsten	123
10.1.2	Polisen	126
10.1.3	Förskola och skola.....	126

10.1.4	Hälso- och sjukvården.....	128
10.2	Långsiktigt stöd för vuxna.....	130
10.2.1	Socialtjänsten	130
10.2.2	Polisen	131
10.2.3	Skolan.....	131
10.2.4	Hälso- och sjukvården.....	132
11	Förkortningar	133

1 Inledning

1.1 Förord

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH), tidigare Nationella kompetensteamet, vid Länsstyrelsen Östergötland har fått i uppdrag att samordna ett myndighetsgemensamt uppdrag om information och vägledning i arbetet mot hedersrelaterad brottslighet. Denna vägledning är framtagen av NCH i samverkan med Brottsoffermyndigheten, Nationellt kunskapscentrum Barnafrid vid Linköpings universitet, Skolverket, Socialstyrelsen, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten. Samråd har även skett med Enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden vid Utrikesdepartementet (UD). Målet med uppdraget är att främja tillämpningen av de bestämmelser mot hedersrelaterad brottslighet som trädde i kraft den 1 juli 2020.

Vägledningen riktar sig till personal inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende samt polis. Utgångspunkten för vägledningen är den utsatthet som drabbar barn, unga och vuxna som riskerar att utsättas för våld eller förtryck såväl i Sverige som utomlands. Förhoppningen är att vägledningen ska vara ett stöd i arbetet med att bekämpa hedersrelaterad brottslighet, i synnerhet i de ärenden som gäller bortförande av personer som befinner sig i en hederskontext. Genom att ta hänsyn till den transnationella dimensionen av hedersrelaterat våld och förtryck ska vägledningen bidra till att säkerställa barns, ungas och vuxnas mänskliga rättigheter.

Vägledningen publicerades första gången år 2022. Den har reviderats under 2023/2024 eftersom det har skett förändringar i lagstiftningen. Bland annat har brottet hedersförtryck införts i brottsbalken, vilket går att läsa om i denna version. Det finns även förslag på ytterligare lagändringar såsom ett utvidgat utreseförbud, kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp, som också beskrivs i denna version. Flera myndigheter har också tagit fram nya och reviderade handböcker och kunskapsstöd och hänvisningar till dessa är också uppdaterade. Revideringen av vägledningen har skett i samverkan med de myndigheter som även deltog vid framtagandet. Framöver är tanken att vägledningen ska fortsätta att finnas kvar som ett uppdaterat och aktuellt stöd i arbetet mot hedersrelaterad brottslighet.

1.2 Uppdrag och genomförande

Regeringen uppdrar åt Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötlands län att samordna de gemensamma myndighetsinsatser som beskrivs i detta uppdrag för att främja tillämpningen av de nya bestämmelser mot hedersrelaterad brottslighet som trädde i kraft den 1 juli 2020.¹

NCH har under år 2021 och 2022 samordnat sammanställandet av en myndighetsgemensam vägledning för yrkesverksamma inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsendet och polis. Vägledningen utgör ett led i arbetet med att förhindra och förebygga att barn lämnar landet för att giftas bort, könsstympas eller utsätts för olika former av hedersrelaterat våld eller förtryck. Den omfattar nämnda aktörers arbete och ansvar när barn och vuxna av hedersrelaterade skäl blir utsatta såväl i Sverige som utomlands.

Vägledningen ska fungera som ett stöd för personal inom socialtjänsten, hälso- och sjukvården, skolväsendet och polis. Den ska både ge visst stöd i nämnda aktörers eget arbete och belysa samverkanskedjan mellan berörda aktörer avseende såväl den förebyggande som den transnationella dimensionen. Vägledningen omfattar dels arbetet med att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs ut ur landet i syfte att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck, dels det långsiktiga stödet till individen. Den innehåller både yrkesspecifika delar för socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende och polis och en del avseende samverkan.

Genomförandet av uppdraget har skett i samverkan med Nationellt kunskapscentrum Barnafrid vid Linköpings universitet, Skolverket, Socialstyrelsen, Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten samt i samråd med enheten för konsulära och civilrättsliga ärenden vid Utrikesdepartementet. Även Barnombudsmannen, Inspektionen för vård och omsorg, Jämställdhetsmyndigheten, Migrationsverket, Myndigheten för stöd till trossamfund, Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor, Sveriges Kommuner och Regioner och civilsamhällesorganisationer har haft möjlighet att bidra med kunskap och underlag under uppdragets gång.

¹ A2020/02649/JÄM

1.3 Bakgrund

Under 2000-talet har flertalet åtgärder vidtagits för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Detta har bland annat skett inom ramen för Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer², Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja³ och i regeringens skrivelse Makt, mål och myndighet – feministisk politik för en jämställd framtid.⁴ Även lagstiftningsåtgärder har vidtagits inom ramen för detta arbete. Den 1 juli 2014 kriminaliserades äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa (numera vilseledande till äktenskapsresa) samt försök och förberedelse till äktenskapstvång. I samband med kriminaliseringen av äktenskapstvång avskaffades möjligheten för personer under 18 år att få dispens att gifta sig. Den 1 juli 2016 kriminaliserades även stämpling till äktenskapstvång. Sedan 1 januari 2019 har reglerna om erkännande av utländska äktenskap skärpts.

Den 1 juli 2020 infördes tre bestämmelser för att bekämpa hedersrelaterad brottslighet i form av ett barnäktenskapsbrott, en särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv samt en möjlighet att besluta om utreseförbud för barn. I och med införandet av dessa lagstiftningsåtgärder kan den som förmår eller tillåter ett barn att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse dömas för barnäktenskapsbrott enligt 4 kap. 4 c § tredje stycket brottsbalken (BrB). Den särskilda straffskärpningsgrunden i 29 kap. 2 § 10 BrB innebär att om ett motiv för brottet har varit att bevara eller återupprätta heder ska, vid sidan av vad som gäller för den särskilda brottstypen, det ses som en försvårande omständighet vid bedömningen av straffvärdet. I 31 a § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) infördes bestämmelsen om utreseförbud för att hindra att barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att ingå äktenskap, en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Socialnämnden kan även besluta om ett tillfälligt utreseförbud med stöd av 31 d § LVU om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut om utreseförbud inte kan avvaktas. Det är enligt 45 § LVU kriminaliserat att föra ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud. Ett utvidgat utreseförbud föreslås träda i kraft 1 juni 2024.⁵

Ytterligare åtgärder vidtogs genom att brottet hedersförtryck infördes i 4 kap. 4 e § BrB den 1 juni 2022.⁶

Hedersrelaterat våld och förtryck har sedan vägledningen lanserades, fortsatt att vara ett prioriterat område. Ytterligare lagförslag som presenterats är bland annat kriminalisering av oskuldskontroller och oskuldsingrepp. I samma betänkande föreslås också att underlåtenhet att avslöja tvångsäktenskap och

2 Regeringen (2007). Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. skr. 2007/08:39

3 Regeringen (2009). Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja. skr. 2009/10:229

4 Regeringen (2016). Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid. skr. 2016/17:10

5 Prop. 2023/24:72 Ett utvidgat utreseförbud för barn.

6 Prop. 2021/22:138 Ett särskilt brott för hedersförtryck.

barnäktenskap kriminaliseras.⁷ Regeringen har även gett en särskild utredare i uppgift att analysera och ta ställning till om bland annat straffskalorna för vissa hedersrelaterade brott bör skärpas. Utredaren ska även se över reglerna om utländska månggiften och fullmaktsäktenskap. Syftet med utredningen är att ta fram förslag som återspeglar en skärpt syn på hedersrelaterat våld och förtryck.⁸

Vägledningen är ett led i myndigheters arbete med att stärka statliga och kommunala verksamheters förmåga att förebygga och bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck. Ett liv fritt från förtryck och våld är en mänsklig rättighet som gemensamt behöver värnas om genom ett konstruktivt samarbete där de utsattas behov får stå i centrum.

1.4 Läsanvisningar

Vägledningen är tänkt att användas som ett uppslagsverk. Du som läsare behöver därför inte läsa den från början till slut utan kan gå till det kapitel som är aktuellt i just ditt ärende.

De inledande kapitlen (1–5) innehåller fakta och beskrivningar om:

- uppdraget, genomförande och bakgrund (kapitel 1),
- definitioner (kapitel 2),
- kunskapsöversikt om hedersrelaterat våld och förtryck (kapitel 3),
- gällande rätt i de frågor som vägledningen rör, särskilt fokus ligger på den lagstiftning som ligger till grund för uppdraget (kapitel 4),
- samverkan med fokus på arbetet hos barnahus, resurscentra och Nationella stödtelefonen för yrkesverksamma (kapitel 5).

Kapitel 6–10 utgår från de olika faserna av bortförande och syftar till att personal inom socialtjänst, hälso- och sjukvård, skolväsende och polis ska få verktyg och kunskap. Syftet är också att belysa vikten av samverkan.

Vägledningen behandlar hur yrkesverksamma kan agera i situationer då barn, unga eller vuxna:

- riskerar att föras bort till ett annat land (kapitel 6),
- är försvunna och misstänks ha förts ut ur landet (kapitel 7),
- förts bort och kvarhålls i ett annat land (kapitel 8),
- ska återvända till Sverige efter att ha blivit bortförda (kapitel 9) eller
- behöver långsiktigt stöd och skydd efter att ha varit bortförda (kapitel 10).

Kapitel 6 syftar till att stärka yrkesverksammas förutsättningar att i sitt arbete förebygga och förhindra hedersrelaterad brottslighet. Särskilt fokus ligger på att förebygga att barn och unga förs utomlands i syfte att utsättas för barnäktenskap,

⁷ SOU 2023:37 Förstärkt skydd för den personliga integriteten.

⁸ Dir 2024:8 Förstärkta åtgärder mot hedersrelaterat våld och förtryck.

tvångsäktenskap, könsstympning av flickor och kvinnor, omvändelseförsök mot hbtq-personer eller uppfostringsresor.

Kapitel 7 beskriver verksamheternas ansvar när ett barn eller vuxen är försvunnen och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck.

Kapitel 8 beskriver verksamheternas ansvar när ett barn eller en vuxen är bortförd till eller kvarhållen i utlandet och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterad brottslighet.

Kapitel 9 ger yrkesverksamma vägledning i hur de kan agera när ett barn eller en vuxen som blivit bortförd ska återvända till Sverige. Kapitlet fokuserar på de åtgärder som svenska myndigheter behöver vidta i direkt anslutning till att en bortförd person återvänder.

Kapitel 10 beskriver verksamheternas ansvar när en bortförd person har återvänt till Sverige. En person som blivit bortförd och utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är ofta i behov av långsiktigt stöd och skydd.

2 Definitioner

I det här kapitlet definieras vanligt förekommande uttryck i vägledningen. I slutet av vägledningen finns en lista över de förkortningar som används i texterna.

2.1 Hedersrelaterat våld och förtryck

Vägledningen utgår från regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck (HRV) i proposition 2019/20:131 *Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet*:

”Med hedersrelaterat våld och förtryck avses att människor, främst flickor och kvinnor men även pojkar och män, begränsas i sina liv och utsätts för påtryckningar och våld som syftar till att upprätthålla familjens kontroll över individen. Hedersrelaterat våld och förtryck är kopplat till hedersnormer som bygger på starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar. De patriarkala föreställningarna tar sig uttryck i kontroll av flickor och kvinnor som sträcker sig från begränsningar i vardagen rörande klädsel, umgänge och rörelsefrihet till begränsningar i val av utbildning, arbete, äktenskap och äktenskapsskillnad. I sin mest extrema form kan hedersnormerna leda till allvarlig brottslighet såsom till exempel hot om våld och våld, inklusive dödligt sådant. För de individer som försöker trotsa kontrollen kan följderna bli allvarliga. Hedersrelaterat våld och förtryck kännetecknas av att det finns ett starkt kollektivistiskt inslag, ofta i en familj och släkterelation, som bland annat innebär att individens intresse och handlingar anses vara underordnat familjens intresse och att individens sexualitet och intima relationer är hela familjens angelägenhet som kan påverka familjens anseende. Hedersnormerna grundar sig i en föreställning om heder som inte delas av övriga samhället och som strider mot principen om alla människors lika värde och den enskilda människans frihet och värdighet. Till hedersnormerna hör bland annat uppfattningen att familjens rykte och anseende är avhängigt kvinnliga familjemedlemmars kyskhets och oskuld samt deras faktiska och påstådda beteende i förhållande till dessa ideal.”⁹

⁹ Prop. 2019/2020:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet s. 24.

2.2 Hederskontext

Begreppet hederskontext beskriver ett kollektivistiskt sammanhang som präglas av hedersnormer. I SOU 2020:57 *Ett särskilt hedersbrott* beskrivs hederskontextens särdrag bland annat som följer:

- Heder ses i hederskontexten som det överordnade värdet i samhället; spetsen av den sociala värdepyramiden. Heder förutsätter att män och kvinnor uppfyller vissa krav. Till kraven på män hör bland annat pålitlighet och ärlighet. En man i en hederskontext ska också ha kontroll över närstående kvinnor såsom döttrar, hustrur och systrar. Kvinnor ska vara ”rena” och sexuellt ”orörda”. Om de inte är det kan män hamna i vanheder, vilket utgör motsatsen till heder. Detta betyder att kvinnors beteende påverkar männens heder.¹⁰
- I en hederskontext sympatiserar familjen, släkten eller gruppen ofta med gärningspersonen.¹¹
- I en hederskontext finns ofta en annan och konkurrerande syn på förhållandet mellan stat, individ och familj eller släkt än den etablerade synen inom ramen för rättssystemet. Det konkurrerande synsättet innebär bland annat att gärningspersoner i en hederskontext inte godtar att staten har tagit över ansvar för rättsskipning från enskilda och har ett våldsmonopol.¹²

2.3 Hedersrelaterad brottslighet

Vägledningen utgår från både regeringens och Polismyndighetens samt Åklagarmyndighetens definition av hedersrelaterad brottslighet.

Polismyndighetens och Åklagarmyndighetens definition lyder enligt följande; ”brott som helt eller delvis begåtts för att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps anseende utifrån en föreställning om heder.”¹³ Brott som begås i en hederskontext, men som motiveras av något annat än heder (till exempel pengar, svartsjuka eller hämnd) behöver inte vara brott med hedersmotiv.

Regeringens definition lyder enligt följande:

Hedersrelaterat våld och förtryck tar sig uttryck på en rad olika sätt. Det handlar om allt ifrån subtila inskränkningar i de utsattas levnadsvillkor till brottsliga gärningar. I allmänhet kan hedersrelaterat våld och förtryck beskrivas som brott riktade mot någon, ofta en släkting, som enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning anses ha vanärat eller riskerar att vanära

¹⁰ SOU 2022:57 Ett särskilt hedersbrott s. 99.

¹¹ SOU 2020:57 s. 14.

¹² SOU 2020:57 s. 108.

¹³ Åklagarmyndighetens och Polismyndighetens definition (2023). Hedersrelaterad brottslighet (aklagare.se) och Hedersrelaterade brott | Polismyndigheten (polisen.se)

gärningsmannens, släktens eller gruppens heder. Brottslighetens motiv är att förhindra att hedern skadas eller förloras, alternativt att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern. Termerna brott med hedersmotiv och hedersrelaterad brottslighet kan alltså användas synonymt för att beskriva samma företeelse. Hedersrelaterat våld och förtryck har en kollektiv karaktär på så sätt att det ofta understöds eller uppmanas av andra personer i släkten samt är förankrat i en bredare krets.¹⁴

Det senaste decenniet har arbetet mot hedersrelaterad brottslighet intensifierats i Sverige. En åtgärd har varit att skärpa straffen för brott som begås med hedersmotiv. En annan åtgärd har varit att kriminalisera vissa former av våld och förtryck som är vanliga i hederskontexter. Exempel på sådana brottsliga handlingar är:

- äktenskapstvång,
- vilseledande till äktenskapsresa,
- barnäktenskap,
- hedersförtryck.

2.4 Olika former av hedersrelaterat våld och förtryck

Det som framför allt skiljer hedersrelaterat våld och förtryck från annat våld i relation är att det förra utförs och/eller sanktioneras av flera personer, såsom familjemedlemmar och släktingar. Individens intressen är underordnade kollektivets och stort fokus läggs på att kontrollera flickors och kvinnors beteende och sexualitet. Gärningar som begås i syfte att upprätthålla kontrollen av individer kan ta många former, varav en del är kriminaliserade. I kapitel 4 beskrivs vilka former av hedersrelaterat våld och förtryck som är kriminaliserade. Nedan följer en beskrivning av våldets olika uttryck.

- **Materiellt våld** kan vara ett sätt att kränka, kontrollera eller straffa en individ, exempelvis genom att förövaren slår sönder den utsattas personliga ägodelar eller andra saker i hemmet.
- **Digitalt våld och kontroll** kan innebära att den utsattas mobil kontrolleras eller att personen spåras och övervakas med hjälp av spionprogram i mobiltelefoner, GPS eller andra spårningsverktyg. Det kan också innebära spridning av bilder och rykten på nätet, eller att förövaren tvingar till sig lösenord eller bank-id i syfte att få tillgång till exempelvis vårdjournaler eller ekonomi.¹⁵
- **Ekonomiskt våld** kan innebära att den utsatta inte får tillgång till sina egna pengar, tvingas redovisa inköp, nekas utbildning och möjlighet att försörja

¹⁴ Prop. 2019/2020:131 s. 25.

¹⁵ Läs mer om digitalt våld på Jämställdhetsmyndighetens webbplats. Jämställdhetsmyndigheten (jamstalldhetsmyndigheten.se)

sig själv, blir lurad eller tvingad att skriva på exempelvis lånedokument eller att förövaren förfalskar den utsattas underskrift (urkunds förfalskning).

- **Försummelse** vilket kan vara både känslomässig och fysisk. Exempel på känslomässig försummelse kan vara att känna sig oälskad av sina vårdnadshavare och/eller bli förminskad och hånad. Fysisk försummelse kan handla om bristande tillsyn och att inte skyddas från faror.
- **Latent våld** är ett hot om eller en erfarenhet av våld som påverkar personen starkt i vardagen. Det kan exempelvis innebära en rädsla för att utsättas för våld som grundar sig i att personen bevittnat eller själv utsatts för våld tidigare.
- **Socialt våld** handlar om att ta ifrån individen sin grupptillhörighet, exempelvis genom att personen blir isolerad, utfrys, förskjuten eller bannlyst.
- **Psykiskt våld** kan exempelvis innebära kontroll, kränkningar, hot, skuld och skambeläggning.
- **Sexuellt våld** omfattar våldtäkt och andra sexuella övergrepp.
- **Fysiskt våld** kan vara allt ifrån enstaka slag till systematisk misshandel och mord. Våldet mot flickor och kvinnor kan också innebära könsstympning, att flickans eller kvinnans hår klipps mot hennes vilja eller att hon blir skållad.

Våldet kan också ha en transnationell dimension. Det kan exempelvis handla om barn eller hbtq-personer som skickas utomlands i syfte att giftas bort, könsstympas eller utsättas för omvändelseförsök. Det kan även handla om bortgifta vuxna som lämnas i landet utan möjlighet att ta sig tillbaka till Sverige.¹⁶

2.4.1 Barnäktenskap och tvångsäktenskap

Barn- och tvångsäktenskap är en form av hedersrelaterat våld och förtryck. Barn- och tvångsäktenskap kan ske genom att familj eller släktingar försöker övertyga, pressa, tvinga, hota eller misshandla någon till att gifta sig mot sin vilja. Lagstiftningen omfattar både formella juridiskt bindande äktenskap och informella äktenskap. Med informellt äktenskap avses ett från svensk synpunkt rättsligt sett icke-formaliserat förhållande mellan parterna som de själva eller deras omgivning likställer, helt eller delvis, med ett formaliserat och juridiskt giltigt äktenskap. Det kan handla om en förbindelse som ingås genom en religiös eller traditionell ceremoni som inte uppfyller lagens krav, till exempel för att vigselförrättaren saknar laglig behörighet att förrätta vigslar.¹⁷ I lagtext kallas ett sådant informellt äktenskap för äktenskapsliknande förbindelse.

Äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott regleras i samma paragraf men i olika stycken i brottsbalken.¹⁸ Innan barnäktenskap blev en egen brottsbeteckning gällde samma krav på tvång för barn som för vuxna. Med den nya regleringen är

¹⁶ Hedersförtryck.se. Startside - Hedersförtryck (hedersfortryck.se)

¹⁷ SOU 2012:35 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap s. 80.

¹⁸ 4 kap. 4 c § Brb.

det även straffbart att förmå eller *tillåta* ett barn att gifta sig. Vårdnadshavare har därigenom en uttalad skyldighet att skydda barn mot äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelser. Ett barn kan aldrig samtycka till att gifta sig enligt svensk lag. En vårdnadshavare som låter sitt barn gifta sig begår ett brott, oavsett om barnet vill ingå äktenskap eller inte.

I Sverige definieras barnäktenskap som ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse där en eller båda parterna är under 18 år.¹⁹ År 2014 togs möjligheten att få dispens från ålderskravet bort och åldersgränsen utgör nu ett så kallat äktenskapshinder utan undantag. Sedan 2019 erkänner inte Sverige utländska barnäktenskap oavsett parternas anknytning till Sverige vid tidpunkten för äktenskapet. Riskerna med barnäktenskap är många och väl kända. Barn som ingår äktenskap fräntas inte bara sin barndom, utan förnekas i många fall även utbildning.

Barnäktenskap har i flera sammanhang definierats som en skadlig sedvänja. Det ses som en form av våld mot kvinnor och flickor och ett brott mot deras mänskliga rättigheter.²⁰ I FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor slås det också fast att barns trolovning och giftermål inte ska ha någon rättslig verkan samt att alla nödvändiga åtgärder, lagstiftning inkluderat, ska vidtas för att fastställa en minimiålder för äktenskap (artikel 16.2).²¹

Många som utsatts för tvångsäktenskap och barnäktenskap saknar i praktiken möjlighet att skilja sig. Tvångsäktenskap är förbjudet i Sverige sedan 2014 genom brottet äktenskapstvång.

2.4.2 Könstympning av kvinnor

Könstympning av flickor och kvinnor är en flera tusen år gammal tradition som förekommer främst i en del länder i Afrika och i Mellanöstern. Traditionen ser olika ut i olika länder och kan även se olika ut inom länder. Ingen vet med säkerhet hur och varför traditionen uppstod. Könstympning kan förekomma i en kontext av hedersrelaterat våld och förtryck. Ingreppet uppfattas ofta som socialt viktigt för att en flicka ska ses som "ren" och som oskuld vid giftermål. I vissa sammanhang ses det som en övergång för att gå från barn till vuxen.²²

Könstympning av flickor och kvinnor strider mot de mänskliga rättigheterna, mot barnkonventionen och är ett brott mot svensk lag. Alla former av kvinnlig könstympning är förbjudna i Sverige. Lagen (1982:316) med förbud mot könstympning av kvinnor infördes 1982.

Enligt WHO omfattar könstympning av flickor och kvinnor alla ingrepp som

19 Proposition 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor s. 20.

20 Se Europaparlamentets resolution av den 4 oktober 2017 om avskaffande av barnäktenskap, FN:s generalsekreterares rapport In-depth study on all forms of violence against women (2006) och UNFPA:s rapport Marrying too young (2012)

21 Proposition 2017/18:288 Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap s. 9.

22 Socialstyrelsen (2016). Kvinnlig könstympning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete.

innebär att de yttre kvinnliga könsorganen helt eller delvis avlägsnas eller att de kvinnliga könsorganen skadas på annat sätt av icke-medicinska skäl. Definitionen lägger också särskild vikt vid orsaken till ingreppet – könsstympning är ingrepp som görs av skäl som inte är medicinska. I de flesta länder där könsstympning förekommer sker ingreppet före det att de utsatta flickorna fyllt 15 år.²³

LÄS MER

För mer information om könsstympning besök

[Koesstympning.se](https://koesstympning.se) (hedersfortryck.se)

2.4.3 Omvändelseförsök av hbtq-personer

Omvändelseförsök av hbtq-personer²⁴, tidigare kallat omvändelseterapi, definieras av Myndigheten för ungdoms och civilsamhällesfrågor (MUCF) som följer:

MUCF har valt att använda begreppet omvändelseförsök i stället för ”omvändelseterapi”. Valet av begrepp, och definitionen av begreppet, bygger dels på kunskap från tidigare forskning och undersökningar, dels på erfarenheter och tankar MUCF samlat in från hbtqi-organisationer, stödverksamheter och myndigheter under arbetets gång. I den dialog MUCF haft med hbtqi-organisationer, stödverksamheter och myndigheter, samt i rekryteringen av intervjupersoner, har begreppet ”omvändelseterapi” ofta upplevts som ottydligt eller problematiskt. Dels har både organisationer och individer inte uppfattat att begreppet omfattar alla former av påtryckningar och tvång. Dels har en del uppfattat begreppet som problematiskt eftersom terapi för tankarna till vetenskapligt förankrad vård och behandling.²⁵ Omvändelseförsök definieras i den här rapporten som påtryckningar och tvång som syftar till att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.²⁶

2.5 Åldersgruppers benämningar i vägledningen

Nedan definieras grupper som förekommer ofta i vägledningens texter. I kapitel 3 beskrivs gruppen som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck mer ingående. Kapitel 3 innehåller även fördjupningar i olika gruppers specifika utsatthet.

²³ World Health Organization, Female genital mutilation (who.int) (nedladdad 2023-12-20)

²⁴ Hbtq är ett samlingsnamn och en förkortning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. Hbtqi används när även intersexpersoner inkluderas (se regeringens handlingsplan för hbtqi-personers lika rättigheter och möjligheter, 2021, www.regeringen.se). Få studier inkluderar intersex-personers situation i en hederskontext, utan fokuserar främst på hbtq-personer. Texten använder sig genomgående av de begrepp som används i respektive rapport.

²⁵ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. s. 12.

²⁶ Ibid. s. 7.

2.5.1 Personer under 18 år

Enligt barnkonventionen är alla människor under 18 år barn. I vägledningen har därför begreppet barn valts som gemensam benämning av personer under 18 år, med undantag bland annat för vissa avsnitt som särskilt berör skolans verksamhet. Där används även begreppet elev vilket kan syfta både på personer under 18 år och personer över 18 år som deltar i skollagsreglerad verksamhet. Även begreppen ung och ungdom används i vissa fall för att belysa villkoren för de som inte längre är små barn, men som inte heller är myndiga.

2.5.2 Personer över 18 år

I vägledningen används i regel begreppet vuxen för personer över 18 år. I vissa fall, då det finns skäl att belysa specifika former av utsatthet som kan drabba individer som relativt nyligen blivit myndiga, används begreppet ung vuxen.

3 Kunskapsöversikt om hedersrelaterat våld och förtryck

För att förstå den utsatthet som hedersrelaterat våld och förtryck kan innebära, inleds kapitlet med en generell beskrivning av dess utmärkande drag och grundläggande normer, vilka som drabbas och utsätter andra samt särskilt sårbara grupper. Därefter beskrivs olika former av utsatthet och den specifika utsatthet som drabbar de som blir bortförda till eller kvarhållna i andra länder. Kapitlet avslutas med en översikt över studier gällande omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck.

Kapitlet bygger på en sammanställning av aktuell forskning och andra rapporter om hedersrelaterat våld och förtryck, företrädesvis från en svensk kontext. I vissa delar redovisas även NCH:s egna underlag som främst bygger på en kartläggning av bortförda barn under 2022 samt en målgruppsanalys som det Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck (numera NCH) genomförde under 2021. Målgruppsanalysen genomfördes för att ta fram underlag för en informationssatsning som ingår i samma regeringsuppdrag²⁷ som framtagandet av denna vägledning. Målgruppsanalysen kartlade behovet av information och stöd bland personer som har utsatts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

En rad begrepp används för att hänvisa till hedersrelaterade fenomen: ”hedersrelaterat våld och förtryck, våld i hederns namn, hederskontexter, hedersnormer, hederspraktiker och hedersproblematik” för att nämna några.²⁸ Följande text utgår främst från begreppen *hedersrelaterat våld och förtryck* samt *hedersnormer* som ses som grund för det förstnämnda. Begreppen kommer att förklaras närmare i de avsnitt som följer.

LÄS MER

För mer information om hedersrelaterat våld och förtryck och vilka uttryck utsattheten kan ta, besök hedersfortryck.se.

²⁷ Länsstyrelsen Östergötland (2021a). Rapport 2021:9 Plan för myndighetsgemensam information och vägledning för arbetet mot hedersrelaterad brottslighet A2020/02649/JÅM

²⁸ Björsson, M. och Lebedeva, A. (2023). Jämställdhet och våldsutsatthet. Teoretiska perspektiv och begreppsanvändning. Nationellt centrum för kvinnofrid. Dnr NCK 2023/39; s. 38

3.1 Utmärkande drag och normer

Hedersrelaterat våld och förtryck är ett brott mot de mänskliga rättigheterna och adresseras i Sverige bland annat i den nationella strategin mot mäns våld mot kvinnor.²⁹ Det saknas en enhetlig definition av begreppet men det finns en bred konsensus, bland såväl myndigheter som forskare, gällande våldets utmärkande drag.³⁰ Hänvisning görs ofta till den definition som framförs i regeringens proposition 2019/20:131 (se kapitel 2 i vägledningen). Hedersrelaterat våld och förtryck kan ses som ett samlingsbegrepp för användandet av kontroll, hot, isolering, förskjutning och våld i syfte att tvinga en familjemedlem till lydnad, för att upprätthålla en familjs och släkts heder eller anseende.

Ett utmärkande drag för hedersrelaterat våld och förtryck är att det är *kollektivt utövat eller sanktionerat*. Våldet och kontrollen understöds eller uppmuntras av flera personer i släkten och är förankrat i en bredare krets. Även släktingar eller andra personer utanför den allra närmaste familjen kan vara förövare. Utövandet av kontroll eller våld kan också vara ett resultat av tvång, exempelvis genom att familjemedlemmar (ofta pojkar och unga män) tvingas utöva kontroll av ett syskon, mödrar eller kusiner.³¹ Våldet och förtrycket involverar samtliga familje- och släktmedlemmar på olika sätt och det legitimeras och sanktioneras genom sociala normer som kretsar kring heder som gruppens moraliska centrum.³²

De normer som ligger till grund för utövandet av hedersrelaterat våld och förtryck kan benämnas *hedersnormer*. De kan vara olika starka och variera utifrån kontext och skifta över tid³³ men en gemensam grund är att de vilar på *konserverativa föreställningar om kön och sexualitet*. Hedersnormer bygger på starkt patriarkala maktstrukturer, som utgår från en separation mellan könen och en hierarki där mannen betraktas som överordnad kvinnan.³⁴ Genom den patriarkala strukturen tillskrivs män och kvinnor fundamentalt olika egenskaper och roller. Det sociala goda anseendet tillhör företrädesvis männen och kan genereras genom allmänt respektabelt beteende, medan kvinnornas betydelse främst är kopplad till det sexualitet, även om de också har generella ideal att leva upp till.³⁵ Kvinnors roll i ett patriarkalt system är inom hemmet; de ansvarar för reproduktion och omsorg och kan inte fylla sin tänkta funktion om

29 Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid. Skr. 2016/17:10

30 Björsson, M. och Lebedeva, A. (2023); Svensson, J. (2023). Hedersrelaterat våld och förtryck i undervisningen. I: Franck, O och Thalén, P. (reds.) Mellan kunskap och fostran. En bok om syfte och mål med skolans undervisning om etik, s. 111-124

31 Prop. 2019/20:131 Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet, s. 24; Prop. 2021/22:138. Ett särskilt brott för hedersförtryck, s. 6 f.; SOU 2022: 70 En uppväxt fri från våld, s. 214; Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). Mäns heder – att vara både offer och förövare, Lund: Studentlitteratur, s. 213; Wikan, U. (2008). Om heder, Göteborg: Daidalos, s. 10-11

32 Baianstovu, R. I. och Enelo, J-M. (2023). Ungas livsvillkor i Göteborg: Enkätundersökning för uppföljning av Göteborgs stads plan för arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck 2020-2023 s. 17; se även Gill, A. K. (2014). Introduction: 'Honour' and 'Honour'-Based Violence: Challenging Common Assumptions. I: Gill, A. K; Strange, C., Roberts K. (reds.). 'Honour' killing & violence. Theory, Policy and Practice. Basingstoke: Palgrave and Macmillan, s. 1-23

33 Gill, A. K. (2014), s. 2-3, Cinthio, H. (2023). Rörelser i gränslandet. Om komplexa hedersnormer och samhälleliga markeringar. (Diss.) Malmö: Malmö universitet, s. 28

34 Makt, mål och myndighet - feministisk politik för en jämställd framtid; Rosquist, J. (2020). Moral i rätten Utredningar av hedersrelaterat våld i Sverige 1997-2017. (Diss.) Göteborg: Göteborgs universitet, s. 35

35 Cinthio, H. (2023). s. 28; se även Gill, A. K. (2014). s. 5

de inte blir gifta.³⁶

Barn och i synnerhet flickor har begränsat handlingsutrymme i ett familjesystem som baseras på en strikt könsmässig och åldersmässig rollfördelning.³⁷ Det hedersrelaterade våldet kan ha en uppfostrande karaktär i förhållande till den yngre generationen, som ska socialiseras in i "rätta" uppförandekoder.³⁸ De vuxna i familjen kan begränsa barnets möjlighet att bestämma över sitt liv, sin kropp, sexualitet, framtid och personliga utveckling.³⁹ Vissa barn kan vara kontrollerade redan i förskoleåldern⁴⁰, medan förtrycket för andra barn kan öka med åldern. För vissa flickor blir vardagen mera kontrollerad när de kommer upp i tonåren.⁴¹

Hedersnormerna påverkar många olika aspekter av människors liv. Baianstovu och Enelo beskriver heder som den moraliska kodex och nav kring vilket hela livet rör sig. Hedersnormerna avgör vilken typ av relationer, platser, uppgifter och roller som anses lämpliga för flickor, pojkar, kvinnor och män i olika åldrar och samhällspositioner och reglerar allt från ekonomi och rättsfunktioner till äktenskap, umgänge inom och mellan grupper samt sexuella relationer.⁴² Individens handlingar är gruppens angelägenhet, även de som rör sexualitet, reproduktion och familjebildning.⁴³ I samhällen som är organiserade efter släktskap och där välfärdssamhället är svagt, är det således mycket svårt för individen att gå emot gruppens beslut eller bryta mot dess gemensamma normer. Släkten är trots allt individens trygghet och sociala skyddsnät.⁴⁴

Centralt för upprätthållandet av familjens och släktens heder är *kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet*. Föreställningen om och betoningen på kvinnlig kyskhets är stark och den så kallade "oskulden" värderas högt.⁴⁵ Det är således särskilt viktigt att slå vakt om att kvinnan väntar med sex till äktenskapet ("oskuldsnormer"), att sex endast sker inom äktenskapets ramar och att kvinnan uppträder på ett sätt som uppfattas som kyskt.⁴⁶ Det är det heterosexuella äktenskapet, både religiöst, kulturellt och juridiskt sett, som institutionaliserar och legitimerar sexualiteten. All sexuell aktivitet som äger rum utanför denna ram är därmed tabu och kan bestraffas.⁴⁷ Även om toleransen för utomäktenskaplig sexuell aktivitet är större när det gäller pojkar och män kan konsekvenserna av att sexuella gränser kränks drabba både kvinnan och den

36 Cinthio, H. (2021). Oskuldsnormer. I: Ouis, P. (red.). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur, s. 357-394

37 Rosquist, J. (2020). s. 235

38 Staaf, A. (2021). Socialtjänstens hantering av frågor om hedersrelaterat våld. I: Ouis, P. (red.). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur, s. 421-448

39 Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). s. 36-37

40 Malmö Stad (2021). Hedersrelaterad problematik i Malmö stads förskolor - erfarenheter och behov av stöd; Malmö Stads Stadsrevision (2024). Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck. Fördjupad granskning. Diarienummer: SR-2023-81

41 Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). s. 29

42 Baianstovu, R. I. och Enelo, J-M. (2023). s. 17

43 Ouis, P. (2021a). Introduktion till temat sexualitet och migration – sexuella script i förändring. I Ouis, P. (red). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur s. 21-60

44 Ouis, P. (2021a). s. 39

45 Ouis, P. (2021a). s. 40

46 Rosquist, J. (2020). s. 35. Se även Cinthio, H. (2021). s. 372 där det framkommer att oskulden i dess normativa kontext endast existerar som en tillgång eller egenskap hos flickor och kvinnor, även om den har betydelse för kollektivet.

47 Cinthio, H. (2021). s. 363

man som närmar sig henne – i synnerhet om han tillhör ett annat familjekollektiv.⁴⁸ Det heterosexuella äktenskapet kan också bli extra betonat som ideal i situationer där andra normer som reglerar livet redan är satta ur spel, exempelvis vid funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa eller då en person ger uttryck för en normbrytande sexualitet eller könsidentitet.⁴⁹ Det skapar en sårbarhet hos vissa individer/grupper som vi kommer att gå in närmare på lite längre fram i avsnittet.

Familjens och den sociala gruppens status och heder är således beroende av att släktens flickor och kvinnor uppvisar ett kyskt beteende, där ett *rykte* kan anses som lika allvarligt som den faktiska påstådda händelsen. Rykte och anseende i en hederskontext kan ses som ett släktgemensamt socialt kapital.⁵⁰ Ryktet fungerar därmed som en kontrollmekanism i dubbel bemärkelse då det kontrollerar och påverkar såväl kvinnor som män.⁵¹ Ryktet har också en potentiell betydelse för möjligheter att bli gift i framtiden.⁵² Cinthio beskriver hur sårbarheten hos personer som lever i hederskontexter kan utnyttjas av den som begriper systemets logik: exempelvis kan förövaren av en våldtäkt eller ett sexuellt övergrepp i vissa lägen känna sig säker på att komma undan med sin gärning, eftersom brottsoffret ser det som otänkbart att anmäla händelsen eller berätta för någon om den. Det får inte komma ut att "oskulden" förlorats, även om det skett utan samtycke. Hot om att avslöja en otillåten relation kan även förekomma som påtryckningsmedel i rena utpressningssituationer.⁵³

Barn och unga lever generellt med risker för utsatthet för våld, rykten och hot på nätet.⁵⁴ För barn och unga som lever med hedersnormer innebär digitaliseringen en särskild utsatthet för övervakning, kontroll och snabb ryktesspridning. Möjligheten att dela information, bilder och filmer med en knapptryckning kan få katastrofala följder för ungdomar som lever under strikta hedersnormer.⁵⁵ Cinthio pekar på hur hedersförtrycket har expanderat från den fysiska verkligheten in i den digitala, och hur detta öppnar upp en ny värld av utmaningar och risker men även möjligheter.⁵⁶ Nätet erbjuder kunskap, kontakter och en viss sorts frihet bortom materiella begränsningar, men baksidan är att nya former för kontroll, övervakning och ryktesspridning uppstår. Cinthio menar att detta är intressant även ur ett migrationsperspektiv – den digitala teknologin upphäver begränsningar i tid och rum och släktingar i det gamla hemlandet kan behålla tät kontakt med – och därmed kontroll över – de familjemedlemmar som flyttat och på så sätt förhindra att de traditionella

48 Cinthio, H. (2023). s. 29

49 Cinthio, H. (2021). s. 385

50 Cinthio, H. (2023). s. 33

51 Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). s. 34

52 Cinthio, H. (2021). s. 376

53 Cinthio, H. (2023). s. 161

54 Jernbro, C. och Landberg, Å. (2024). Våld i ungas nära relationer och hedersrelaterat våld och förtryck. Förekomst, riskfaktorer och hälsokonsekvenser. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Jämställdhetsmyndigheten, s. 9

55 Baianstovu R. I., Strid, S., Cinthio, H., och Enele, J.-M. (2019). Heder och samhälle: Det hedersrelaterade våldets och förtryckets uttryck och samhällets utmaningar, Working Papers and Reports. Örebro: Örebro universitet, s. 162f; Cinthio H. (2021). s. 381, 387

56 Cinthio, H. (2021). s. 381, 387

normsystemen luckras upp.⁵⁷

Det är viktigt att betona att olika individer har olika sätt att hantera hedersnormer. Vissa barn och unga väljer att underkasta sig regler och normer eftersom priset för att lämna familjen eller bryta mot normerna upplevs som alldeles för högt. I många fall är hederskontexten vardag och norm, vilket kan innebära att det finns en begränsad insikt om utsattheten för hedersrelaterat våld och förtryck.⁵⁸ Andra barn och unga hanterar det genom att till exempel dölja sina tankar, känslor och beteenden och att hemlighålla delar av sitt liv för familjen.⁵⁹ I andra fall kan barn och unga försöka att aktivt förändra dessa normer, vilket kan leda till känslomässig och social utfrysning eller till och med till allvarliga former av hot och våld, inklusive dödligt våld. I vissa fall är riskerna så stora att den som tagit ställning mot familjens normer och värderingar måste gömma sig från sin familj och helt bryta med sitt övriga sociala nätverk.⁶⁰

Det kan vara ett mycket svårt beslut för individen att söka hjälp av samhället. Normer kring heder och skam hos familj och sociala nätverk framhålls av unga som ett tydligt hinder mot att berätta om utsatthet och att söka stöd.⁶¹ Ouis beskriver det som att svårigheterna att berätta kan handla om att kvinnorna själva internaliserat skamkänslor och därför har svårt att berätta att de är hedersvåldsutsatta.⁶² Hedersnormerna kan också leda till att barnet eller den unga inte vågar berätta om utsatthet i form av sexuella övergrepp. I Rädda Barnens rapport "Allt jag inte får göra" beskriver unga att de utvecklat strategier för att leva ett så normalt liv som möjligt, till exempel att dölja sina tankar, känslor och beteenden och att hemlighålla delar av sitt liv för familjen. Omständigheterna får många gånger allvarliga konsekvenser för de utsatta barnens hälsa.⁶³

Det är mycket viktigt att de utsatta som söker hjälp möts av personer med kompetens i hedersfrågan så att de inte utsätts för ytterligare risker. Personen behöver få känna sig lyssnad på och tagen på allvar. På lång sikt kan individen behöva vård och stöd för att anpassa sig till ett liv där individen förvisso är fri, men där saknaden efter familjemedlemmar kan vara stor.⁶⁴ Individen behöver

57 Cinthio, H. (2021). s. 382

58 Länsstyrelsen Östergötland (2021b). Målgruppsanalys. Rapporten är framtagen av Beyond Research på uppdrag av NKT. Centrala resultat och slutsatser finns tillgängliga på www.hedersfortryck.se

59 Rädda barnen (2021). Allt jag inte får göra – Unga om hedersrelaterat våld och förtryck

60 SOU 2022:70, s. 214ff

61 Jämställdhetsmyndigheten (2022). Bortförda barn och unga. Delredovisning av uppdraget att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse, s. 11; Linell, H. (2017). Child protection through an abuse-focused lens: Adolescent victimization and Swedish social services responses (Diss.) Stockholm: Stockholms universitet; se även Bredal, A., Beegsi, M., Bjøranger, T., Wittrup Djup, H., Mekonen, L., Gording Stang, E., Zomorodi, P., Grøtteland, E. och Stifjeld, A.-M. (2020). «Det var ikke bare ferie» Rapport fra ekspertgruppe om unge som etterlates i utlandet mot sin vilje. Oslo: Helse- og omsorgsdepartementet, s. 12-17; Christianson, M.; Teiler, Å., Eriksson, C. (2020). "A woman's honor tumbles down on all of us in the family, but a man's honor is only his": young women's experiences of patriarchal chastity norms. International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being vol 16 (1)

62 Ouis, P. (2021a). s. 42

63 Se t.ex. Rädda barnen (2021). Allt jag inte får göra – Unga om hedersrelaterat våld och förtryck, s. 14.

64 Länsstyrelsen Östergötland (2011). Våga göra skillnad - En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja. s. 73.

också stöd för att hantera upplevelsen av att lämna eller skyddas från sin familj och alla de påfrestningar och svårigheter detta kan innebära både på kort och lång sikt.⁶⁵

3.2 Vilka som drabbas och utövar våldet

Majoriteten av de som drabbas av hedersrelaterat våld är kvinnor (främst flickor och unga kvinnor men även äldre kvinnor utsätts) medan förövarna ofta är kvinnans manliga släktingar (fader, bröder, kusiner, far/morbröder). Äldre kvinnor, främst mödrar eller svärmödrar, spelar också ofta en roll när det gäller att sanktionera våldet men det är ofta män som utför själva våldshandlingarna.⁶⁶ Den kollektiva karaktär som dessa handlingar uttrycker gör att gränserna mellan offer och förövare suddas ut. Förövare till våld och liknande handlingar kan själva vara utsatta för förtrycket och känna sig pressade att sätta familjens krav före den utsatta familjemedlemmen.⁶⁷ Senare års forskning har bidragit till att synliggöra att såväl pojkar och män som flickor och kvinnor kan utöva kontroll, våld och förtryck och att såväl män som kvinnor kan vara offer för våld och förtryck.⁶⁸ Livsutrymmet och självbestämmandet påverkas förstås även för de pojkar eller män som tvingas ta en kontrollerande roll.⁶⁹

Ouis men även Schlytter och Rexvid betonar att relationen mellan systrar och bröder starkt präglas av normer av heder och maskulinitet. Att kontrollera sin systers sexualitet blir för brodern en arena för att visa upp sin manlighet.⁷⁰ När flickans sexualitet är kontrollerad av brodern genom hela uppväxten, blir han en garant för hennes ”oskuld” och har därigenom bevisat att han levt upp till kraven på ”en riktig man”. När han har levt upp till sin plikt kan han samtidigt ställa samma krav på sina manliga släktingar – att de kontrollerat ”oskulden” hos sina systrar så att han i sin tur har en kvinna att gifta sig med som uppfyller gruppens normer.⁷¹ Våldet och förtrycket kan spänna över flera olika relationer i en familj.⁷² Släktingar eller andra personer utanför den allra närmaste familjen kan vara förövare, både direkt genom att utöva eller uppmana till våld och förtryck, och mer indirekt genom att skydda förövare och förhålla sig passivt till bevitnade övergrepp. Även utomstående, exempelvis en partner som inte accepteras av familjen, kan bli ett offer.⁷³

65 Länsstyrelsen Östergötland (2021b).

66 Gill, A. K. (2014). s. 2-3

67 Staaf, A. (2021). s. 426

68 Se exempelvis Cinthio, H. (2023); Christianson, M; Teiler, Å; Eriksson, C (2020); Bates, L. (2021). Honor-based abuse in England and Wales: Who does what to whom. Violence against women, vol 27 (10), s. 1774-1795; Bates (2018). Females perpetrating honour-based abuse: controllers, collaborates or coerced? Journal of Aggression, conflict and peace research 10(4), s. 292-303

69 Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016).

70 Ouis, P. (2021a). s. 40; Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). s. 38-39, 236-238

71 Ouis, P. (2021a). s. 41

72 Se Rosquist, J. (2020) s. 214ff för en genomgång av olika roller i hederspraktiserande familjer.

73 Cinthio, H. (2023). s. 177ff; Schlytter, A. och Rexvid, D. (2016). s. 167; Wikan, U. (2008). s. 38-48

3.2.1 Särskilt utsatta och sårbara grupper

De konservativa föreställningarna om kön och sexualitet som hedersnormerna har sin grund i kan medföra ett starkt förtryck mot hbtqi-personer. I en hederskontext är heterosexualitet den enda formen av sexuell läggning som accepteras. De heteronormativa föreställningarna innebär att hbtqi-personers sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck betraktas som ett hot mot familjens heder, vilket gör dem till en utsatt grupp i hederssammanhang.⁷⁴

Att ”komma ut” som homosexuell är förknippat med skam, uteslutning, våld och dödligt våld. Detsamma gäller för transpersoner och personer som på andra sätt bryter mot normer om kön och sexualitet. Om en familj får veta att ett barn är homosexuell, bisexuell, trans eller queer kan kontrollen skärpas och ta sig mer våldsamma uttryck. De utsatta kan bli utstötta och/eller utsättas för fysiskt våld samt riskera att föras utomlands för att utsättas för omvändelseförsök⁷⁵.

Det finns lite kunskap såväl i Sverige som i andra länder om så kallade omvändelseförsök, det vill säga påtryckningar och tvång som syftar till att få någon att förändra, permanent dölja eller avstå från att leva i enlighet med sin sexuella läggning eller könsidentitet eller uttrycka kön på det sätt personen själv vill.⁷⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF) har haft ett särskilt uppdrag att kartlägga unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök. Uppdraget har genomförts genom dialog med stödverksamheter, myndigheter och forskare, intervjuer med unga hbtq-personer, anonyma berättelser från unga hbtq-personer och frågor i den nationella ungdomsenkäten. Den rapport som uppdraget utmynnade i pekar på svårigheten att uppskatta hur många unga hbtq-personer som utsätts för omvändelseförsök i en hederskontext i Sverige. Detta då det bland annat är svårt att dra någon tydlig gräns mellan alla typer av hedersrelaterat våld och förtryck gentemot hbtq-personer och omvändelseförsök i en hederskontext. Rapporten visar att 18 procent av samtliga hbtq-personer hade utsatts för att någon hade försökt att påverka deras sexuella läggning, könsidentitet eller könsuttryck. De flesta av dem hade blivit tillsagda att ändra sig. Att ha blivit tillsagd att ändra sig kan röra sig om omvändelseförsök, men behöver inte göra det. Det är vanligare att transpersoner utsätts för påverkan jämfört med hbtq-cispersoner. Det är även vanligare att homosexuella och queera unga utsatts jämfört med bi-/pansexuella och personer som inte definierat sin sexuella läggning eller är osäkra på sin sexuella läggning. Bland homosexuella är det fler tjejer som uppger att de utsatts för påverkan jämfört med killar, vilket kan hänga samman med att tjejer generellt är särskilt utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.⁷⁷ Fem procent av hbtq-personerna uppgav även att de blivit utsatt för allvarigare

⁷⁴ Prop. 2019/20:131 s. 24–25.

⁷⁵ Darj, F., Nathorst-Böös, H. och Jarl-Åberg, C. (2011). HBT & heder: En intervjustudie om unga HBT-personer som lever i familjer med hedersnormer. Stockholm: ALMAeuropa

⁷⁶ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). Unga hbtq-personers utsatthet för omvändelseförsök i Sverige. s. 62.

⁷⁷ Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). s. 7-8

former av omvändelseförsök såsom exempelvis hot om att föras ut ur Sverige, hot om tvångsäktenskap eller andra former av påtryckningar, hot, tvång eller skador.⁷⁸

År 2024 presenterade MUCF ytterligare en rapport om unga hbtq-personers utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck, samt omvändelseförsök. Rapporten baseras på 11 intervjuer med hbtq-personer som är uppväxta i en hederskontext, samt 15 intervjuer med yrkesverksamma i stödverksamheter som kommer i kontakt med unga hbtq-personer utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck samt tre skriftliga berättelser från unga hbtq-personer. Resultaten visar att för flertalet av de som intervjuats har kontroll, begränsningar och våld varit en del av vardagen under hela uppväxten. Hedersnormerna har förstärkts och påtryckningar, våld och kontroll har ökat när de "kommit ut" som hbtq-personer för sina familjer. Eftersom våldet till stor del är normaliserat för de unga har de svårt att se sin utsatthet och sitt behov av stöd. Vidare saknar de tilltro till att deras situation kan förändras, och har därför inte sett det som meningsfullt att berätta för någon om sin utsatthet. Samtliga intervjupersoner beskriver perioder av depression och stark ångest under barn- och ungdomstiden. Flertalet har dessutom haft självmordstankar och ägnat sig åt olika typer av självskadebeteende.⁷⁹

Även den målgruppsanalys som genomfördes år 2021 på uppdrag av det nationella kompetensteamet visar att många unga hbtqi-personer är väl medvetna om att deras sexualitet, könsidentitet eller könsuttryck bryter mot hedersnormer och kan känna skam och skuld över att de gör sina föräldrar besvikna. Dessa personer kan därtill vara mycket svåra att nå då många väljer att aldrig "komma ut" eftersom konsekvenserna för att göra det är för stora. Den här gruppen blir ofta bortglömd, och samhällsstrukturer såsom skyddat boende saknas många gånger för dessa individer.⁸⁰

En annan särskilt sårbar grupp är personer med intellektuell funktionsnedsättning samt personer som lider av psykisk ohälsa.⁸¹ Detta då de ofta står i en särskilt tydlig beroendeställning till förövaren eller förövarna och har andra referensramar. Vidare är förtryck mot personer inom dessa kategorier särskilt svårupptäckt eftersom förtrycket kan ta sig andra uttryck än det förtryck som utövas i förhållande till personer som inte har en intellektuell funktionsnedsättning eller psykisk ohälsa.⁸²

Personer med intellektuell funktionsnedsättning samt personer som lider av svår psykisk sjukdom har ökad risk att utsättas för tvångsäktenskap. Det finns en risk att personer, i synnerhet med intellektuell funktionsnedsättning, vilseleds

78 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2022). s. 8

79 Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (2024). "Det får inte existera" Om unga hbtq-personers utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck samt omvändelseförsök. Växjö: MUCF s. 7-8

80 Länsstyrelsen Östergötland (2021b).

81 Ingvarsdotter, K. (2021). "Deras söner ska ha ett vanligt liv". Om psykisk ohälsa och arrangerade äktenskap i en migrationskontext. I Ouis, P. (red). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur s. 395-420

82 Prop. 2019/20:131 s. 26.

in i äktenskap.⁸³ Vilseledande till äktenskap kan i detta sammanhang innebära att den unga tackar ja till att ingå äktenskap utan att egentligen förstå vad det innebär. Det kan till exempel ske genom att lägga fokus på bröllopfesten där den ungas förståelse av ett äktenskap blir likställd med en bröllopfest. I vissa fall förstår inte individen att det är deras eget bröllop som pågår, utan bara en fest.⁸⁴ Det kan också ske genom att förmedla till den unga att personen kommer att bli "normal" och "som alla andra i familjen" om personen gifter sig.⁸⁵

Funktionsnedsättningen kan tillsammans med beroendesituationen göra det besvärligare att säga ifrån och att uppfatta vad som är ömsesidigt respektive tvång i sexuella situationer och relationer. Den slutna världen gör det också svårare för andra att upptäcka våldet, som därmed osynliggörs.⁸⁶ Det finns en stor variation inom gruppen och olika personer har olika stort behov av stöd. Vissa har svårt att förstå och sätta ord på det de varit med om. Andra är medvetna om att de blivit utsatta för något som var fel, men vet inte hur de ska söka hjälp. Därför krävs särskild uppmärksamhet från personer i omgivningen, såsom kontaktperson, lärare eller annan skolpersonal.

Vidare är det viktigt att uppmärksamma den särskilda utsattheten för olika typer av våld som det kan innebära att befinna sig inom migrationsprocessen. Den befintliga forskningen tydliggör att migrationssituationen innebär en ökad riskutsatthet och ökat risktagande när det gäller sexuell och reproduktiv hälsa.⁸⁷ Studier visar att ensamkommande unga är en stor riskutsatt grupp för bland annat sexuellt våld, detsamma gäller odokumenterade ("papperslösa" migranter) som myndigheter har extra svårt att nå ut till med hjälp och stöd.⁸⁸ Likaså finns det också en särskild utsatthet för hbtq-personer i migrationsprocessen. Studier visar att det sexuella våld som kan vara grund för att de lämnat sitt land kan följa med dem på resan till Sverige.⁸⁹

De migranter som befinner sig i en situation där uppehållstillstånd inte kan garanteras kan hamna i mycket utsatta situationer. Ett exempel är så kallade äktenskapsmigranter som kommit till Sverige via anknytning och där relationen inte hållit hela provotiden på två år.⁹⁰ Det kan vara särskilt svårt för kvinnor som lever med en våldutsatthet att lämna sin relation då detta också skulle innebära att de förlorade rätten att stanna i Sverige. Det finns också forskning

83 Tjevers rätt i samhället (TRIS) (2020). Gömd & Glömd – Hedersrelaterat våld och förtryck mot vuxna med intellektuell funktionsnedsättning; Ds 2022:9 Ett utvidgat utreseförbud för barn; SOU 2020:57, se även Noack-Lundberg K., Gill, A. K. och Sundari A., (2021). "Understanding forced marriage protection orders in the UK", Journal of Social Welfare and Family Law 43:4: s. 271-392 samt Ingvarsdotter (2021), s. 413

84 Länsstyrelsen Östergötland (2021b).

85 Tjevers rätt i samhället (TRIS) (2020). s. 62ff

86 Ouis, P. och Löfgren-Mårtenson, L. (2021). "Det är familjernas sätt att skydda dem" – mellan omsorg och kontroll i en hedersrelaterad kontext för unga med intellektuell funktionsnedsättning. I Ouis, P. (red). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur s. 525-544

87 Folkhälsomyndigheten (2020). Migration, sexuell hälsa och hiv- och STI-prevention: En kartläggning av unga migranternas sexuella och reproduktiva hälsa och rättigheter i Sverige, s. 15

88 Ouis, P. (2021b). Migrationslagstiftning, transnationella relationer och sexuell riskutsatthet. I Ouis, P. (red). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur s. 265-292

89 Knutagård, H. (2021). Där, här och mittemellan. Några migrerade hbt-mäns röster om sexuell utsatthet. I Ouis, P. (red). Sexualitet och migration i välfärdsarbete, Lund: Studentlitteratur s. 321-355

90 Ouis, P. (2021a). s. 25; Ouis, P. (2021b), s. 265-291 se även Bates, L. (2021). s. 1774-1795

som visar att migrationen gör att hedersnormerna kan komma att bli viktigare än de tidigare varit – inte minst för män vars socioekonomiska status decimerats i och med migrationen.⁹¹

3.3 Olika former av utsatthet

Överträdelser av hedersnormerna, särskilt rörande sexualitet och intimrelationer anses kunna påverka gruppens heder och anseende negativt och måste förebyggas och, när de inträffar, bestraffas.⁹² Utsattheten som det kan innebära att leva med hedersnormer sträcker sig från begränsningar av vardagliga val till ett liv under extrem kontroll, som sätt att säkra att så kallade normöverträdelser inte sker. För vissa barn, unga och vuxna är situationen så allvarlig att de lever med dödshot, fysiskt och psykiskt våld, isolering, hot om barn- eller tvångsäktenskap eller riskerar att föras utomlands. Den utlösande faktorn för grövre förtryck, hot och våld är ofta en enskild händelse, till exempel att familjen fått reda på att man är i ett förhållande som familjen inte samtycker till. Gemensamt för sådana utlösande faktorer är att de på något sätt bryter mot de krav och förväntningar som ställs av familjen eller släkten i hederskontexten.⁹³

Cinthio lyfter fram att det är viktigt att beakta att det i relation till hedersnormer finns en glidande skala mellan frivillighet och tvång. Det kan handla om snäva normer och subtila men omfattande påtryckningar som är svåra att lagföra juridiskt men som på ett genomgripande sätt påverkar livsvillkor och valmöjligheter för dem som utsätts.⁹⁴ Ett aktivt upprätthållande av heder och rykte blir genom hederspraktiker invävt i vardagslivet, huvudsakligen genom att undvika umgänge över könsgränser.⁹⁵ Många situationer kan kodas som sexuella, exempelvis att delta i könsblandade verksamheter eller ha ögonkontakt med personer av motsatt kön. När överträdelser anses ha skett kan detta utlösa bestraffningar och sanktioner i form av exkludering och våld av varierande grad.⁹⁶

Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck kan bland annat innebära att ett barn eller en ung person:

- inte får vara med på alla skol- och fritidsaktiviteter,
- inte får välja sina egna kläder,
- behöver ta ett stort ansvar för hemarbete och småsyskon,

91 Baianstovu R. I. et al (2019). s. 180

92 Cinthio, H. (2023). s. 33

93 Länsstyrelsen Östergötland (2021b).

94 Cinthio, H. (2021). s. 370

95 Rosquist, J. (2020). s. 37

96 Cinthio, H. (2023). s. 28

- blir övervakad eller begränsad i sin användning av mobil, dator och sociala medier på ett sätt som inte är åldersadekvat,
- inte får välja eller välja bort religiös åskådning,
- inte får ha vänner som inte är godkända av familjen,
- inte får ha pojkvän/flickvän,
- inte får välja framtida partner, yrke eller livsstil,
- behöver dölja eller hemlighålla sin sexuella läggning eller könsidentitet,
- inte får ha sex före äktenskap,
- tvingas genomgå oskuldskontroller, oskuldsingrepp och processer för oskuldsintyg,
- blir bortförd och/eller kvarhållen utomlands i syfte att exempelvis giftas bort, utsättas för könsstympning, utsättas för omvändelseförsök eller uppfostringsresor,

Det är viktigt att tänka på att listan ovan inte är uttömmande. Det är endast exempel på hur utsattheten kan ta sig uttryck.⁹⁷

Även om det finns fler studier om barn och ungdomars utsatthet, är det viktigt att komma ihåg att även vuxna, främst kvinnor men även i vissa fall män, utsätts för våld och förtryck i en hederskontext. Det kan handla om personens egna livsval, att personen har en sexuell läggning som inte accepteras av familjen eller på något annat sätt riskerar att skada familjens heder. En kartläggning som genomfördes i Stockholm, Göteborg och Malmö under 2017–2018 och som omfattade såväl kvalitativa som kvantitativa delstudier (den så kallade ”Storstadskartläggningen”), visade på olika former av våld som även drabbar vuxna kvinnor i en hederskontext. En sådan våldsform som ofta sker i det fördolda är sexuellt våld, bland annat inom äktenskapet. Detta legitimeras i en hederskontext utifrån uppfattningen att kvinnan är mannens egendom inom äktenskapet.⁹⁸

Utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck kan bland annat innebära att en vuxen person:

- inte får umgås ensam med andra vuxna av annat kön som inte tillhör familjen eller släkten,
- inte får utbilda sig och arbeta,
- inte får ta körkort,
- inte får cykla, simma eller träna,
- inte får bestämma om man vill ha barn, hur många barn man vill ha eller om man vill göra abort,
- inte får skilja sig, eller att de som gör det åter hamnar under familjens kontroll och riskerar att utsättas för tvångsäktenskap,

⁹⁷ Vissa av dessa exempel återges i SOU 2022:70, s. 215

⁹⁸ Bainanstovu R. I. et al. (2019). s. 84ff

Även här är det viktigt att tänka på att listan ovan inte är uttömmande. Det är endast exempel på hur utsattheten kan ta sig till uttryck.⁹⁹

Hedersrelaterat våld och förtryck omfattar således ett brett spektrum av psykiska, fysiska, sexuella, ekonomiska och materiella våldshandlingar som spänner över olika åldrar.¹⁰⁰ Forskning som baseras på intervjuer med yrkesverksamma inom socialtjänsten ger beskrivningar av ett svårarbetat och komplext problemområde som innefattar en mängd olika former av våld som drabbar de utsatta som de möter.¹⁰¹ Föreställningen om att mäns och familjens heder är avhängigt flickors och kvinnors sexualitet hör också ihop med förekomsten av barnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympning av flickor och kvinnor. Nedan ges en lite närmare beskrivning av utsatthet för barn- och tvångsäktenskap, könsstympning samt bortföranden.

3.3.1 Omfattning och konsekvenser av barnäktenskap och tvångsäktenskap

Det faktum att hedersnormerna kretsar kring kontrollen av kvinnans sexualitet och att äktenskapet är den enda tillåtna ramen för sexualitet, innebär att kollektivet agerar för att förhindra föräktenskapliga relationer och styr valet av äktenskapspartner. Detta bidrar till att kvinnor världen över utsätts för barn- och tvångsäktenskap. Äktenskap kan också vara en "lösning" på familjens problem då ett dåligt rykte uppstått eller som straff för normöverskridande beteende.¹⁰² Den exakta omfattningen av barnäktenskap som genomförs utomlands är inte känd.¹⁰³ Brottsförebyggande rådet (BRÅ) konstaterar i sin studie av polisanmälda brott mot barn i åldern 7–15 år under åren 2018–2020, att det främst är flickor i åldern 12–15 år som är utsatta för barnäktenskapsbrott men att pojkar förekommer i enstaka fall. I första hand handlar brotten om misstankar om att barnäktenskap planeras, men några fall gäller misstankar om att barnäktenskap har ingåtts. Ärendena präglas i regel av vaga misstankar och polisen har sällan mycket information i utredningen. I de få ärenden där barnäktenskap ska ha ingåtts har det i regel skett utomlands. En återkommande aspekt är att det har förekommit hot och påtryckningar från släkt utomlands att gifta bort döttrarna i släktens hemland. Det finns också i flera fall ett samband med att särskilda händelser inträffat i barnens liv som har riskerat familjens heder, till exempel att de har träffat någon som de blivit kära i och som familjen inte godkänner, att de sagt sig vara homosexuella eller att de blivit utsatta för ett sexuellt övergrepp.¹⁰⁴

Barnäktenskap har starka negativa konsekvenser för barnets fysiska och psykiska hälsa och utveckling. Barn- och tvångsäktenskap leder ofta till

99 Hedersförtryck.se. Vad är hedersrelaterat våld och förtryck? - Hedersförtryck (hedersfortryck.se)

100 Baianstovu, R. I. och Enelo, J-M. (2023). s. 17-18

101 Baianstovu R. I. et al. (2019). samt Olsson, H. och Bergman, A. (2021). From silence to recognition: Swedish social services and the handling of honor-based violence, *European Journal of Social Work*, 25:2, 198-209.

102 Cinthio, H. (2021). s. 369

103 Ds 2022:9 s. 84.

104 Brottsförebyggande rådet (2023). Polisanmälda brott mot barn i åldern 7-15 år, Stockholm: BRÅ s. 63.

isolering, ofrivillig graviditet, våldtäkt, psykisk misshandel och sexuellt och ekonomiskt utnyttjande. Forskning visar också på samband med självskadebeteende, psykisk ohälsa och självmord.¹⁰⁵

Baianstovu och Särnstedt Gramnaes framhåller att det finns en särskild utsatthet hos barn i statslösa minoritetsgrupper med täta transnationella relationer, där det finns uttryckliga krav på att föra gruppen vidare genom giftermål inom samma grupp. Även familjer som lever i aktiva konflikter, där anhöriga hotas av krig och förföljelse, har en starkare tendens att kräva att deras barn ska gifta sig med släktingar som befinner sig i utsatta situationer i det gamla hemlandet eller någon annanstans. Vidare lyfter forskarna att barnäktenskap och tvångsäktenskap är fenomen som är sammantvinnade med socioekonomisk utsatthet och andra former av utsatthet.¹⁰⁶ Även Björktomta menar att förekomsten av hedersnormer och patriarkala praktiker med könssegregering samt traditioner som barnäktenskap, upprätthålls och kan förstärkas av boendesegregation och isolering från övriga samhället i Sverige.¹⁰⁷

3.3.2 Omfattning och konsekvenser av könsstympning

Föreställningar om att en familjs eller släkts heder är beroende av kvinnors och flickors sexuella beteende hör också samman med könsstympning av flickor och kvinnor. Könsstympning innebär att de yttre kvinnliga könsorganen tas bort eller skadas, helt eller delvis. I likhet med vad som är fallet när det gäller barn- och tvångsäktenskap är det internationella inslaget starkt vad gäller könsstympning. Även i detta fall saknas säkra uppgifter om omfattningen, särskilt beträffande hur många fall som sker utomlands. Enligt en kartläggning från Socialstyrelsen år 2023 är uppskattningsvis 68 000 kvinnor och flickor i Sverige utsatta för könsstympning och mellan 13 000 och 23 000 flickor riskerar att utsättas för könsstympning.¹⁰⁸ BRÅ:s studie visar att de få polisanmälningar som görs rörande misstänkt könsstympning eller förberedelse till könsstympning främst rör yngre flickor, huvudsakligen i åldersgruppen 7–9 år, men i någon mån även flickor i åldern 10–12 år. I likhet med ärendena om misstänkta barnäktenskap karaktäriseras dessa ärenden av förhållandevis vaga misstankar om att brott planeras eller kan ha begåtts. Inte heller i dessa ärenden har polisen mycket information att arbeta utifrån, då flickans föräldrar inte sällan nekar till att ha planerat eller genomfört könsstympningen, och själva handlingen oftast misstänks ha genomförts utomlands. I vissa fall genomförs läkarundersökningar med varierande resultat kring hur säkert könsstympning kan bevisas.¹⁰⁹ Förutom akuta komplikationer så som smärta, blodförlust, chock

105 SOU 2022:70, s. 217; Socialstyrelsen (2019). Barn som kommer till Sverige och uppges vara gifta – vägledning för socialtjänsten, s. 12ff.

106 Baianstovu, R. I., och Särnstedt Gramnaes, E., (2021). Segregationens betydelse för hedersnormer samt för hedersrelaterat våld och förtryck – nya analyser utifrån Storstadskartläggningen. DELMOS 2021/437, Socioekonomisk segregation och hedersrelaterat våld. Stockholm: DELMOS, s. 38.

107 Björktomta, S-B., (2021). Hedersrelaterat våld och förtryck – en förståelsemodell av ett komplext fenomen, DELMOS 2021/437, Socioekonomisk segregation och hedersrelaterat våld. Stockholm: DELMOS, s. 63.; se även Gill, A. K. (2014). s. 5f

108 Socialstyrelsen (2023). Uppskattning av antalet kvinnor och flickor i Sverige 2021 som kan ha varit utsatta eller riskerar att utsättas för könsstympning

109 Ds 2022:9, s. 64.

och allvarliga infektioner relaterade till själva stympningen, kan könsstympning även medföra långsiktiga konsekvenser för den som utsatts. Det kan handla om fysiskt lidande som urinvägsbesvär, vaginala infektioner, abnorm ärrbildning eller svårigheter och smärta vid menstruation, sex och förlossning. Den som utsatts kan också drabbas av långvariga psykiska och psykosociala problem.¹¹⁰

3.3.3 Omfattning och konsekvenser av bortförande

Varje år förs barn och unga ut ur landet för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. I NCH:s enkätundersökning riktad till Sveriges kommuner, uppgav 33 av de 153 socialtjänstförvaltningar som svarade att det kommit till deras kännedom att någon i kommunen blivit bortförd i en hederskontext. Totalt rörde det sig om cirka 160 personer, varav 89 procent var barn. Ungefär 60 procent av de bortförda var flickor eller kvinnor medan 40 procent var pojkar eller män. Utöver de individer som är kända hos kommunerna finns det sannolikt ett mörkertal av bortförda barn och unga.

Endast 35 procent av de socialtjänstförvaltningar och 55 procent av de utbildningsförvaltningar som svarade i enkätundersökningen uppgav att de hade rutiner för hur socialtjänst och skola ska samverka för att förebygga bortföranden. Över hälften av de kommuner som svarade uppgav att samverkan kan förbättras.¹¹¹ Det fanns med andra ord ett stort behov av att utveckla rutiner och samverkan i hedersrelaterade ärenden som rör bortföranden.

Det är framför allt barn och unga vuxna som förs utomlands och hålls kvar där mot sin vilja. Ett bortförande kan vara en reaktion på något som har hänt i Sverige som anses riskera familjens heder, till exempel att den unga har träffat en partner som familjen inte godkänner, berättat att han eller hon är homosexuell eller blivit utsatt för ett sexuellt övergrepp.¹¹² Det vanligaste syftet i enkätundersökningen utifrån vad socialtjänsten kände till, var dock att undkomma ett myndighetsbeslut eller undvika myndighetsinblandning i familjen. Det kan handla om situationer där socialnämnden har mottagit en orosanmälan gällande barnet eller fattat beslut om omhändertagande enligt LVU.¹¹³ Risken för bortförande kan också öka i anslutning till att vård med stöd av LVU upphör, eller flyttas över så att insatserna sker i hemmet.

Andra syften med bortföranden kan vara att utsätta barnet eller den unga för barn- eller tvångsäktenskap, könsstympning, omvändelseförsök av hbtqi-personer eller så kallade uppfostringsresor för att förhindra att barnet uppfostras enligt svenska normer och regler. Främst pojkar riskerar även att utsättas för uppfostringsresor för att undvika ett kriminellt eller destruktivt beteende. Ofta finns det en kombination av orsaker till att barn förs bort och det huvudsakliga syftet med ett bortförande är många gånger otydligt, både för den som blir

110 SOU 2022:70, s. 218-219

111 Länsstyrelsen Östergötland (2023). Kartläggning av bortförda personer i en hederskontext under 2022. Rapport 2023:17

112 Brottsförebyggande rådet (2023). s. 63.

113 Länsstyrelsen Östergötland (2023). s. 26.

bortförd och för myndigheter som försöker hjälpa den utsatta.¹¹⁴

Ett bortförande har ofta föregåtts av en utsatthet i Sverige och i många fall har myndigheter haft kännedom om barnet innan bortförandet. Bland de kommuner som svarade i enkätundersökningen kände socialtjänsten till individen innan bortförandet skedde i 61 procent av de fall som gällde barn.¹¹⁵ En riskfaktor för att bli bortförd är att leva i en hederskontext och vara syskon till någon som anses ha brutit mot familjens normer. Trots det utreds syskons utsatthet sällan i samband med bortföranden av barn.¹¹⁶

Att bli bortförd till och kvarhållen i utlandet är en kraftig inskränkning av en individs integritet och rättigheter. Denne fråntas möjligheten till ett självständigt och fritt liv. Individens möjligheter och rätt till hälso- och sjukvård, skolgång, kontakt med vänner och eventuell partner begränsas helt eller delvis. I de fall där den ena vårdnadshavaren självständigt planerat och genomfört bortförandet begränsas ofta kontakten med den andra vårdnadshavaren.

Barn och unga kan föras utomlands för att bo med delar av familjen eller släktingar, men kan även placeras på anstaltsliknande institutioner. Att vara fast i ett land som inte är ens hemland, ibland utan några andra familjemedlemmar, kan i sig skapa stor rädsla. Många känner sig ensamma och maktlösa. Det kan upplevas som en chock och ett svek från föräldrarna att bli vilseledd till en utlandsresa och sedan fråntagen sitt pass. Samtidigt kan det vara svårt eller riskabelt att uttrycka sin vilja inför familjen, även för den som anar att allt inte står rätt till inför resan.

Ett bortförande kan alltså i sig vara traumatiserande. Utöver det utsätts många bortförda barn och unga för fysiskt och psykiskt våld såsom kontroll, isolering och hot under utlandsvistelsen. Framför allt flickor som blir bortförda löper risk att utsättas för sexuella övergrepp, bland annat genom tvångsgifte. På så kallade uppfostringsanstalter förekommer misshandel, tvångsmedicinering, brist på mat och bristande hygieniska förhållanden.

En bortförd individ kan utsättas för ekonomiskt våld, till exempel att kontokort beslagtas, spärras eller töms. Utrikesdepartementet uppger att det är vanligt att pass och andra dokument beslagtas för att förhindra återresa till Sverige. I vissa länder kan en manlig släkting belägga en maka och/eller barn med ett utreseförbud, vilket hindrar den utsatta personen från att lämna landet.¹¹⁷ Det förekommer även att vårdnadshavarna ansöker om att barnets svenska

114 Ds 2022:9 s. 72 och 96; Bredal, A. et al. (2020). s. 12-17. Jämställdhetsmyndigheten (2023). När barn tvingas ta ansvar för sitt eget skydd – Slutredovisning av uppdrag att kartlägga och sprida kunskap om erfarenheter av hedersförtryck samt annat våld och förtryck kopplat till utlandsvistelse, Rapport 2023:15, s. 137.

115 Länsstyrelsen Östergötland (2023). s. 28.

116 Jämställdhetsmyndigheten (2023). s. 6.

117 Bredal, A. et al. (2020). s. 12-17 och 74; Jämställdhetsmyndigheten (2023). s. 34-36.

medborgarskap ska upphöra för att ytterligare försvåra för barnet att få hjälp från Sverige.¹¹⁸

3.4 Studier gällande omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck

Det är av flera skäl svårt att få en exakt uppskattning av förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck. Våldet utövas i regel mellan närstående personer och det kan finnas en rädsla att berätta om utsatthet med tanke på de konsekvenser som det kan få. I Brå:s rapport ”Tystnadskulturer – En studie om tystnad mot rättsväsendet” framgår att tystnaden mot rättsväsendet är en tydlig ingrediens i hederskontexter, särskilt när det gäller brott som har begåtts inom kollektivet.¹¹⁹ Andra anledningar till svårigheten att få en bild av omfattningen av hedersrelaterat våld och förtryck handlar om metodologiska och etiska aspekter kopplat till att genomföra kartläggningar på området. Det rör sig ofta om en särskilt utsatt grupp som är svårt att nå med konventionella statistiska undersökningar och metoder. Detta kan också leda till så kallad småtalsproblematik i urvalsundersökningar. Det kan också vara svårt att generalisera resultat från olika undersökningar då hedersrelaterat våld och förtryck mäts på olika sätt och med olika metoder. Studiernas resultat varierar då olika studiepopulationer ingår och olika enkätfrågor används.¹²⁰ Det finns ett antal enkätundersökningar som har operationaliserat hedersrelaterat våld och förtryck genom att mäta förekomsten av så kallade oskuldsnormer, begränsningar i val av livspartner och i vissa undersökningar med samtidig förekomst av våldsnormer. Några av dessa studier återges nedan.

Enkätundersökningen ”Våld mot barn 2022”, en nationellt representativ enkätundersökning genomförd i årskurs 9 i grundskolan, visade att ungefär var femte ungdom upplevde oskuldskrav. Det är ett resultat som stämmer väl överens med flera andra svenska studier på området.¹²¹ Det framkom i denna undersökning, till skillnad från andra¹²², att det överlag inte var några könsskillnader när det gällde oskuldskrav. Resultaten visar dock att ungdomar med minst en utrikesfödd förälder, framför allt flickor, upplevde oskuldskrav i störst utsträckning.¹²³

118 En pågående utredning (Dir 2023: 129) ska ta ställning till om förfarandet för prövning av barns befrielse av medborgarskap bör ändras, se även SOU 2021:54 Ändrade regler i medborgarskapslagen.

119 Brottsförebyggande rådet (2019). Tystnadskulturer – en studie om tystnad mot rättsväsendet 2019:10 s. 68.

120 Jernbro, C. och Landberg, Å. (2024), s. 21

121 Schlytter, A., Högdin, S., Ghadimi, M., Backlund, Å., & Rexvid, D. (2009). Oskuld och heder. En undersökning av flickor och pojkar som lever under hedersrelaterad kontroll i Stockholm stad – omfattning och karaktär. Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet. Baianstovu R. I. et al. (2019).

122 Ghadimi, M. och Gunnarsson, S. (2019). UNG 018. En kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck bland unga i Uppsala. Tjejers rätt i samhället (TRIS)

123 Jernbro och Landberg (2024). s. 20-39

Det framkommer även i samma undersökning att ungdomar med oskuldskrav var mer utsatta för våld av föräldrar och andra vuxna i jämförelse med övriga ungdomar. Flickor med oskuldskrav var den mest utsatta gruppen. De var utsatta för mer allvarligt och systematiskt fysiskt våld än pojkar och övriga flickor. Flickor med oskuldskrav var också i större utsträckning än andra flickor multiutsatta, det vill säga utsatta för fler än tre former av våld. Flickor med oskuldskrav hade i högre grad krav på en eventuell partner och relation än övriga, inklusive pojkar med oskuldskrav. Konsekvenser om familjen eller släkten inte skulle acceptera en kärleksrelation, såsom att bli hotad eller skadad, utkastad, utfryst, var också vanligast för flickor med oskuldskrav.¹²⁴

I denna enkätundersökning var det drygt två procent av ungdomarna som uppgav att de inte själva får välja framtida partner, vilket stämmer överens med resultat från den tidigare nationella kartläggning om våld som genomfördes 2016¹²⁵, men är lägre än i andra studier¹²⁶. Flickor som inte själva får välja framtida partner mådde psykiskt sämre än övriga flickor. De hade i högre grad ätstörningar och depression samt hade även i högre grad självskadebeteende, suicidtankar och suicidförsök.¹²⁷

I en annan omfattande enkätundersökning, den så kallade ”Storstadskartläggningen”, som inkluderade drygt 6 000 ungdomar i årskurs nio i Stockholm, Göteborg och Malmö stad, uppgav sju - nio procent av ungdomarna att de levde med hedersnormer relaterade till våld och 10 - 20 procent uppgav att de levde med oskuldskrav.¹²⁸ Omfattningen skiljer sig något mellan städerna och presenteras därmed här i ett spann. En uppföljande enkätstudie genomförd enbart i Göteborg år 2023 visar att andelen ungdomar som lever med oskuldsnormer och/eller våldsnormer hade fördubblats sedan 2018 års undersökning. Författarna betonar dock att siffrorna inte kan generaliseras till hela staden då ungdomar som lider av de socioekonomiska livsvillkor som är gynnsamma för våld i allmänhet och hedersrelaterat våld i synnerhet är överrepresenterade i studien. Enligt denna undersökning lever 26 procent med oskuldsnormer och 16 procent med våldsnormer. Studien visar vidare att både flickor och pojkar lever med begränsningar och/eller våld på en rad områden, men i varierande omfattning och styrka.

Sammantaget visar de kartläggande studierna på att hedersnormer, i form av förväntningar på att vänta med sex till äktenskapet och/eller begränsningar i val av partner, också kan innebära andra former av våldsutsatthet och få långtgående konsekvenser för ens psykiska och fysiska hälsa.

124 Jernbro och Landberg (2024). s. 20-39

125 Jernbro, C. och Landberg, Å. (2018). Det är mitt liv! – Om sambandet mellan barnmisshandel och att inte få välja sin framtida partner. Stiftelsen Allmänna Barnhuset

126 Ghadimi och Gunnarsson (2019); Schlytter, A. et al. (2009).

127 Jernbro och Landberg (2024). s. 20-39

128 Baianstovu R. I. et al. (2019).

4 Gällande rätt

Det här kapitlet beskriver gällande rätt i de frågor som vägledningen berör. Särskilt fokus ligger på den lagstiftning som ligger till grund för uppdraget. Vägledningen ska enligt uppdraget bidra till att förhindra och förebygga att barn lämnar landet för att giftas bort, könsstympas eller utsätts för olika former av hedersrelaterat våld och förtryck. Fördjupningen i detta kapitel har därför visst fokus på utreseförbudet. Kapitlet innehåller även information om aktuella lagförslag på området.

1 JULI 2014

Den 1 juli 2014 kriminaliserades äktenskapstvång, vilseledande till tvångsäktenskapsresa samt försök och förberedelse till äktenskapstvång. Möjligheten för personer under 18 år att få tillstånd att gifta sig, så kallad äktenskapsdispens, togs även bort.

1 JULI 2016

Den 1 juli 2016 kriminaliserades stämpling till äktenskapstvång.

1 JANUARI 2019

Den 1 januari 2019 infördes ett förbud mot erkännande av utländska äktenskap som ingåtts med barn, även för personer utan anknytning till Sverige om inte synnerliga skäl föreligger för ett erkännande.

1 JULI 2020

Den 1 juli 2020 infördes tre nya bestämmelser för att bekämpa hedersrelaterad brottslighet:

- Ett barnäktenskapsbrott.
- En straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv.
- Möjligheten att besluta om utreseförbud för barn.

1 JUNI 2022

Den 1 juni 2022 infördes brottet hedersförtryck i brottsbalken.

NYA LAGFÖRSLAG SOM ÄNNU INTE TRÄTT I KRAFT

1 JUNI 2024

Utreseförbudet utvidgas

Ett utvidgat utreseförbud för barn beräknas träda i kraft. En utförligare redogörelse över förslagets innebörd finns i stycke 4.3.10.

Läs mer: Prop. 2023/24:72 Ett utvidgat utreseförbud för barn.

1 JANUARI 2025

Oskuldsingrepp och oskuldskontroller föreslås kriminaliseras

Regeringen har tillsatt en utredning som har haft i uppdrag att analysera och ta ställning till hur skyddet mot otillbörlig kontroll av flickors och kvinnors sexualitet kan stärkas. Utredningen föreslår i sitt betänkande att oskuldskontroller och oskuldsingrepp (även kallade hymenoperationer eller oskuldoperationer) ska kriminaliseras. Däremot föreslås inte någon kriminalisering av oskuldsintyg.

Läs mer: *Förstärkt skydd för den personliga integriteten (SOU 2023:37).*

Underlåtenhet att avslöja eller förhindra tvångsäktenskap och barnäktenskapsbrott föreslås kriminaliseras

Samma utredning som ovan föreslår också att underlåtenhet att avslöja eller förhindra äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott ska kriminaliseras. En kriminalisering skulle enligt utredningen kunna synliggöra kollektivets ansvar för att detta tillåts. Var och en som får kännedom om ett förestående äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott bör därför vara skyldig att anmäla eller på annat sätt avslöja brottet.

Läs mer: *Förstärkt skydd för den personliga integriteten (SOU 2023:37).*

1 JULI 2025

Brottskatalogen för hedersförtryck föreslås ändras

Det straffbara området avseende hedersförtryck (samt för grov fridskränkning respektive grov kvinnofridskränkning) föreslås förtydligas så att det framgår av lagtexten i bestämmelsen att ansvar kan utdömas för den som "begår eller annars medverkar" till de gärningar som kan ingå som en del i respektive brott. Utredningen föreslår vidare att det, efter uppräkningsen av vilka brottsliga gärningar som omfattas, framgår att även försök, förberedelse och stämpling till sådana brott omfattas.

Läs mer: *En effektivare kontaktförbudslagstiftning – ett utökat skydd för utsatta personer (SOU 2024:13).*

4.1 Hedersförtryck

Den 1 juni 2022 infördes hedersförtryck som en ny straffbestämmelse i brottsbalken.¹²⁹ Brottet hedersförtryck liknar fridskränkingsbrotten (grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning) i sin utformning. Precis som dessa brott består hedersförtryck av ett antal självständigt straffbara gärningar som tillsammans bildar brottet hedersförtryck. Till skillnad mot fridskränkingsbrotten innehåller hedersförtryck däremot inte något krav på att gärningspersonen ska ha begått brottet mot en närstående eller tidigare närstående person.

Den som begår sådana brottsliga gärningar som omfattas av bestämmelsen kan dömas för hedersförtryck. Det krävs att motivet för var och en av gärningarna har varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande gruppas heder. Genom formuleringen bevara eller återupprätta träffas både brott som begås för att motverka att hedern skadas eller förloras samt brott vilka begås när hedern redan anses skadad eller förlorad, dvs. i efterhand i syfte att återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande gruppas anseende. Hedersmotivet behöver inte ha varit det enda eller ens det huvudsakliga motivet för gärningarna för att bestämmelsen ska kunna tillämpas, det räcker att ett motiv har varit hänförligt till heder.¹³⁰ De brottsliga gärningarna ska dessutom ha utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och syftet ska ha varit att allvarligt skada personens självkänsla. Straffet är fängelse i lägst ett och högst sex år. Hedersförtryck är undantaget från kravet på dubbel straffbarhet.¹³¹

4 KAP. 4 e § BRB

Den som mot en person begår brottsliga gärningar enligt 3 eller 4 kap., 5 kap. 1 eller 2 §, 6 eller 12 kap. eller enligt 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud och ett motiv varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande gruppas heder, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för hedersförtryck till fängelse i lägst ett och högst sex år.

LÄS MER

Prop. 2021/22:138 Ett särskilt brott för hedersförtryck

Ett särskilt hedersbrott (SOU 2020:57)

¹²⁹ 4 kap. 4 e § BrB.

¹³⁰ Prop. 2021/22:138 s. 39.

¹³¹ 2 kap. 5 § 2 st 4 p BrB.

4.2 Om utreseförbudet i LVU

Från den 1 juli 2020 finns ett utreseförbud i LVU som ska skydda barn från att bli bortförda till ett annat land i syfte att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning.

Utreseförbudet omfattar både civilrättsligt giltiga äktenskap och äktenskapsliknande förbindelser. Begreppet äktenskapsliknande förbindelse avser förbindelser som ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter och skyldigheter i förhållande till varandra.¹³²

Ett utreseförbud kan utgöra både hinder mot att utfärda pass och skäl för att återkalla pass. Utreseförbud kan meddelas om det finns en *påtaglig risk* för att någon som är under 18 år förs bort till ett annat land i syfte att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning.¹³³

Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden.¹³⁴ Beslutet förutsätter inte något samtycke från vårdnadshavaren eller den unge. Socialnämnden har även möjlighet att besluta om ett tillfälligt utreseförbud om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige.¹³⁵ Det finns dessutom möjlighet för nämnden att besluta om ett tillfälligt undantag från ett utreseförbud för viss resa.¹³⁶

4.2.1 Risken ska vara påtaglig

För att utreseförbud ska kunna meddelas måste risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att utsättas för barnäktenskap, äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympning vara *påtaglig*. Med påtaglig risk avses detsamma som med påtaglig risk enligt 2 och 3 §§ LVU, men riskbedömningen tar sikte på andra förhållanden än i vårdfallen. Riskbedömningen vid utreseförbud riktar in sig på risken för att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. En obetydlig, oklar eller avlägsen risk är inte grund för ett utreseförbud. Det måste finnas konkreta omständigheter som talar för att barnet riskerar att föras utomlands eller lämna Sverige i de angivna syftena. Subjektiva antaganden om en sådan risk eller ovidkommande omständigheter, samhällsvärderingar eller inställning i trosfrågor, får inte läggas till grund för utreseförbud. Vid bedömningen måste utgångspunkten vara det enskilda barnets situation och en närliggande eller klart förutsebar utveckling av situationen. Hypotetiska resonemang om framtida

¹³² Samma betydelse som i 4 kap. 4 c § andra stycket BrB.

¹³³ 31 a § LVU.

¹³⁴ 31 b § LVU.

¹³⁵ 31 d § LVU.

¹³⁶ 31 i § LVU.

händelser kan inte ligga till grund för beslut om ett utreseförbud.¹³⁷

Formuleringen *förs utomlands* tar sikte på situationer då någon annan för ut barnet ur landet antingen genom att resa med barnet eller på annat sätt verka för att en sådan resa ska komma till stånd. Ett utreseförbud kan också meddelas i de fall barnet själv initierar en sådan resa. Det tydliggörs genom formuleringen *eller lämnar Sverige*.¹³⁸ Utreseförbud kan alltså meddelas även om barnet själv inte motsätter sig resan.

4.2.2 Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att meddela utreseförbud

Utreseförbud kan meddelas även när förutsättningarna för vård enligt LVU inte är uppfyllda. Bedömningen i varje enskilt fall blir viktig, eftersom utreseförbudet inte kan ersätta det skydd som ett beslut om vård enligt LVU möjliggör. Utreseförbudet kan däremot komplettera det skydd som ett vårdbeslut enligt LVU innebär.

Möjligheten att meddela utreseförbud är inte heller beroende av om möjligheten till frivilliga insatser enligt socialtjänstlagen (2001:453), SoL först har uttömts. Det krävs inte heller att det finns formella misstankar mot någon i ett straffrättsligt förfarande för att bestämmelsen om utreseförbud ska kunna tillämpas.¹³⁹

4.2.3 Ansökan behöver innehålla tillräcklig information

Det är viktigt att förvaltningsrätten inför prövningen av ett utreseförbud får en så fullständig redovisning av barnets situation som möjligt. En ansökan om utreseförbud ska innehålla en redogörelse för¹⁴⁰:

- den unges förhållanden,
- de omständigheter som utgör grund för att den unge behöver skyddas genom ett utreseförbud,
- tidigare vidtagna åtgärder,
- hur relevant information lämnats till den unge,
- vilken slags relevant information som lämnats och
- den unges inställning.

Kraven motsvarar de krav som uppställs vid socialnämndens ansökan om vård enligt 4 § andra stycket LVU.

¹³⁷ Proposition 2019/20:131 s. 71, s.110.

¹³⁸ Ibid. ss. 72–73, s. 109.

¹³⁹ Socialstyrelsen (2020). Utreseförbud och barnäktenskapsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. Meddelandeblad nr 4/2020.

¹⁴⁰ 31 b § LVU.

LÄS MER

Mer om ansökan om vård enligt LVU finns i kapitel 7 i Socialstyrelsens handbok: LVU – handbok för socialtjänsten (2023).

4.2.4 Utreseförbud ska omprövas kontinuerligt

Ett meddelat utreseförbud ska omprövas var sjätte månad.¹⁴¹ Vidare ska nämnden, på eget initiativ, ompröva beslutet när det finns skäl till det. Beslutet ska också omprövas på begäran av vårdnadshavaren eller det barn beslutet avser, om barnet fyllt 15 år. Ett omprövat beslut kan överklagas.

Om det inte längre finns skäl för ett utreseförbud ska socialnämnden besluta att utreseförbudet ska upphöra. Vid ett sådant beslut, om att ett utreseförbud ska upphöra, ska en kopia av beslutet skickas till Polismyndigheten.¹⁴² Ett utreseförbud upphör senast när den unge fyller 18 år.¹⁴³ Även i de fall då utreseförbud upphör av andra skäl än att socialnämnden fattat beslut om det är det bra att informera Polismyndigheten.

4.2.5 Socialtjänsten kan besluta om tillfälligt utreseförbud

I brådskande situationer har socialnämnden, eller nämndens ordförande om nämndens beslut inte kan avvaktas, möjlighet att besluta om tillfälligt utreseförbud.¹⁴⁴ Det gäller fall då det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut inte kan avvaktas med hänsyn till risken att den unge förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att giftas bort eller könsstympas.¹⁴⁵

En kopia av beslut om tillfälligt utreseförbud ska genast skickas till Polismyndigheten.¹⁴⁶ Handlingar och beslutet om tillfälligt utreseförbud ska även skickas till förvaltningsrätten. Underställandet ska ske utan dröjsmål, vilket som regel är samma dag eller påföljande dag, och senast en vecka från den dag då beslutet fattades.

Förvaltningsrätten ska pröva beslutet så snart som möjligt. Om det inte finns synnerliga hinder (till exempel att utredningen behöver kompletteras) ska prövningen ske inom en vecka.¹⁴⁷ Om beslutet inte underställs förvaltningsrätten i rätt tid upphör beslutet att gälla.¹⁴⁸ Då är det inte längre möjligt att på samma grunder besluta om ett nytt tillfälligt utreseförbud. Däremot finns inget hinder mot att ansöka om ett ordinarie utreseförbud. På begäran kan förvaltningsrätten medge förlängning av det tillfälliga utreseförbudet om det är nödvändigt på grund av att ytterligare utredning

¹⁴¹ 31 c § 1 st LVU.

¹⁴² 23 c § passförförordning (1979:664).

¹⁴³ 31 c § 2-3 st LVU.

¹⁴⁴ Läs mer om handläggning av omedelbara beslut i avsnitt 8.3 i Handbok LVU – Handbok för socialtjänsten. Socialtjänsten (2020).

¹⁴⁵ 31 d § LVU

¹⁴⁶ 23 c § punkten 2 passförförordning (1979:664).

¹⁴⁷ 31 e § LVU.

¹⁴⁸ 31 e § LVU.

behövs.¹⁴⁹

Om förvaltningsrätten fastställer ett beslut om tillfälligt utreseförbud, ska socialnämnden inom fyra veckor från dagen för förvaltningsrättens beslut, ansöka om ett utreseförbud. Om en ansökan om utreseförbud inte har gjorts i tid och inte heller förlängning av tiden har begärts så upphör det tillfälliga utreseförbudet.¹⁵⁰

Förvaltningsrätten ska ta upp målet till avgörande inom två veckor från den dag då ansökan om utreseförbud kom in. Huvudregeln är att förvaltningsrätten och kammarrätten håller muntlig förhandling i mål om utreseförbud. Offentligt biträde ska kunna förordnas för barn och vårdnadshavare.

4.2.6 Barn som inte är svenska medborgare kan få utreseförbud i vissa fall

Möjligheten att meddela ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud för ett barn är inte begränsad till barn som är svenska medborgare. I internationella situationer är svenska domstolar och myndigheter skyldiga att på eget initiativ pröva om de är behöriga att fatta beslut, dels enligt svenska interna behörighetsbestämmelser, dels enligt de regler som styr svenska domstolars och myndigheters internationella behörighet.¹⁵¹

4.2.7 Vid utreseförbud kan barnets pass spärras

När ett barn får ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud innebär det att barnet får ett passhinder. Polismyndigheten ska registrera beslutet och spärra, återkalla eller omhänderta barnets svenska pass. Om vårdnadshavarna ansöker om ett nytt pass ska ansökan avslås. Barnet har däremot rätt att efter ansökan få ett provisoriskt pass utfärdat om socialnämnd eller domstol beslutar om ett tillfälligt undantag från utreseförbud.¹⁵²

När ett pass återkallas läggs en spärrmarkering in i resehandlingssystemet (RES). Vid kontroll av barnets pass framgår då att passet är spärrat. Detta ökar möjligheten att upptäcka och förhindra att ett barn som har utreseförbud lämnar Sverige.

Polismyndigheten kan efterlysa särskilt sårbara personer i förebyggande syfte. Med en sådan efterlysning kan skyddet för den som förbudet avser öka. Det framgår att ett utreseförbud finns i efterlysningen av personen. Eftersom efterlysningen är kopplad till personen så kan ett utreseförbud upptäckas även om en annan resehandling än det svenska passet används.

Om domstolen eller socialnämnden översänder ett beslut till Polismyndigheten som gäller ett barn som inte är svensk medborgare, ska beslutet vidarebefordras

¹⁴⁹ 31 f § LVU.

¹⁵⁰ 31 g § LVU.

¹⁵¹ Prop. 2019/20:131 s. 69, s. 93.

¹⁵² 31 i § LVU.

till migrationsverket@migrationsverket.se. Polismyndigheten handlägger då inte längre ärendet. För vidare information om polisens hantering av utreseförbud se *Polismyndighetens interna riktlinjer för beslut om utreseförbud enligt 31 § LVU*.¹⁵³

När Migrationsverkets kontaktcenter får beslutet ska det vidarebefordras till Tillståndsenhet 1 i Norrköping, där beslutet registreras i Wilma enligt den rutin som finns beskriven i *Rutinhandboken för besök och bosättning*, i avsnittet *Spärrar*. En spärrkod 25 läggs upp, som innebär att det inte är möjligt för Migrationsverket att bevilja främlingspass eller resedokument.¹⁵⁴ Spärren syns vid gränspassage när den person spärren avser försöker lämna Schengenområdet från Sverige.

4.2.8 Det är förbjudet att föra ett barn med utreseförbud ut ur landet

Det är kriminaliserat att föra ut ett barn ur landet i strid med utreseförbudet. Det är även straffbart att *försöka* föra ut ett barn. Syftet med lagändringen var att stärka utreseförbudets preventiva verkan.¹⁵⁵ Bestämmelsen är tillämplig på alla personer som försöker föra ut ett barn ur landet i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud. Att ett barn förs ut ur Sverige innebär inte att barnet måste förmås eller tvingas att lämna landet, utan att det ska finnas ett samband mellan gärningspersonens agerande och att barnet reser utomlands.¹⁵⁶ Ett barn anses ha förts ut ur Sverige när barnet passerat gränsen för svenskt territorium.¹⁵⁷

45 § LVU

45 § Den som för ut ett barn ur Sverige i strid med ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud döms till fängelse i högst två år. För försök döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

4.2.9 Polisanmälan blir ofta aktuell vid utreseförbud

De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till könsstympning.¹⁵⁸ Socialtjänsten bör vid sådan misstanke skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.¹⁵⁹ När det gäller försök, förberedelse och stämpling till barnäktenskapsbrott har socialtjänsten inte funnit det klarlagt om de kan bryta sekretessen eller inte, vilket har lett till att uppgifter inte har lämnats till polisen. Därmed har

¹⁵³ PM 2021:9

¹⁵⁴ Handbok i migrationsärenden, Främlingspass / Passhinder och passtillstånd (Migrationsverket)

¹⁵⁵ Prop. 2019/20:131 s. 88.

¹⁵⁶ Prop. 2019/20:131 s. Ibid. s. 89, s. 119.

¹⁵⁷ Ibid. s. 119.

¹⁵⁸ 10 kap. 21 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL.

¹⁵⁹ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga.

regeringen tillsatt en utredning som nu föreslår en ändring i OSL för att det ska bli tydligare att det även är möjligt att bryta sekretessen för de osjälvständiga brottsformerna. Ändringen beräknas träda i kraft den 1 januari 2025.¹⁶⁰

Inom ramen för en förundersökning har Polismyndigheten dessutom utökade möjligheter att förebygga och förhindra att ett barn förs utomlands. Det är viktigt att socialnämnden lämnar utförliga upplysningar om barnet och barnets situation kopplat till brottsmisstankarna. På så sätt ökar polisens möjligheter att förhindra att ett barn lämnar landet i strid med utreseförbudet.

4.2.10 Ett utvidgat utreseförbud

Utreseförbud anses som det mest effektiva sättet att skydda barn från skadliga utlandsvistelser, men det finns skäl att förbättra skyddet för att fler fall ska omfattas. Regeringen föreslår därför att utreseförbud ska utvidgas från och med den 1 juni 2024. Det ska kunna beslutas om ett barn riskerar att föras utomlands eller lämnar Sverige och barnets hälsa eller utveckling skadas under utlandsvistelsen på grund av omständigheter som kan föranleda vård enligt LVU. Det kan röra sig om fysisk eller psykisk misshandel, otillbörligt utnyttjande, brister i omsorgen eller något annat förhållande i boendemiljön. Det kan också handla om den unges missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller annat socialt nedbrytande beteende. Utreseförbudet ska även i fortsättningen kunna meddelas om barnet riskerar att föras utomlands för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller att utsättas för könsstympning. Däremot nämns inte könsstympning uttryckligen i förslaget till ny lagtext eftersom det anses omfattas av kriteriet fysisk misshandel.¹⁶¹

LAGÄNDRINGARNA FÖRESLÅS TRÄDA I KRAFT DEN 1 JUNI 2024.

Läs mer i Prop. 2023/24:72 Ett utvidgat utreseförbud för barn.

¹⁶⁰ SOU 2023:69 Ökat informationsflöde till brottsbekämpningen En ny huvudregel s. 453.

¹⁶¹ Prop. 2023/24:72 Ett utvidgat utreseförbud för barn s 16.

4.3 Barnäktenskapsbrott

Barnäktenskapsbrott är ett allvarligt brott som kan ge upp till fyra års fängelse. Det fick en egen brottsrubricering den 1 juli 2020. Barnäktenskapsbrottet utgörs av ett tillägg i form av ett sista stycke i 4 kap. 4 c § BrB.

För att en handling ska räknas som brottslig är det tillräckligt att gärningspersonen *förmår* eller *tillåter* barnet att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Barnäktenskapsbrottet innebär att det inte längre ställs krav på *olaga tvång* eller *utnyttjande av utsatt belägenhet* för att gärningsperson ska kunna dömas till ansvar, vilket tidigare krävdes då barnäktenskap föll in under äktenskapstvång. Det är dock fortfarande viktigt att utreda dessa rekvisit, eftersom det kan påverka straffvärdet. För att straffansvar ska inträda krävs uppsåt till samtliga brottsrekvisit, utom när det gäller brottsoffrets ålder. För att bli dömd för barnäktenskapsbrott räcker det med att man varit oaktsam beträffande brottsoffrets ålder.¹⁶²

Även försök, förberedelse och stämpling till barnäktenskapsbrott är straffbart. Barnäktenskapsbrott och försök till detta brott är undantaget från kravet på dubbel straffbarhet. Det innebär att om minst en av parterna har sin hemvist i Sverige kan fallet prövas i svensk domstol även om barnäktenskap är lagligt i landet där det ingicks.

4 KAP. 4 c § BROTTSBALKEN

4 c § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och

2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år, döms för barnäktenskapsbrott till fängelse i högst fyra år. För barnäktenskapsbrott döms också den som i annat fall förmår eller tillåter en person som inte har fyllt arton år att ingå ett äktenskap som är giltigt på sätt som anges i första stycket eller en äktenskapsliknande förbindelse enligt vad som anges i andra stycket. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaktsam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt arton år.

¹⁶² Prop. 2019/20:131 s. 101.

Rekvisitet **förmå** avser ett aktivt handlande, men det kräver inte otillbörliga medel. Även mycket subtila påtryckningar räknas. Alla personer som på något sätt agerar för att förmå den unge att ingå äktenskap kan omfattas, även den som gifter sig med barnet. Beroende på omständigheter kan också vigselförrättaren straffas.

Rekvisitet **tillåter** tar sikte på den som har ett bestämmande inflytande över barnet, som regel vårdnadshavare. Även passivt tillåtande är straffbart eftersom vårdnadshavare har ett långtgående ansvar att skydda och förhindra barnet att ingå äktenskap. Även äktenskap som barnet samtycker till omfattas således av lagstiftningen.

Rekvisitet **äktenskapsliknande förbindelse** innebär att även informella äktenskap omfattas av lagstiftningen. Det kan exempelvis vara religiösa ceremonier och vigselliknande ceremonier som ger upphov till äktenskapsliknande förbindelser och som i praktiken kan upplevas som lika bindande som ett rättsligt äktenskap.

4.3.1 Tvångsäktenskap kan räknas som människohandel

År 2020 blev äktenskapstvång, barnäktenskapsbrott och vilseledande till äktenskapsresa subsidiärt människohandelsbrottet. Det innebär att man alltid måste beakta om brottet i själva verket utgör människohandel. Exempel på när människohandelslagstiftningen ska tillämpas i stället för äktenskapstvång eller barnäktenskapsbrott är vid företeelser som tvångsäktenskap mot ersättning till annan (så kallat brudköp). Det kan också handla om situationer där en make, hans familj eller klan "har rätt" att överlåta en kvinna till en annan man, situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig "ärvas" och situationer där personer under 18 år levereras av vårdnadshavare eller förmyndare till annan i syfte att personen ska exploateras.¹⁶³

Vissa former av tvångsäktenskap kan innebära att offret exploateras, exempelvis att en ung person utnyttjas sexuellt och för hushållsarbete inom ramen för ett tvångsäktenskap.¹⁶⁴ Om offret är under 18 år finns det inte något krav på att gärningspersonen ska ha använt sig av ett otillbörligt medel. Det innebär att en vårdnadshavare som exempelvis för ett barn utomlands för att barnet ska ingå äktenskap under vissa förutsättningar kan göra sig skyldig till människohandel. Försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja människohandel är kriminaliserat. I bestämmelsen finns inget krav på att syftet förverkligas. Tvångsäktenskap kan därför vara straffbart redan i planeringsfasen, och då räknas som stämpling till människohandel.¹⁶⁵

¹⁶³ Prop. 2019/20:131 s. 52.

¹⁶⁴ Prop. 2003/04:111 Ett utvidgat straffansvar för människohandel.

¹⁶⁵ Prop. 2019/20:131 s. 53.

4.4 En särskild straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv

Den 1 juli 2020 infördes en särskild straffskärpningsgrund då ett brott begås med hedersmotiv. Det innebär att straffvärdet för ett brott ska bedömas högre om ett motiv för brottet varit att *bevara* eller *återupprätta* en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Det innebär att lagstiftaren ser särskilt allvarligt på brott som begåtts med hedersmotiv.

Gärningspersonen kan ha begått brottet för att återställa sin egen heder eller i egenskap av bärare av gruppens heder. Gärningspersonen behöver inte tillhöra gruppen vars heder ska återställas. Rekvisitet familj, släkt eller annan liknande gruppering ska tolkas i vid bemärkelse. En annan liknande gruppering kan exempelvis vara en klan.¹⁶⁶

Det räcker att *ett* motiv till brottet varit att bevara eller återupprätta heder. Det behöver inte vara det enda eller det huvudsakliga motivet. Med begreppet heder avses en sådan kollektivt präglad heder som kännetecknas av starka patriarkala eller heteronormativa föreställningar om att familjens eller släktens anseende, ställning eller liknande är beroende av de individuella medlemmarnas anseende till exempel familjemedlemmars kyskhets och oskuld samt deras faktiska och påstådda handlande i förhållande till sådana ideal.¹⁶⁷ Hedersmotivet måste kunna bevisas vilket ställer höga krav på förundersökningen. Det är motivet som avgör om det är hedersrelaterad brottslighet, och därmed om straffskärpningsgrunden kan bli gällande.

Exempel på brott som kan göras gällande är misshandel, grov fridskränkning eller grov kvinnofridskränkning, mord, olaga frihetsberövande, olaga förföljelse, våldtäkt, barnfridsbrott, ofredande och grovt förtal samt ärekränkingsbrott.

29 KAP. 2 § BROTTSBALKEN

Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottsstyp, särskilt beaktas

10. om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder.

¹⁶⁶ Prop. 2019/20:131 s. 37, s. 104.

¹⁶⁷ Prop. 2019/20:131 s. 37, s. 104.

4.5 Könsstympning

Lag (1982:316) med förbud mot kvinnlig könsstympning omfattar alla typer av ingrepp på de kvinnliga könsorganen som inte är medicinska. Det finns olika former av könsstympning och de kan klassificeras på olika sätt.¹⁶⁸

Även försök, förberedelse, stämpling och underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott är straffbelagt. Kravet på dubbel straffbarhet är undantaget, vilket innebär att gärningen inte behöver vara kriminaliserad i det land den utförs för att den ska omfattas av svensk lagstiftning.¹⁶⁹ Däremot måste den misstänkte gärningspersonen ha haft en koppling till Sverige vid tidpunkten för brottet för att kunna dömas. Det ska finnas ett påtagligt svenskt intresse av att lagföring kommer till stånd i Sverige.¹⁷⁰

När lagen trädde i kraft 1982 användes begreppet kvinnlig omskärelse. Lagstiftningen har därefter skärpts vid flera tillfällen. 1999 ändrades rubriken till lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. Ändringen var ett tydligt ställningstagande från lagstiftaren om brottets allvarliga karaktär. Sverige var det första landet i Europa som instiftade en speciallagstiftning mot könsstympning av flickor och kvinnor. Sedan maj 2020 finns ingen preskriptionstid för könsstympning som begåtts mot barn.

- 1 juli 1982 infördes förbud mot könsstympning av kvinnor (då kvinnlig omskärelse).
- 1 juli 1999, infördes en ändring i lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor, som innebar att kravet på dubbel straffbarhet för brott som begås utomlands togs bort (3 §). Samtidigt höjdes straffet för normalbrottet till fängelse i högst fyra år och det är inte längre möjligt att döma någon till böter för detta brott. Även det lägsta straffet för grovt brott höjdes, till fängelse i två år.
- År 2017 ändrades lagens 2 § till sin nuvarande lydelse.
- 1 maj 2020 avskaffades preskriptionstiden för könsstymningsbrott som begåtts mot barn.

¹⁶⁸ Könsstympning - Könsstympning.se (hedersfortryck.se)

¹⁶⁹ Se behörighetsreglerna i 2 kap BrB.

¹⁷⁰ Prop. 1998/99:70 Könsstympning – borttagande av kravet på dubbel Straffbarhet s. 9 f.

LAG (1982:316) MED FÖRBUD MOT KÖNSTYMPNING AV KVINNOR

1 § Ingrepp i de kvinnliga yttre könsorganen i syfte att stympa dessa eller åstadkomma andra bestående förändringar av dem (könsstympning) får inte utföras, oavsett om samtycke har lämnats till ingreppet eller inte.

2 § Den som bryter mot 1 § döms till fängelse i lägst två och högst sex år.

Är brottet med hänsyn till omständigheterna mindre grovt, döms till fängelse i högst fyra år.

Är brottet grovt, döms till fängelse i lägst fem och högst tio år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska det särskilt beaktas om könsstympningen är särskilt omfattande eller om gärningen har orsakat livsfara eller allvarlig sjukdom eller om gärningsmannen i annat fall har visat synnerlig hänsynslöshet.

För försök, förberedelse och stämpling samt för underlåtenhet att avslöja eller förhindra brott döms det till ansvar enligt 23 kap. brottsbalken.

Bestämmelser om krav på tillstånd att väcka åtal i vissa fall finns i 2 kap. 5 § brottsbalken.

4.6 Äktenskapstvång

Den 1 juli 2014 infördes straffrättsliga och civilrättsliga bestämmelser för att stärka skyddet mot tvångs- och barnäktenskap, och brottet äktenskapstvång instiftades.

Äktenskapstvång är när någon *förmår* en annan person att ingå äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse mot dennes vilja, genom *olaga tvång*, till exempel genom våld eller hot eller genom *utnyttjande av utsatt belägenhet*. Den som döms för äktenskapstvång kan dömas till fängelse i högst fyra år. Det krävs ett orsakssamband mellan tvånget respektive utnyttjandet och äktenskapet. Det är även brottsligt att förmå en annan person att ingå äktenskap om den utnyttjade är i beroendeställning, har en intellektuell funktionsnedsättning eller är sjuk.

4 KAP. 4 c § BROTTSBALKEN

4 c § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för äktenskapstvång till fängelse i högst fyra år. Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och

2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Rekvisitet **äktenskapsliknande förbindelse** innebär att även informella äktenskap omfattas av lagstiftningen. Det kan exempelvis vara religiösa ceremonier och vigselliknande ceremonier som ger upphov till äktenskapsliknande förbindelser och som i praktiken kan upplevas som lika bindande som ett rättsligt äktenskap.

4.7 Vilseledande till äktenskapsresa

I samband med att barnäktenskapsbrottet trädde i kraft 1 juli 2020 ändrades brottsbeteckningen *vilseledande till tvångsäktenskapsresa* till *vilseledande till äktenskapsresa*. Innebörden är densamma som tidigare.

Vilseledandet består i att gärningspersonen framkallar, vidmakthåller eller förstärker en oriktig uppfattning hos den utsatta, till exempel genom att ge sken av att resans syfte är semester eller ett familjebesök.¹⁷¹ För straffbarhet krävs ett tydligt samband mellan gärningspersonens agerande och resan. Det räcker inte att gärningspersonen passivt låtit den utsatta personen tro att resan skulle ske i ett annat syfte. En återkommande resa som den utsatta felaktigt utgår ifrån är en vanlig semesterresa utesluter således straffansvar. För straffansvar krävs att gärningspersonen mer aktivt ska ha vilselett den utsatta eller förstärkt dennes felaktiga uppfattning om resans syfte. Brottet är fullbordat så snart resan företagits, det vill säga när den utsatta anlänt till utlandet.

4 KAP. 4 d § BROTTSBALKEN

4 d § Den som, i annat fall än som avses i 1 a §, genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stat än där han eller hon bor, i syfte att personen ska utsättas för en sådan gärning som avses i

4 c §, döms för vilseledande till äktenskapsresa till fängelse i högst två år.

4.8 Förbud mot erkännande av utländska barnäktenskap

Den 1 januari 2019 infördes ett förbud mot erkännande av utländska äktenskap som ingåtts med barn, även för personer utan anknytning till Sverige om inte synnerliga skäl föreligger för ett erkännande.

Sveriges huvudregel är att inte erkänna utländska barnäktenskap om någon av parterna var under 18 år då äktenskapet ingicks, oavsett ålder vid erkännandeprövningen och oavsett om parterna hade anknytning till Sverige eller inte vid tidpunkten för äktenskapet. Den som är under 18 år får inte under

¹⁷¹ Prop. 2013/14:208 Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor s. 145.

några omständigheter ingå äktenskap i Sverige. I många andra länder är det däremot tillåtet med barnäktenskap. Lagen ska skydda alla som befinner sig i Sverige mot att ingå äktenskap som barn. Ett annat viktigt syfte är att motverka förekomsten av barnäktenskap i Sverige genom att tydligt förmedla att sådana äktenskap inte accepteras.¹⁷² Lagen är också ett sätt att agera i enlighet med barnkonventionens krav på icke-diskriminering.¹⁷³ Sverige säkerställer genom lagen att alla barn har samma rättigheter i Sverige, samt att skadliga sedvänjor motverkas.¹⁷⁴

Huvudregeln är att inga barn i Sverige ska vara registrerade som gifta. Om någon av parterna är barn vid erkännandeprovningen ska äktenskapet inte erkännas. I undantagsfall kan en så kallade ventil användas, och ett barnäktenskap kan erkännas om det finns synnerliga skäl. Ventilen kan inte användas om någon av parterna fortfarande är ett barn och den ska användas restriktivt.¹⁷⁵ Det måste då i det enskilda fallet göras en samlad bedömning av de omständigheter som skulle kunna utgöra synnerliga skäl.¹⁷⁶

LAG (1904:26 S.1) OM VISSA INTERNATIONELLA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN RÖRANDE ÄKTENSKAP OCH FÖRMYNDESKAP

1 kap. 8 a § Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

4.9 Utländska månggiften, utländska tvångs- äktenskap och utländska fullmaktsäktenskap

1 juli 2021 blev det förbjudet att erkänna utländska månggiften i Sverige. Detta gäller även om personerna inte hade någon anknytning till Sverige när de gifte sig. Förbudet ska även gälla retroaktivt för äldre äktenskap, så länge de inte har registrerats i folkbokföringen. Bestämmelsen infördes i samma bestämmelse som reglerar att inte heller tvångsäktenskap eller fullmaktsäktenskap erkänns i Sverige.

De utländska månggiften som kommer i fråga för prövning i Sverige rör i praktiken uteslutande män som är gifta med flera kvinnor.

¹⁷² Prop. 2017/18:288 s. 1 mot erkännande av utländska barnäktenskap.

¹⁷³ Artikel 2 FN:s konvention om barns rättigheter.

¹⁷⁴ Artikel 24:3 FN:s konvention om barns rättigheter.

¹⁷⁵ Prop. 2017/18:288 s. 47.

¹⁷⁶ Ibid. s. 48.

LAG (1904:26 S.1) OM VISSA INTERNATIONELLA RÄTTSFÖRHÅLLANDEN RÖRANDE ÄKTENSKAP OCH FÖRMYNDESKAP

1 kap. 8 a § Ett äktenskap som har ingåtts enligt utländsk lag erkänns inte i Sverige

1. om det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot äktenskapet enligt svensk lag,
2. om det är sannolikt att äktenskapet har ingåtts under tvång, eller
3. om parterna inte var närvarande samtidigt vid äktenskapets ingående och minst en av dem då var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige.

Första stycket gäller inte om båda parterna är över 18 år och det finns synnerliga skäl att erkänna äktenskapet.

5 Samverkan

Hedersrelaterade ärenden är ofta komplexa och ställer särskilda krav på kunskap och kompetens hos yrkesverksamma vid hantering. Oavsett om det är ett barn eller vuxen som är utsatt krävs att samhället agerar i rätt tid och med rätt typ av insatser. Förutsättningarna för att insatserna ska lyckas blir betydligt bättre om samhällets aktörer samordnar sig, i vissa fall kan en fungerande samverkan vara helt avgörande. Samverkan behöver inte bara omfatta offentliga aktörer, i vissa fall kan det finnas goda skäl att även inkludera civilsamhällets organisationer. Det centrala är att samverkan sker prestigelöst och att den sker utifrån barnets eller den vuxnes behov. För att samverkan ska fungera så bra som möjligt behöver respektive aktör veta vilket ansvar och vilka skyldigheter som åligger den egna professionen, men också ha en överblick över andras ansvar och skyldigheter.

Fokus i denna vägledning är handläggning i transnationella ärenden. När en person blivit bortförd till utlandet i syfte att utsättas för hedersrelaterad brottslighet uppstår en rad situationer där lagen kräver att myndigheter samverkar, delar information eller på annat sätt tar hjälp av varandra. Exempel på sådana specifika situationer är utfärdande av pass, stopp av felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen eller handräckning för att genomföra beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU vid återkomsten till Sverige. Dessa situationer beskrivs mer ingående i respektive kapitel.

Socialtjänsten har en särskild skyldighet¹⁷⁷ att samverka i frågor som rör barn som far illa eller som riskerar att fara illa.¹⁷⁸ Samverkan ska ske både på individnivå och på övergripande nivåer. Socialtjänsten är den aktör som är primärt ansvarig för att samverkan kommer till stånd. Även skolan, polisen och hälso- och sjukvården¹⁷⁹ är skyldiga att samverka i ärenden som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Vid behov ska elevhälsan ta initiativ till samverkan med hälso- och sjukvården och socialtjänsten.

Det här kapitlet fokuserar på samverkan ur ett bredare perspektiv. I ärenden med misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck finns stora fördelar med att samverka, även i de fall då lagen inte kräver det. Resurseffektivitet, säkerhet och rättssäkerhet är bara några av flera goda skäl. I samverkan behöver myndigheterna fortfarande ta hänsyn till den sekretess som råder dem emellan. Varje yrkesverksam företrädar sin myndighet och är bunden av den sekretess som gäller för den egna myndigheten. Om uppgifterna om barnet är oidentifierade finns det inga hinder för att samråda i ett enskilt ärende. Utbyte av information om personliga förhållanden i identifierade ärenden kräver däremot antingen att den enskilde samtycker eller att utbytet är möjligt med

¹⁷⁷ Skyldigheten att samverka gäller endast för sådana uppgifter för vilka det inte föreligger sekretess enligt OSL eller tystnadsplikt enligt 15 kap. SoL.

¹⁷⁸ 5 Kap. 5 1 a SoL.

¹⁷⁹ 179 Se bland annat 5 kap. 8 § hälso- och sjukvårdslagen och 29 kap. 13 § skollagen.

hänsyn till rådande sekretesslagstiftning.

Sedan några år tillbaka finns etablerade strukturer för att underlätta samverkan mellan myndigheter i den här typen av ärenden. Runt om i landet finns barnahus- och resurscentraverksamheter vars uppdrag är att samla de aktörer, kompetenser och resurser som behövs för att hantera hedersrelaterade ärenden på ett bra sätt. Rådgivning och stöd går också alltid att söka via den nationella stödtelefonen för yrkesverksamma hos Länsstyrelsen i Östergötland, till exempel i de fall där barnahus eller resurscentra inte finns i den egna kommunen. I följande tre avsnitt beskrivs dessa verksamheter och vilket stöd de kan erbjuda. Kapitlet avslutas med några handfasta råd och tips för hanteringen av hedersrelaterade ärenden.

5.1 Nationella stödtelefonen för yrkesverksamma

Vid Länsstyrelsen i Östergötland finns Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck (NCH). Centrumet har en nationell stödtelefon som är bemannad tre förmiddagar i veckan. Det går även att få kontakt med stödtelefonen genom att använda det kontaktformulär som återfinns på NCHs hemsida.

Yrkesverksamma inom både myndigheter och ideella verksamheter kan ringa till stödtelefonen för att få råd och stöd i hedersrelaterade ärenden på en generell nivå. I dagsläget kommer de flesta samtalen till stödtelefonen från socialtjänsten, men även polisen, skolan, vården och ideella aktörer ringer. Nationella stödtelefonen får bland annat frågor om:

- bemötande
- att upptäcka utsatthet
- hot- och riskbedömningar
- att tillämpa gällande lagstiftning

Den nationella stödtelefonen nås på 010 – 223 57 60.

Telefonen är bemannad: tisdag, onsdag och torsdag 09.00– 12.00.

Det går också att nå stödtelefonen via det kontaktformulär som finns på www.hedersfortryck.se Du blir då kontaktad inom två arbetsdagar.

Glöm inte att avidentifiera ärendet när du ringer. Uppge inte namn eller personnummer för den som ärendet gäller.

Om du misstänker att en person är i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska du inte ringa stödtelefonen, då ska du omedelbart kontakta polisen via 112.

5.2 Barnahus

5.2.1 Barnahus koordinerar aktörerna som arbetar med hedersrelaterade ärenden

Barnahus är en myndighetssamverkan som samlar de professioner som behövs när ett barn blivit utsatt för viss typ av brottslighet. De brott som är fokus för barnahus arbete är vålds- och fridsbrott i nära relation och sexualbrott oavsett relation. På barnahus arbetar särskilda samordnare vars uppgift är att samla och koordinera aktuella aktörer kring det specifika barnet. Barnahus finns i stora delar i Sverige, men inte i varje kommun. Oftast har flera kommuner gått ihop och har ett gemensamt barnahus.

De aktörer som alltid ingår i barnahus är:

- polisen,
- socialtjänsten,
- åklagare,

I en del barnahus finns även

- barn- och ungdomsmedicin
- barn- och ungdomspsykiatri
- och i några barnahus även
- Rättsmedicinalverket

Ibland kan det vara aktuellt att samverka med andra relevanta aktörer, till exempel Utrikesdepartementet och civilsamhället. Oftast är det socialtjänsten som initierar ett samråd, men initiativet kan också komma från polisen eller från andra aktörer. Samverkan inom barnahus kan vara aktuellt i alla de faser som den här vägledningen behandlar: från det att ett barn är försvunnet till det att barnet har återvänt och är i behov av långsiktigt stöd. Målgruppen för barnahus är alla barn mellan 0 och 18 år.

I en utvärdering som gjorts av barnahus framkom att det fanns skillnader i vilka barn som aktualiserades för samverkan inom barnahus. Barn mellan 15 och 18 år kom inte i lika stor utsträckning till barnhusen som de yngre barnen. En anledning till det kan vara att ärendena hanteras på olika sätt i olika delar av polisens organisation. För att alla barn ska ha likvärdig tillgång till barnhus är det viktigt att samråd initieras även för äldre barn.¹⁸⁰

5.2.2 Samverkan inom barnahus underlättar och stärker aktörernas arbete

Olika barnahus kan ha olika omfattande verksamhet. Kärnuppgiften är att samordna insatser, anordna samråd och erbjuda stöd och rådgivning. Ofta

¹⁸⁰ Barnafriid Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2019). Slutrapport Utvärdering av Barnahus. Linköpings Universitet.

omfattar verksamheten i barnahus:

- rådgivning och konsultation,
- samråd,
- samordning av insatser,
- brottsutredningar,
- stöd- och krissamtal,
- läkarundersökningar,
- barnförhör samt,
- kompetensutveckling.

Genom samrådet ges möjlighet att skapa en samlad bild över barnets situation och att gemensamt planera åtgärder. Vid samråd kan verksamheterna också minimera riskerna för att de parallella utredningarna försvårar eller förhindrar varandras arbete.

Vanligen initierar socialtjänsten ett samråd men även andra aktörer inom barnahussamverkan kan påkalla samråd. I de fall det är för lång tid till nästa inplanerade samråd kan det vara lämpligt med ett så kallat akutsamråd där alla samverkansparter deltar. För att ett samråd ska bli aktuellt krävs misstanke om brott. Det är viktigt att tänka på att det kan vara brottsligt med vissa gärningar vid försök, förberedelse och stämpling vilket innebär att samverkan inom barnahus kan vara aktuellt i alla de faser som vägledningen behandlar. Ibland behöver ärendet hanteras extra skyndsamt och det kan finnas skäl att påkalla ett akut samråd. Socialtjänsten bör då göra en polisanmälan gällande brottsmisstankarna direkt samt göra en akut planering. I de fall det aktuella barnet har syskon är det också nödvändigt att belysa syskonens situation.

Barnahus kan även erbjuda stöd när ett barn återvänder till Sverige efter att ha varit bortfört. Målet för samverkan är då att tillförsäkra sig att barnet som misstänks vara utsatt för brott får ett gott bemötande och stöd, samt vid behov omgående krissamtal. Vid samrådet deltar polis, åklagare, socialtjänst och i en del av barnahusen också barn- och ungdomspsykiatri och barnkliniken. Genom samrådet kan aktörerna gemensamt planera och förbereda barnförhör och läkarundersökningar. Vid själva återvändandet är samverkan inom barnahus ett bra sätt att hantera eventuella säkerhetsrisker.

5.2.3 Det finns många goda skäl att samverka genom barnahus

Det finns många skäl till att samverka och samråda inom ramen för barnahus verksamhet. Ur det utsatta barnets perspektiv innebär det att barnet får träffa relevanta professioner på en och samma trygga plats. Barnets möjligheter att få rätt hjälp i rätt tid ökar samtidigt som man också kan säkerställa ett gott och rättssäkert bemötande.

Ur ett myndighetsperspektiv kan samverkan bland annat motiveras genom:

- ökad tillgång till expertis som annars hade varit resurskrävande att själv knyta till sig,
- att det går att undvika att parallella utredningar försvårar för eller förhindrar varandra,
- effektiv ansvarsfördelning mellan olika myndigheter med delvis överlappande skyldigheter samt
- att särskilda behov hos barnet kan tillgodoses effektivt.

I VILKA SITUATIONER KAN JAG SOM YRKESVERKSAM INOM SOCIALTJÄNSTEN KONTAKTA BARNAHUS?

- När du är osäker på om du ska göra en polisanmälan.
- I samband med polisanmälan. Samråd kan hållas inför eller i direkt anslutning till polisanmälan.
- När du är osäker på om det är lämpligt att informera barnets vårdnadshavare om att en utredning inletts.
- När planeringen av skydd och säkerhet behöver samordnas med polisen.
- När socialtjänsten gör en utredning parallellt med rättsväsendet.

I vilka situationer kan jag som yrkesverksam inom skolan kontakta barnahus?

- Om du vill ha mer kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck utifrån oro för en elev

I vilka situationer kan jag som yrkesverksam inom polisen kontakta barnahus?

När du fått in en anmälan om brott mot barn (0–18 år) från annan än socialtjänsten och anmälan gäller:

- vålds- och fridsbrott i nära relation och/eller sexualbrott oavsett relation,
- försök, förberedelse eller stämpling till ett hedersrelaterat brott, eller
- fullbordade hedersbrott.

5.3 Regionala resurscentra mot hedersrelaterat våld och förtryck

Sedan 2018 har länsstyrelserna haft ett regeringsuppdrag att utveckla regionala resurscentra på några platser i landet. 2021 skalades arbetet upp och antalet resurscentra ökade från fyra pilotlän till ytterligare fyra län och 2023 startade arbetet med att bygga upp ytterligare sju resurscentra. Resurscentra riktar sig till

yrkesverksamma samt till personer som är utsatta eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck. Arbetet ser olika ut i olika län beroende på hur resurscentra är organiserat.

Resurscentra är en regional kommun- och myndighetsgemensam resurs som syftar till att erbjuda en samverkansplattform för de aktörer som behöver agera när en person utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Resurscentra ska både effektivisera och samordna myndigheternas processer, och möjliggöra ett anpassat och specialiserat stöd för varje utsatt individ.

Som yrkesverksam kan du kontakta resurscentra:

- när du behöver information eller råd i ett hedersrelaterat ärende,
- när du misstänker att ärendet är hedersrelaterat och vill konsultera,
- när ett barn riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck,
- när en vuxen utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck.

Resurscentra ska sträva efter att utsatta har jämlik tillgång till verksamhetens specialiserade och anpassade stöd oavsett vistelseort i länet. Det inkluderar även stödsökande som exempelvis blivit förda utomlands mot sin vilja och blivit registrerade som utflyttade.

En del resurscentraverksamheter kan erbjuda stödsamtal för unga vuxna utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck som flyttat till länet efter att ha levt skyddade. Det kan handla om att vara ett stöd i kontakten med socialtjänsten och vården, men även att vara en kontakt som utsatta kan höra av sig till om de inte har ett existerande nätverk.

5.4 Samverkan inom och mellan kommuner

Det kan behövas intern samverkan mellan olika förvaltningar inom en kommun. Varje nämnd med underlydande förvaltning betraktas som en separat myndighet i sekretesshänseende. Om till exempel barn- och ungdomsvård organisatoriskt placerats inom en nämnd och övrig socialtjänst inom en annan finns en lagstadgad anmälningsskyldighet mellan nämnderna. Socialtjänsten har även anmälningsskyldighet till socialnämnden i andra kommuner och skyldighet att vidarebefordra uppgifter om missförhållanden till annan kommunaldelsnämnd eller distriktsnämnd.¹⁸¹ Vid intern samverkan mellan enheter, avdelningar och förvaltningar är det viktigt att beakta reglerna om sekretess i OSL.

Tecken på att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck kan uppmärksammas på andra enheter än den enhet inom nämnden som arbetar med utredningar om barn, till exempel integrationsenhet, arbetsmarknadsenhet

¹⁸¹ Prop. 2012/13:10 Stärkt skydd för barn och unga s. 45

eller försörjningsstödsenhet där vårdnadshavare och/eller närstående har kontakt. Till exempel kan en närstående uttala oro för barnet i samband med att dennes eget ärende handläggs. Det kan även finnas frågetecken kring en ansökan om ekonomiskt bistånd för en utlandsresa. Ett annat exempel kan vara om en ung vuxen söker skydd på grund av hedersrelaterat våld och förtryck på en vuxenhet och det framkommer att personen har minderåriga syskon som kan behöva skydd. Då kan ett nära samarbete mellan enheter vara avgörande för både den vuxnes och de minderåriga syskonens skydd. Socialnämnden ska fastställa rutiner för hur information om att ett barn kan vara våldsutsatt eller kan ha bevittnat våld ska föras vidare till den del av verksamheten som har ansvaret för att utreda barnets behov.¹⁸²

5.5 Råd vid hanteringen av hedersrelaterade ärenden

Oavsett om hanteringen av hedersrelaterade ärenden sker i samverkan eller inte kan yrkesverksamma ha stor nytta av den kunskap och erfarenhet som finns hos de aktörer som arbetar specialiserat med frågor om hedersrelaterat våld och förtryck. I *En handbok om hedersrelaterat våld och förtryck för dig inom barnahusen*¹⁸³ finns råd och tips riktade till barnahussamordnarna för stöd vid rådgivning/konsultation, inför samråd och barnförhör samt för hantering av sådana ärenden. Många av råden har relevans för flera kategorier av yrkesverksamma som möter barn och vuxna som lever i en hederskontext. De råd som handlar om samråd och samverkan är dock i första hand riktade till barnahussamordnarna.

5.5.1 Kunskap om barnets situation

Frågorna nedan kan användas för att upptäcka om en person är utsatt – eller riskerar att utsättas – för hedersrelaterat våld och förtryck.¹⁸⁴

- Vilket slags våld är barnet utsatt för; psykiskt, fysiskt, sexuellt, socialt, digitalt, materiellt, latent? Har våldet eskalerat över tid?
- Blir barnet begränsat i till exempel val av fritidsaktiviteter, obligatoriska aktiviteter i skolan (till exempel simundervisning eller undervisningen om sexualitet, samtycke och relationer), klädval och musik?
- Finns det syskon eller andra släktingar som kontrollerar? Alla som lever i en hederskontext påverkas av detta och förövaren kan själv vara ett offer.
- Var finns släkten? Släkten behöver inte finnas i Sverige för att det ska finnas en stark påverkan på familjen i Sverige.

¹⁸² 2 kap.5 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2022:39) om våld i nära relationer.

¹⁸³ Barnafriid Nationellt centrum för kunskap om våld mot barn (2020). En handbok om hedersrelaterat våld och förtryck för dig inom barnahusen. Linköpings Universitet.

¹⁸⁴ Ibid.

- Finns det oro kring övriga syskon i familjen? Har socialtjänsten inlett utredning om samtliga barn och unga i familjen?
- Finns det tidigare utredningar av syskon i familjen?
- Finns planerade eller redan genomförda resor där det finns oro för tvångsgifte, könsstympning eller att de genomförts eller ska genomföras i uppfostringssyfte? Säkerställ att en anmälan görs till socialtjänsten om det förekommer information om sådana planerade eller genomförda resor.
- Vilket eller vilka brott har begåtts? Tänk på att även hot och kränkningar kan vara brottsliga gärningar. Överväg polisanmälan vid misstanke om brott.

5.5.2 Inför barnförhör och läkarundersökning

Nedan följer ett antal punkter med förberedelser som är viktiga att göra inför barnförhör och läkarundersökning.

- Planera hämtning av barnet till förhöret noggrant och tillsammans med barnets särskilda företrädare i brottmålet för att minimera risken att syskon och släktingar får kännedom. Vid behov rådgör också med sektionen för Brottsoffer och personsäkerhet (BOPS).
- Var extra vaksam vid val av tolk. Använd en auktoriserad tolk, gärna från annan region eller annat land än målsäganden och i vart fall från annan etnisk folkgrupp (läs mer i avsnitt 6.1.3).
- En bedömning bör också göras om det kan vara nödvändigt att annat namn på barnet används. I de fallen är det viktigt att bedömningen görs i dialog med förundersökningsledare för att säkerställa att dokumentation av identiteten på den hörda inte senare kan ifrågasättas.
- Ta reda på var förhör kan hållas utan att röja den som ska höras. Tänk på risken att avslöja placeringsort genom val av förhørsplats samt förhørsledare.
- Var extra vaksam på barnets mobiltelefon under förhöret. Ska barnet ha mobilen med? Finns risk för att barnets telefon kan vara avlyssnad eller spårad via GPS?
- Gör en planering av hur och var en beslutad läkarundersökning, som den särskilde företrädaren har godkänt, kan göras utifrån skyddsaspekten. Säkerställ att undersökningsorten inte röjer en eventuell skyddsplacering.
- Vid misstanke om könsstympning: säkerställ att läkarundersökningen utförs av läkare med kunskap om könsstympning och om barns och ungas underliv.
- Rättsmedicinalverket rekommenderar att kroppsundersökningar på barn före puberteten ska göras av barnmedicinare eller barnkirurger och på prepubertala och pubertala flickor av gynekologer. Undersökningen får med fördel ske tillsammans med rättsmedicinare där de finns att tillgå. I vissa fall bör även övervägas att ta hjälp av en hudspecialist.
- Säkerställ att läkarundersökning, samt all övrig kontakt med målsäganden sker på svenska när det är möjligt, och i de fall det är nödvändigt med hjälp av tolk. En stark rekommendation är att i dessa ärenden använda en

auktoriserad tolk, se vidare punkt ovan. Förtydliga för målsägande vad undersökningen syftar till och varför den är viktig.

- Planera för fortsatt stöd och skydd till barnet. Säkerställ att en hot- och riskbedömning har gjorts innan barnet får gå hem i de fall som det inte finns något beslut om placering efter barnförhör.

5.5.3 Inför samråd och samverkan

Följande tips och råd är i första hand riktade till yrkesverksamma som är knutna till barnahus.

- Kontrollera om ärendet är taggat med hedersmotiv i Polismyndighetens utredningssystem Durtvå. Om polisanmälan ej är upprättad: säkerställ att en sådan taggning görs i samband med att anmälan upprättas.
- Fundera över om fler professioner ska bjudas in till samrådet. Exempelvis Brottsoffer- och personsäkerhetsverksamheten (BOPS) vid polisen, lokal expertis på hedersproblematik, UD eller familjerätten.
- Ta upp frågan om sekretessmarkering hos de olika myndigheterna. Vid hög risk bör ärendet endast kunna hanteras av berörd personal.
- Påminn om att beslut, polisanmälan och annan information i ärendet inte ska skickas hem till målsägandes adress i de fall det misstänks förekomma hedersrelaterad problematik.
- Poängtera vikten av att göra sekretessbedömning när information förs in i journalanteckningar.
- Begär att den särskilde företrädaren har kunskap om hedersproblematiken. Det är tingsrätten som utser den särskilde företrädaren men man kan i framställan notera att den särskilde företrädaren bör ha relevant kunskap. Om det pågår en LVU-process bör man föreslå att samma person som förordnats som offentligt biträde för barnet utses som särskild företrädare för barnet i brottmålet, förutsatt att denne uppfyller krav på lämplighet för bägge uppdragen.¹⁸⁵
- Befinner sig barnet redan utomlands? Om barnet redan är fört utomlands behöver sannolikt fler aktörer kopplas in:
 - UD behöver kontaktas för stöd och samråd kring vilka möjligheter och förutsättningar som finns för återförande av barnet.
 - Försäkringskassan och Skatteverket ska meddelas att barnet inte längre vistas i landet (med anledning av barnbidrag, underhållsbidrag och försörjningsstöd).
 - Om polisanmälan inte är gjord bör en sådan göras skyndsamt, såvida det inte strider mot barnets bästa.
- Planera för fortsatt samverkan.
- Fundera över om det finns behov av uppföljande samråd/möte.

¹⁸⁵ Prop. 1998/99:133 Särskild företrädare för barn s. 34.

6 Att förebygga och förhindra att barn och vuxna förs utomlands och utsätts för hedersrelaterad brottslighet

Det här kapitlet syftar till att stärka yrkesverksammas förutsättningar att i sitt arbete förebygga och förhindra hedersrelaterad brottslighet. *Särskilt fokus* ligger på att förebygga att barn och unga förs utomlands i syfte att utsättas för barnäktenskap, tvångsäktenskap, omvändelseförsök mot hbtq-personer, uppfostringsresor eller könsstympling av flickor och kvinnor. Kapitlet ger vägledning i hur yrkesverksamma kan agera vid misstanke eller oro, och vilka insatser som kan sättas in för att förebygga sådan brottslighet.

6.1 Allmänt om hantering av hedersrelaterade ärenden

6.1.1 Kunskap är grunden för en god hantering

Ett effektivt och ändamålsenligt förebyggande arbete är beroende av att yrkesverksamma har god kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck, alternativt att de enkelt kan knyta till sig sådan kompetens. För att identifiera och förstå de utsattas situation är det viktigt att ha förståelse för hur olika målgrupper drabbas. Förutom skillnader mellan flickor och pojkar är det viktigt att även vara uppmärksam på tecken på utsatthet för exempelvis hbtq-personer och personer med intellektuell funktionsnedsättning. Läs mer om detta i kapitel 3.

6.1.2 Bemötande har stor betydelse

För att förhindra att någon blir utsatt för hedersrelaterade brott krävs det ofta en god och tillitsfull relation med den utsatta. Hur en person blir bemött har stor betydelse för om och hur personen vill berätta om sin situation. En person i en utsatt situation kan känna sig både utlämnad och orolig för sin eller andras säkerhet. Det kan ta tid för personen att våga lita på omgivningen och berätta om allt som hänt. Ett bra bemötande bygger på förståelse för den beroendeställning som ett barn befinner sig i till vårdnadshavare, familjen och släkten. Yrkesverksamma behöver vara medvetna om att det kan vara svårt för en våldsutsatt person att berätta allt på en gång. Därför kan det vara bra att redan från början planera för flera samtal.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Se Socialstyrelsen (2023). Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården.

6.1.3 Risker kan uppstå när en tolk anlitas

När en person inte behärskar svenska språket ska en tolk anlitas. Detsamma gäller någon som har en funktionsnedsättning som allvarligt begränsar förmågan att se, höra eller tala.¹⁸⁷

Utöver ordinarie rutiner för tolkanvändning behöver yrkesverksamma så långt det är möjligt säkerställa att tolken är neutral och inte riskerar att utgöra ett hot genom ryktesspridning eller kontakter med den utsattas familj eller bekantskapskrets. Yrkesverksamma bör därför:

- aldrig anlita en familjemedlem eller någon i den utsattas nätverk som tolk,
- i första hand efterfråga en auktoriserad tolk,
- använda telefontolk så långt som möjligt i syfte att skydda den utsatta samt
- om möjligt, uppge namnet på tolken i förväg så att den utsatta har möjlighet att säga till om det är en tolk som inte kan användas, exempelvis om det är olämpligt på grund av tolkens bekantskap med den utsattas sociala nätverk (familj, släkt eller andra i området).

6.2 Socialtjänsten

Socialnämnden ska verka för att barn och unga växer upp under trygga och goda förhållanden.¹⁸⁸ Förebyggande arbete är en viktig del i att säkerställa att barn och unga vid behov får tillgång till stöd och skydd. Socialtjänsten har ett tydligt ansvar och goda möjligheter att stödja och skydda de som är utsatta eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

6.2.1 Upplýsningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet

I OSL finns en bestämmelse¹⁸⁹ som gör det möjligt för socialtjänsten och hälso- och sjukvården att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående. Med "allvarliga brott" avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.¹⁹⁰ Bestämmelsen underlättar samverkan i de fall där yrkesverksamma uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I de fallen kan det krävas att uppgifter lämnas till Polismyndigheten för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. För en våldsutsatt person kan det vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller till exempel då en person lever i en så

¹⁸⁷ 13 § förvaltningslagen (2017:900).

¹⁸⁸ 5 kap. 1 § SoL.

¹⁸⁹ 10 kap. 18 c § OSL.

¹⁹⁰ Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. Brottsbalken för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

kallad tystnadskultur som hindrar denne från att ta kontakt med rättsväsende.¹⁹¹

6.2.2 Socialtjänsten ska agera vid risk för eller misstanke om utsatthet

6.2.2.1 Vid anmälan ska en omedelbar skyddsbedömning göras

Om en anmälan enligt 11 kap. 1 § SoL rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en skyddsbedömning om barnets eller den unges behov av omedelbart skydd.¹⁹² En sådan bedömning ska alltid dokumenteras.¹⁹³ Skyddsbedömningen ska göras samma dag anmälan kommer in, eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen. Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning behöver inledas omgående.¹⁹⁴

När en skyddsbedömning görs vid oro för hedersrelaterat våld och förtryck behöver socialtjänsten avgöra om det handlar om en akut situation: exempelvis oro för bortförande, könsstypning, tvångs- eller barnäktenskap eller risk för grovt, upptrappat eller dödligt våld. Om det är en akut situation behöver socialtjänsten agera genast och skydda barnet i samband med att utredning inleds. I denna situation finns det möjlighet att vända sig till barnahus och resurscentraverksamheterna samt nationella stödtelefonen för ytterligare konsultation. Beslut om utredning ska fattas inom fjorton dagar

Socialtjänsten ska genom en förhandsbedömning besluta om huruvida en utredning ska inledas eller inte. Beslutet måste, om det inte finns synnerliga skäl, fattas inom fjorton dagar.¹⁹⁵ Det är dock allvaret i situationen som avgör hur snabbt beslut om utredning måste fattas. I normalfallet bör det ta kortare tid än fjorton dagar och i vissa fall bör beslut fattas omgående. Om en förhandsbedömning drar ut på tiden mer än nödvändigt kan det få allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet då det kan vara i behov av omedelbart skydd och stöd.¹⁹⁶

6.2.2.2 Det kan vara olämpligt med gemensamt anmälningsmöte

Av förarbetena framgår att det kan vara olämpligt med ett anmälningsmöte gemensamt med socialtjänsten, den anmälningsskyldige och den berörda familjen när anmälan rör hedersrelaterat våld och förtryck. Detta kan leda till att risken ökar för ytterligare våld och utsatthet mot barnet.¹⁹⁷

¹⁹¹ Prop. 2020/21:163 s. 35 Förebyggande av våld i nära relationer.

¹⁹² 11 kap. 1 a § SoL.

¹⁹³ Läs mer i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS (SOSFS 2014:5). Se särskilt allmänna råd till 5 kap. 2 och 3 §§ (Förhandsbedömning) och 5 kap. 4 § (Skyddsbedömning).

¹⁹⁴ Prop. 2012/13:10 s. 60 Stärkt skydd för barn och unga

¹⁹⁵ 11 kap. 1 a § 2 st SoL. Ett sådant beslut behöver dock inte fattas om det redan pågår en utredning om det barn eller den unge som anmälan avser.

¹⁹⁶ Prop. 2012/13:10 s. 59

¹⁹⁷ Prop. 2012/13:10 s. 50.

6.2.3 Barnets situation behöver utredas noga

LÄS MER

Socialstyrelsens handbok Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten (2023).

6.2.3.1 Riskbedömningar behöver göras i hedersrelaterade ärenden

En riskbedömning syftar till att utreda om de hot som eventuellt finns mot personen riskerar att verkställas. En riskbedömning kan också handla om att bedöma om någon fortsatt kommer att utsättas för våld. Riskbedömningen utgör en del av en utredning enligt 11 kap. SoL.¹⁹⁸ Instrumentet är ett komplement till en i övrigt grundlig utredning.

I en utredning som gäller ett barn som är eller har varit utsatt för våld i nära relation är socialnämnden skyldig att göra en bedömning av risken för att barnet kommer att utsättas för ytterligare våld. En ny riskbedömning ska göras vid behov.¹⁹⁹ När det gäller barn som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck bör socialnämnden som en del av riskbedömningen använda en standardiserad bedömningsmetod. Nämnden bör ta del av Polismyndighetens bedömning av risken för fortsatt våld. Nämnden bör vidare delge Polismyndigheten sin riskbedömning, om det inte finns sekretesshinder.²⁰⁰

6.2.3.2 Barnets behov av skydd och säkerhet kan förändras snabbt

I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck kan situationen snabbt förändras från att vara relativt säker till att vara väldigt riskfylld för den utsatta. Exempelvis kan ett rykte som ger familjen dåligt anseende räcka för att förvandla en relativt lugn situation till mycket farlig för den utsatta.

Att ett barn berättar om sin situation för en utomstående kan i sig vara en riskfaktor. Om ett barn berättar om sina samtal med socialtjänsten och vad som har framkommit där kan det leda till att barnet bestraffas eftersom det kan anses vara ett brott mot hedersnormerna att prata om familjens situation med utomstående. Detsamma kan gälla om socialtjänsten tar kontakt med vårdnadshavare och lämnar de uppgifter som framkommit innan skyddsbehovet säkerställs. Om det under förhandsbedömningen eller utredningen framkommer allvarliga risker för barnet behöver barnets skyddsbehov ha högsta prioritet. För att yrkesverksamma inom socialtjänsten effektivt ska kunna förebygga att barn utsätts för hedersvåld är det viktigt att vara medveten om följande:

- Barnets behov av skydd kan behöva bedömas vid flera tillfällen.

¹⁹⁸ 11 kap. 1-2 §§ SoL.

¹⁹⁹ 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39

²⁰⁰ Allmänna råd till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

- Bedöms barnet vara i en riskfylld situation kan det finnas anledning att överväga ett beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt LVU. Om barnet riskerar att föras utomlands för att ingå barnäktenskap eller könsstympas kan ett beslut om utreseförbud behöva fattas (för mer information, se avsnitt 6.2.4 om utreseförbud).²⁰¹
- Samverkan med barnahus/resurscentraverksamheter och rättsväsendet är av stor betydelse för att förebygga hedersrelaterad brottslighet.

6.2.3.3 Var medveten om barnets sårbarhet

Barnet som är i en utsatt situation kan känna sig utlämnad och vara rädd för både sin egen och andras säkerhet. Det är vanligt förekommande att den utsatta personen känner skuld och skam inför att ha berättat för en utomstående. Utöver det kan barnet också vara oroligt för att inte bli trodd eller förstådd. Det är ofta mycket svårt för den utsatta att berätta allt som är av vikt vid det första samtalet, särskilt om barnet sedan ska gå hem till sina förövare. Det kan ta tid för barnet att våga lita på omgivningen och berätta allt som hänt. Ofta kommer hela berättelsen först när skyddet är säkerställt.

Socialtjänsten behöver ge stöd trots att barnet inte står fast vid sin berättelse. Socialtjänsten behöver vara förberedda och ha förståelse för att barnet kan påverkas av påtryckningar eller längtan efter sin familj. Därför ska socialtjänsten vara beredd att erbjuda konkreta insatser för att stötta barnet i detta.²⁰²

6.2.3.4 Tillämpning av LVU kan bli aktuellt

2 § LVU kan omfatta alla situationer där ett barn utsätts för fysisk eller psykisk misshandel i hemmet. Hedersrelaterat våld och förtryck kan utgöra grund för vård enligt 2 § LVU. Den som är under 18 år ska beredas vård enligt LVU om någon av de situationer som anges i 2 eller 3 § LVU föreligger och det kan antas att behövlig vård inte kan ges barnet med samtycke av vårdnadshavaren, eller när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv.²⁰³ Socialtjänsten har inte bara en befogenhet att ingripa till barns och ungdomars skydd, utan även ett ansvar i situationer då frivilliga åtgärder inte är möjliga.²⁰⁴ Vård enligt LVU kan många gånger vara aktuellt i situationer då barnet riskerar att bli fört utomlands i syfte att utsättas för barnäktenskap eller könsstympning.

Tillämpningen av LVU är inte ovillkorligen knuten till om det finns ett samtycke eller inte. Situationer där LVU kan tillämpas trots lämnat samtycke kan vara:

- när det finns risk för att samtycket återkallas eller inte bedöms vara tillförlitligt,

²⁰¹ 31 a § LVU.

²⁰² Bredal, A. & Ramsvik Melby, E. (2018). Sårbarhet og styrke – Barnevernets møte med minoritetsjenter utsatt for vold og sterk kontroll. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA).

²⁰³ 1 § andra stycket LVU.

²⁰⁴ Proposition 1989/90:28 Vård i vissa fall av barn och ungdomar s. 106.

- när det befaras att vårdnadshavaren kommer att störa vården,
- när samtycket är villkorat, till exempel begränsas i tid, till en viss vårdform eller ett visst hem, eller
- när barnets eller den unges trygghet behöver vägas in.²⁰⁵

Socialnämnden²⁰⁶ får enligt 6 § LVU besluta om omedelbart omhändertagande i situationer då det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av LVU och rättens beslut om vård inte kan avvaktas med hänsyn till risken för den unges hälsa eller utveckling eller till att den fortsatta utredningen allvarligt kan försvåras eller vidare åtgärder hindras.

LÄS MER

Socialstyrelsens handböcker:

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten (2023).

LVU – Handbok för socialtjänsten (2023).

Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2023).

6.2.4 Utreseförbud kan skydda barnet från att föras ut ur landet

För att motverka att barn förs utomlands eller lämnar Sverige, för att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas, kan socialnämnden ansöka om utreseförbud enligt LVU. Ett utreseförbud ska meddelas om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i ovan nämnda syften.²⁰⁷ Ett beslut om utreseförbud förutsätter inte något samtycke från vårdnadshavaren eller barnet.²⁰⁸ Det har ingen betydelse om barnet är svensk medborgare eller inte.

Det krävs inte en polisanmälan för att fatta beslut om utreseförbud. De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde dock många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om försök, förberedelse och stämpling till könsstympning.²⁰⁹ Socialtjänsten bör vid sådan misstanke skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa.

Mer information om de nya reglerna om utreseförbud finns i kapitel 4.

²⁰⁵ Socialstyrelsen (2020) LVU, Handbok för socialtjänsten s. 50 ff

²⁰⁶ Eller nämndens ordförande eller någon annan ledamot som nämnden har förordnat besluta om omhändertagande om socialnämndens beslut om omhändertagande inte kan avvaktas. När socialnämnden har ansökt om vård med stöd av lagen, får även rätten besluta att den unge omedelbart ska omhändertas.

²⁰⁷ För närvarande pågår även en utredning om förutsättningarna för att utvidga utreseförbudet.

²⁰⁸ 31 a – i § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

²⁰⁹ 10 kap. 21 § OSL:

LÄS MER

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/2020, Utreseförbud och barnäktenskapsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (2020).

6.2.4.1 Ansökan om utreseförbud ska innehålla en beskrivning av omständigheterna

När socialnämnden bedömt att utreseförbud behövs ska ansökan om detta skickas till förvaltningsrätten. Det är viktigt att ansökan innehåller tillräckligt fullständiga uppgifter om barnets aktuella utsatthet och risken för att föras ut ur landet. En ansökan ska innehålla redogörelser för:

- barnets situation,
- de omständigheter som utgör grund för att barnet behöver skyddas genom ett utreseförbud,
- tidigare vidtagna åtgärder,
- hur information har lämnats till barnet, samt
- barnets inställning.²¹⁰

6.2.4.2 Tillfälligt utreseförbud kan användas i akuta lägen

I vissa brådskande situationer kan det bli nödvändigt för socialnämnden att ingripa. I det akuta läget, när beslut om utreseförbud inte hinner fattas av domstol, kan socialnämnden besluta om ett tillfälligt utreseförbud. Ett sådant beslut kan fattas om det är sannolikt att ett utreseförbud behövs, och rättens beslut om utreseförbud inte kan avvaktas med hänsyn till risken för att barnet förs utomlands eller lämnar Sverige.²¹¹

6.2.4.3 Utreseförbud och vård enligt LVU kan komplettera varandra

I de fall utreseförbud är aktuellt kommer det i många fall även vara aktuellt med vård enligt LVU och då framför allt med stöd av 2 § LVU.²¹² Om förutsättningarna för tvångsvård enligt 2 § LVU (miljöfallen) är uppfyllda är inte avsikten att ett utreseförbud ska kunna ersätta ett beslut om vård enligt LVU, utan snarare komplettera ett sådant ingripande. Det är viktigt att i varje enskilt fall överväga om ett utreseförbud kan leda till att hotbilden förstärks mot det barn som lever i en hederskontext. Sådana situationer kan innebära att det finns förutsättningar för beredande av vård enligt LVU.²¹³ Även i situationer där barnet redan vårdas med stöd av LVU kan det finnas en kvarstående risk för att barnet förs ut ur landet och därmed ett behov av att besluta om ett utreseförbud.

²¹⁰ 31 b § LVU.

²¹¹ 31 d § LVU.

²¹² Prop. 2019/20:131 s. 67.

²¹³ Prop. 2019/20:131 s. 111.

Däremot behöver inte förutsättningarna för vård enligt LVU vara uppfyllda för att utreseförbud ska kunna meddelas. Möjligheten att meddela utreseförbud är inte heller beroende av att möjligheten till frivilliga insatser enligt SoL först har uttömts.

6.2.4.4 Polismyndigheten ska genast informeras när beslut fattats om utreseförbud

Vid beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste Polismyndigheten underrättas omedelbart. Polismyndigheten, som är den myndighet som utfärdar pass, måste uppmärksammas på att passhinder och skäl för återkallelse av pass har uppstått. Socialnämnden eller domstolen ska genast skicka en kopia av det meddelade beslutet. Det gäller beslut om utreseförbud, beslut om tillfälligt utreseförbud, beslut om tillfälligt undantag från ett utreseförbud samt beslut om att ett utreseförbud eller ett tillfälligt utreseförbud har upphört.²¹⁴

Använd den lokala rutinen för att kontakta Polismyndigheten. Ring och säkerställ att handlingen inkommit. Det kan också vara så att polisen har frågor som de behöver svar på för att kunna handlägga ärendet på ett så bra och effektivt sätt som möjligt.

Det är av yttersta vikt att kontaktuppgifter till den som är ansvarig handläggare samt till ansvarig chef finns med på det utreseförbud som inkommer till polisen. Det är också viktigt för polisen att veta var eller till vem de kan vända sig då socialförvaltningen har stängt exempelvis om de då ska kontakta socialjour och kontaktuppgifter till den.

6.2.4.5 Polisanmälan blir ofta aktuell i samband med utreseförbud

Om socialnämnden gör en polisanmälan kan Polismyndigheten inleda en förundersökning, och får därigenom befogenhet att vidta en rad viktiga åtgärder. Polisen kan till exempel aktivt söka efter bokningsuppgifter och annan passagerarinformation, eller beslagta utländska pass. Dessa åtgärder kan vara avgörande för att hindra barnet från att föras utomlands.

LÄS MER

Socialstyrelsens meddelandeblad nr 4/2020 Utreseförbud och barnäktenskapsbrott m.m. – Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet (2020).

²¹⁴ 23 c § Passförordningen (1979:664).

6.3 Polisen

När det finns anledning att anta att brott har begåtts har Polismyndigheten möjlighet att inleda en förundersökning. Polisens möjligheter att dessförinnan arbeta för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck är begränsad. I det enskilda fallet kan ett snabbt agerande för att sätta en brottsutsatt i skydd vara viktigt. Det gäller även innan ett brott är fullbordat. Det är ett viktigt arbete eftersom risken att våldet och utsattheten snabbt eskalerar är stor i en hederskontext.

LÄS MER

Polismyndigheten har ett metodstöd för hedersrelaterad brottslighet. Där finns utförligare information om olika brott och tips om hur polisen kan arbeta med brott som har hedersmotiv.

6.3.1 Eventuella hedersmotiv behöver identifieras tidigt

Hedersrelaterad brottslighet skiljer sig från andra brott i nära relation, bland annat genom dess kollektivistiska prägel. Det är därför viktigt att tidigt identifiera om ett brott har hedersmotiv så att rätt åtgärder kan vidtas redan från början. Då ett ärende hanteras rätt initialt skapas förutsättningar för en förundersökning av hög kvalitet, och för adekvata stöd- och skyddsinsatser till den brottsutsatta.

Om ett potentiellt hedersmotiv identifierats i samband med att en anmälan upprättas är det viktigt att så utförligt som möjligt beskriva det i en promemoria. De initiala iakttagelser som görs kan vara viktiga i den fortsatta utredningen. Det är också viktigt att misstanken om hedersmotiv framgår i överlämnningar av ärendet. Föredra för den som ska granska anmälan att det kan röra sig om misstänkt hedersmotiv.

Anmälningssupptagaren och granskaren kan markera brottet med hederstagg (tidigare hedersmarkering²¹⁵) som finns i polisens utredningssystem Durtvå. Markeringen kan även göras senare i ärendet. Hederstagg syns inte när ett ärende lottas till åklagare. Det är därför viktigt att redogöra för vad misstanken om hedersmotiv består i. Det kan göras genom en muntlig föredragning för åklagaren i samband med att ärendet lottas, eller att promemorian bifogas i lottningen.

6.3.2 Om barn misstänks fara illa ska en orosanmälan till socialtjänsten göras

Polismyndigheten och dess anställda har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialtjänsten om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.²¹⁶ Även om brottet har begåtts mot en vuxen bör

²¹⁵ Från och med juni 2022 används benämningen hederstagg i stället för hedersmarkering.

²¹⁶ 14 kap. 1 § SoL.

den enskilde polisen som är på plats, eller den som mottar en anmälan, alltid kontrollera om någon av de inblandade har barn. Om så är fallet behöver det upprättas en orosanmälan för de barnen. Om barnen till de inblandade har bevittnat våld ska en polisanmälan om barnfridsbrott upprättas.

I en orosanmälan behöver det kort framgå i vilket ärende polisen kommit i kontakt med de berörda personerna och om det gjorts någon speciell iakttagelse som är viktig för socialtjänstens vidare hantering. I vanliga fall ska polisen informera vårdnadshavare om att en anmälan till socialtjänsten kommer att upprättas. Om det finns misstanke om att barnet utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck är det säkrast för den utsatta att vårdnadshavare inte informeras initialt. Det kan vara så att barnet eller barnen behöver placeras i skydd innan vårdnadshavare får kännedom om att myndigheter är inblandade. Ange i anmälan till socialtjänsten om vårdnadshavare är informerade och beskriv på vilket sätt det finns misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Bistå om det är möjligt med kontaktuppgifter till berörda och information om hur de kan kontaktas utan att det medför en ökad risk.

Om det finns minderåriga syskon till den som anmälan avser behöver anmälan även omfatta dem. Orosanmälan kan även upprättas för andra än de som utsatts för brott eller bevittnat brott. Till exempel pojkar som lever i en familj med hedersnormer och som därmed riskerar att socialiseras och fostras in i rollen som förövare. De kan till exempel komma att kontrollera och bestraffa en syster.

LÄS MER

Socialstyrelsens handbok Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2022).

6.3.3 Förundersökning i hedersrelaterade ärenden kan behöva ledas av erfarna åklagare

När en brottsanmälan har gjorts ska behörig förundersökningsledare, polis eller i vissa fall åklagare bedöma vilka möjligheter som finns att utreda brottet. Mer information finns i bilaga till Polismyndighetens riktlinjer för ledningen av förundersökning i brottmål.

Åklagare ska leda förundersökningen om den är särskilt komplicerad eller svår. Hedersrelaterade ärenden är ofta komplexa och svårutredda vilket innebär att polisen, precis som vid fridskränkingsbrott, skyndsamt bör kontakta åklagare. Hedersrelaterade ärenden kan handläggas av alla åklagare men på grund av sin komplexitet handläggs de ofta av åklagare med några års erfarenhet. I praktiken är det ofta en åklagare som är förundersökningsledare när brottet har ett hedersmotiv. Det beror på att åklagare vanligtvis är förundersökningsledare i alla relationsärenden, samt i alla ärenden där någon under 15 år ska höras under förundersökningen och det är påkallat att åklagaren leder förundersökningen.

6.3.4 Hantering av hot och risker är centralt

6.3.4.1 Hotbilden kan förstärkas vid Polisanmälan om brott med hedersmotiv

När det gäller brott med hedersmotiv är det viktigt att se till att den som är utsatt för, eller riskerar att utsättas för brott, får tillgång till det skydd som personen behöver och har rätt till. Hotbilden kan i många fall förstärkas i samband med att en polisanmälan upprättas. Om det råder osäkerhet kan ansvarig anmälningsupptagare eller förundersökningsledare kontakta BOPS eller någon i polisens särskilda kompetensnätverk för hedersrelaterad brottslighet för att be om råd i frågan. Ytterligare information för polisanställda finns på Intrapolis.

6.3.4.2 En bedömning ska göras av hot och risker

När det finns risk att en person utsätts för eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld ska en hot- och riskbedömning genomföras enligt Polismyndighetens riktlinjer för brottsoffer- och personsäkerhetsverksamhet. Syftet med den är att bedöma vilka åtgärder som behövs för att skydda personen och för att minimera risken för upprepad utsatthet. Bedömningen utgör ett underlag för beslut om adekvata stöd- och skyddsåtgärder och ska omprövas om situationen förändras eller om nya omständigheter framkommer.

Varje polisanställd som är skyldig att ta emot och upprätta en anmälan ska initialt bedöma om det finns en omedelbar risk för att brottsoffret drabbas av våld eller hot om våld. Vid sådan risk är det viktigt att omedelbart föra personen i skydd. Om den initiala bedömningen pekar på att det finns risk för hedersrelaterat hot eller våld bör polisen göra en strukturerad riskbedömning. Den görs av utbildad personal inom BOPS. Det finns en guide för bedömning och hantering av risk, PATRIARK som används vid hedersrelaterad brottslighet.²¹⁷

6.3.4.3 Planering av skydd och säkerhet behöver ske i samverkan

I en hot- och riskbedömning ingår även att besluta om behov av skyddsplacering för den utsatta. Är det ett barn som är utsatt är samverkan med socialtjänsten viktig för att placeringen av barnet ska bli så bra som möjligt både ur skydds- och omvårdnadsperspektiv.

Även vuxna personer som är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterad brottslighet kan behöva skydd och kan vara i behov av skyddsplacering. För sådana fall gäller samma principer som i ärenden kring barn.

²¹⁷ En guide för bedömning och hantering av risk. <https://www.socialstyrelsen.se/kunskapsstod-och-regler/omraden/evidensbaserad-praktik/metodguiden/patriark/>

6.3.5 Utreseförbud och efterlysning kan förebygga att barn förs ut ur landet

När socialnämnden eller domstolen fattat beslut om utreseförbud skickas en kopia på beslutet till Polismyndigheten. På utreseförbudet ska det finnas kontaktuppgifter till chef och ansvarig handläggare hos socialtjänsten. Ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste handläggas skyndsamt eftersom det finns en påtaglig risk att barnet kan föras utomlands. Det gäller särskilt beslut om tillfälligt utreseförbud, eftersom situationen då har ansetts så akut att det inte funnits tid att avvakta förvaltningsrättens beslut.

När ett beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud kommer till Polismyndigheten ska barnet som beslutet avser efterlysas i förebyggande syfte som sårbar person.

Polismyndigheten ska till följd av socialnämndens eller domstolens beslut skyndsamt ta ett eget beslut om huruvida passet ska spärras, återkallas eller omhändertas, eller om Polismyndigheten ska neka att ett nytt pass utfärdas för barnet. Beslutet fattas av nationella ledningscentralen, NLC. En inkommen begäran ska efter initial hantering, till exempel en kompletterande efterlysning, så snart som möjligt skickas vidare till NLC.

Om det finns indikationer på att barnet är på väg att resa ut ur landet och ett beslut om återkallelse av barnets pass inte hinner meddelas, får NLC besluta om att barnets pass ska omhändertas enligt 18 § passlagen (1978:302).

Utreseförbud är en förebyggande lagstiftning för att förhindra att barn förs ut ur eller lämnar landet i syfte att giftas bort eller könsstympas. De omständigheter som ligger till grund för ett utreseförbud kan ofta också utgöra grund för att inleda förundersökning avseende stämpling, förberedelse eller försök till könsstympning. Om det inte finns en polisanmälan om misstänkt brott sedan tidigare bör en sådan i de flesta fall upprättas i anslutning till beslutet om utreseförbud. Polismyndigheten kan då inleda en förundersökning. Inom ramen för en sådan kan till exempel beslut om tvångsmedel fattas.

LÄS MER

För vidare information om handläggningen av utreseförbud inom polisen, se Polismyndighetens riktlinjer för utreseförbud.

6.3.5.1 Olika regler gäller för svenska respektive utländska pass

Spärren i utreseförbudet är kopplad till det svenska passet och det svenska passsystemet, resehandlingssystemet (RES). För att se ett utreseförbud måste en kontroll i systemet RES göras. Om de spärrkoder som kan vara aktuella för ett barn med utreseförbud dyker upp vid en slagning i RES kan kompletterande slagningar göras för att fastställa grunden till spärren i övriga polisiära system. Exempel på sådana system är Nationellt Efterlysta Personer (NEPU) och polismyndighetens diarieföringsdokument och ärendehanteringssystem (PÄR).

Om domstolen eller socialnämnden skickar över ett beslut som gäller ett barn som inte är svensk medborgare ska beslutet direkt vidarebefordras till Migrationsverket. Polismyndigheten handlägger då inte längre ärendet.

Det finns ingen möjlighet för Migrationsverket att återkalla redan beviljade pass eller resedokument. Däremot kan myndigheten se till att nya främlingspass eller resedokument inte utfärdas till barn med utreseförbud. För att säkerställa att pass inte beviljas för ett barn med utreseförbud ska det läggas in en spärr på individen. Spärren har syftet att uppmärksamma polisen på utreseförbudet vid en gränspassage.

6.3.5.2 Utreseförbudet är grund för efterlysning

Sedan en förändring i SIS-förordningen (Schengen Information System) våren 2023 är det numera möjligt att efterlysa sårbara personer i förebyggande syfte. Det innebär att en efterlysning kan göras innan en person är försvunnen. Ett barn som omfattas av ett utreseförbud är att anse som en sårbar person. Det är viktigt att det framgår av efterlysningen att den avser ett barn som omfattas av utreseförbud.

6.3.5.3 Flygpassageraruppgifter kan inhämtas i vissa fall

Om det finns risk att en misstänkt person eller målsägande lämnar landet kan polisen i vissa fall söka efter flygpassageraruppgifter via Passenger Information Unit, (PIU). PIU kan under vissa förutsättningar bistå med historik och realtidsbevakning. Förutsättningen för PIU:s arbete är att det finns misstanke om brott med minst tre års fängelse i straffskalan. Dit hör hedersförtryck, barnäktenskapsbrott och könsstypningsbrott. När det gäller barn-äktenskapsbrott omfattas endast fullbordat brott och försök. Enbart misstanke om att föra ut ett barn ur Sverige i strid med utreseförbudet ger inte grund för att använda sig av PIU eftersom maxstraffet i det fallet bara är två års fängelse.

6.4 Förskola och skola

Att hantera hedersrelaterat våld och förtryck eller dess följdverkningar i förskola och skola är komplext. Skolan möter alla elever och har en betydelsefull roll i det förebyggande arbetet. Här följer några aspekter som är bra att beakta. Övrigt stöd för arbetet inom förskola och skola finns på webbplats www.skolverket.se.

I förskolan finns det möjligheter att arbeta förebyggande och att upptäcka utsatthet tidigt. Alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling ska aktivt motverkas.²¹⁸ I förskolan kan utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck visa sig till exempel genom att barn begränsas och kontrolleras utifrån

²¹⁸ Skolverket (2018). Läroplan för förskolan: Lpfö 2018. Stockholm: Skolverket.

könsstereotypa uppfattningar. Det finns barn i förskoleåldern som är i riskzonen för att bli könsstympade. Om förskolepersonal i sin tjänst misstänker att ett barn i eller utanför förskolan far illa är personalen skyldig att göra en anmälan till socialtjänsten.

Även i skolan ska alla tendenser till diskriminering eller kränkande behandling aktivt motverkas. Hedersrelaterat våld och förtryck ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser. I utbildningen ska eleverna ges möjlighet att kritiskt granska maktstrukturer kopplade till kön och hedersrelaterat våld och förtryck. Skolan ska ansvara för att varje elev efter genomgången skolgång har fått kunskaper inom området sexualitet, samtycke och relationer samt om hedersrelaterat våld och förtryck. Rektor har ett särskilt ansvar för att kunskapsområdet sexualitet, samtycke och relationer samt kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck behandlas återkommande i utbildningen. Elever som går i de obligatoriska skolformerna ska även få kännedom om hur de kan få hjälp om de upplever otrygghet i eller utanför skolan.²¹⁹

Skolan har möjlighet att tidigt upptäcka mönster som tyder på hedersrelaterad utsatthet och ska agera vid misstanke eller kännedom om att barn far illa. När det behövs stöd från flera aktörer – så som skola, socialtjänst och hälso- och sjukvård – kan stödet stärkas genom samordning. Skolan kan lyfta frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck i arbetet med aktiva åtgärder mot diskriminering. Det kan exempelvis handla om att förebygga trakasserier mellan elever som har koppling till heder och som har samband med någon diskrimineringsgrund exempelvis sexuell läggning.

För utsatta elever är det en trygghet om skolpersonal visar att de har kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck. Det ökar elevens tillit till vuxna och därigenom också sannolikheten att de ber om hjälp. När en elev har tagit mod till sig och berättat om sin situation är det viktigt att se till att eleven får rätt stöd genom att agera och följa rutinerna och lagstiftningen. Situationen kan skilja sig mycket mellan elever som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.

LÄS MER

Skolverkets material:

[Motverka hedersrelaterat våld och förtryck i förskolan – Skolverket](#)

[Motverka hedersrelaterat våld och förtryck i skolan – Skolverket](#)

[Hedersrelaterat våld och förtryck – Skolans ansvar och möjligheter – Skolverket](#)

²¹⁹ Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för anpassade grundskolan, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet.

6.4.1 Var uppmärksam på signaler om hedersrelaterat våld och förtryck

Skolpersonal ska i sitt arbete uppmärksamma varningssignaler om att en elev riskerar att fara illa. Det finns många tecken som skolpersonal kan vara observanta på. Det kan exempelvis handla om att eleven:

- inte får vara med på all undervisning, till exempel undervisning om sexualitet, samtycke och relationer,
- förändrar sitt agerande eller uppträdande (eleven är mer ledsen, tystlåten eller liknande),
- är utsatt för ryktesspridning,
- verkar vara kontrollerad (exempelvis att eleven övervakas, hämtas eller lämnas i skolan på ett sätt som kan tyda på kontroll),
- tvingas ta stort ansvar för syskon eller hemarbete,
- tvingas till religiösa sammankomster mot sin vilja,
- är orolig inför lov eller för att syskon far illa,
- blir uppringd återkommande eller måste svara på sms,
- inte får vara med kompisar efter skolan, ha fritidsintressen eller följa med på skolresor.

För elever som är eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld eller förtryck är det viktigt att skolpersonal lyssnar till hur eleven beskriver sitt eget handlingsutrymme, och hur dennes situation ser ut. Personalen som träffar eleven kan ställa frågor som uppmärksammar elevens utsatthet. Det är dock inte alltid som barn och unga har förmåga att uttrycka eller berätta om sin situation. Då är personalens kunskap om utsattheten av stor vikt.

6.4.2 Orosanmälan ska göras vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck

Förskole- och skolpersonal är skyldig enligt lag att genast anmäla till socialtjänsten om de i sitt arbete får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Personalen är också skyldiga att lämna de uppgifter som kan vara av betydelse för socialtjänstens utredning. Förskole- och skolpersonalen behöver inte vara säkra på att barnet far illa eller att brott är på väg att ske. Det räcker med en misstanke.²²⁰ Skolsköterskan och skolläkaren har skyldighet att dokumentera eventuella skador.²²¹ Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.²²² Om skolan är orolig för att eleven far illa på grund av hedersrelaterad problematik i hemmet bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan i stället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att vid kontakt med socialtjänsten nämna att oron rör hedersrelaterad problematik, så

²²⁰ 14 kap. 1 § SoL.

²²¹ 3 kap. 6 § patientdatalagen (2008:355) och 5 kap. 3-5 §§ Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:40) om journalföring och behandling av personuppgifter i hälso- och sjukvården.

²²² 14 kap. 1 § SoL.

att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavarna kan öka risken för barnet. Att informera vårdnadshavare om misstanke om hedersrelaterad problematik i hemmet kan öka barnets utsatthet och påskynda vårdnadshavares planer på att föra ut barnet ur landet.

Som skolpersonal är det bra att:

- spara eventuella sms, chattkonversationer eller annan kommunikation som kan finnas mellan elev och skolpersonal som berör utsattheten,
- spara ledighetsansökningar om det finns misstankar om hedersrelaterat våld och förtryck samt
- spara frånvarohistorik.

Om ett barn uttrycker rädsla för bortförande inför lov eller annan ledighet bör personalen vara särskilt uppmärksam. Det kan vara en akut situation som kräver omedelbart agerande.

I samband med polisanmälan ska alltid socialtjänsten kontaktas för en orosanmälan. Om det råder osäkerhet om huruvida en anmälan ska göras till socialtjänsten och polisen är det bra att kontakta socialtjänsten, barnahus, resurscentraverksamhet eller Nationella stödtelefonen för rådgivning. I avsnitt 7.1.3.2 finns mer information om orosanmälan och polisanmälan.

LÄS MER

[Skolans ansvar för barn som far illa – Skolverket](#)

Socialstyrelsens handbok *Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare* (2022).

6.4.3 När eleven är myndig kan skolan stötta och vägleda

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. När skolpersonal misstänker att en elev är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är det viktigt att stötta och upplysa eleven om att det finns möjligheter söka om stöd och hjälp både genom socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Skolpersonal bör även lämna uppgifter till polisen vid misstanke om brott.

6.5 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvården möter många barn, unga och vuxna som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Hälso- och sjukvården har en viktig roll i att uppmärksamma symtom som kan vara tecken på att personen är utsatt. Varje verksamhet behöver därför ha skriftliga rutiner och riktlinjer för hur personalen ska agera vid oro för att ett barn far illa.

6.5.1 Upplysningar kan lämnas till polisen för att förhindra allvarlig brottslighet

I offentlighets- och sekretesslagen finns en bestämmelse²²³ som gör det möjligt för hälso- och sjukvården att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till Polismyndigheten i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående. Med "allvarliga brott" avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.²²⁴ Bestämmelsen underlättar samverkan i de fall där yrkesverksamma uppfattar att det finns en risk för allvarlig brottslighet, till exempel när en person utsätts för våld från en närstående och befinner sig i en accelererande våldsspiral. I de fallen kan det krävas att uppgifter lämnas till polisen för att förhindra att personen utsätts för allvarlig fara. För en våldsutsatt person kan det vara en lättnad att myndigheterna reagerar och agerar för att situationen ska upphöra. Det gäller särskilt om personen lever i en hederskontext och därmed kan ha svårt att själv ta kontakt med myndigheter, till exempel rättsväsendet.²²⁵

6.5.2 Orosanmälan ska alltid göras till socialtjänsten vid oro för barn

De som arbetar inom hälso- och sjukvård och tandvård har en lagstadgad skyldighet att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa.²²⁶ Om det finns en misstanke om att ett barn riskerar att föras utomlands i syfte att utsättas för barnäktenskap, tvångsäktenskap, omvändelseförsök eller könsstympning behöver en orosanmälan göras. Det är viktigt att i anmälan berätta att det finns misstanke om eller förekomst av hedersrelaterat våld. Då vet socialtjänsten att det kan krävas extra försiktighetsåtgärder i kontakten med barn och vårdnadshavare.

I de fall en orosanmälan gäller oro för våld mot barn av närstående eller hedersrelaterat våld och förtryck och barnets vårdnadshavare är misstänkt förövare bör man inte informera vårdnadshavaren om att en orosanmälan görs. Det skulle kunna utgöra en risk för barnet. Råder det osäkerhet kring vilken information som kan lämnas till familjen går det alltid att vända sig till socialtjänsten och fråga. I dessa situationer behöver man också överväga att göra en polisanmälan. Sekretess hindrar inte hälso- och sjukvården från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte fyllt 18 år.²²⁷ Det gäller brott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB och brott som avses i lagen med förbud mot könsstympning av kvinnor.

²²³ 10 kap. 18 c § OSL.

²²⁴ Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. BrB för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

²²⁵ Prop. 2020/21:163 s. 35.

²²⁶ 14 kap. 1 § SoL.

²²⁷ 10 kap. 21 § OSL.

LÄS MER

Socialstyrelsen: Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

6.5.3 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare

Sekretess gäller till skydd för ett barn även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretess gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med att barnet blir äldre och mognare, och får en ökad självbestämmanderätt, övergår dock rätten att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet.²²⁸ Vid bedömningen måste hänsyn tas till frågans art, komplexitet och konsekvenser.

Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter får en uppgift inte lämnas ut till vårdnadshavaren om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.²²⁹ Med "betydande men" avses att barnet skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det betyder i praktiken att det ska finnas speciella skäl att tro att en uppgift om barnet kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren.²³⁰ Sekretess med hänsyn till "betydande men" kan vara aktuellt oberoende av barnets ålder, således även när det rör sig om yngre barn.

I de fall barnet har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck behöver hälso- och sjukvården därför ta ställning till om det finns skäl att inte informera vårdnadshavaren om barnets vård.

6.5.3.1 Åtkomst till patientjournal kan begränsas

Patientjournalen kan nås via 1177 Vårdguidens e-tjänster. Vårdnadshavare har tillgång till barnets journal fram tills att barnet blir 13 år. Det kan innebära en risk för att barn utsätts för påtryckningar att visa journaluppgifter för anhöriga. En vårdgivare får ge patienter direktåtkomst till patientjournalen men har ingen skyldighet att erbjuda det. Vårdgivare kan också begränsa direktåtkomsten så att den som loggar in bara kan se vissa delar av patientjournalen, till exempel på grund av sekretess. I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck finns det skäl att begränsa den information som visas vid direktåtkomst. Om det inte går att läsa barnets patientjournal genom direktåtkomst, men någon av vårdnadshavarna begär detta, får vårdnadshavaren begära ut den skriftliga dokumentationen. I dessa fall görs en sedvanlig sekretessprövning inför utlämnandet.

²²⁸ 6 kap. 11 § FB.

²²⁹ 12 kap. 3 § OSL.

²³⁰ Prop. 1988/89:67 s. 38, Prop. 2008/09:150 s. 370.

7 När en person är försvunnen

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam bör agera när ett barn eller en vuxen är försvunnen och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Med försvunnen menas att det inte är känt var personen befinner sig, om personen är kvar i Sverige eller befinner sig i utlandet. Om man vet vilket land personen blivit bortförd till räknas personen inte som försvunnen och andra insatser blir aktuella. I hedersrelaterade ärenden är det ofta familjen och/eller nätverket som står bakom försvinnandet och stöttar förövarna. Därmed möter verksamheterna sällan oroliga anhöriga som samarbetar för att hitta den försvunna. Med anledning av detta ställs höga krav på att skola, socialtjänst och polis samverkar för att eftersöka, hitta och återföra den försvunna personen.

7.1 När ett barn är försvunnet

När ett barn försvinner från sitt hem eller blir bortförd från ett hem där barnet är placerat enligt SoL eller LVU behöver ansvariga myndigheter agera skyndsamt. Socialtjänsten och polisen ansvarar för att söka reda på och skydda barnet, särskilt om det finns misstankar om våld eller förtryck. Vid misstanke om att barnet befinner sig i utlandet kan UD och ambassaderna i vissa fall undersöka om barnet har rest in i ett annat land.

7.1.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får vetskap om att ett barn har försvunnit behöver de agera snabbt. I de flesta fall är kontakt och samverkan med Polismyndigheten nödvändig. Även samverkan med barnahus och resurscentra kan stärka förutsättningarna att hitta och skydda det försvunna barnet. I vissa ärenden kan ett utreseförbud bli aktuellt.

7.1.1.1 Skyddsbedömning kan behöva göras omedelbart

Om en anmälan enligt 11 kap. 1 § SoL rör barn eller unga ska socialnämnden genast göra en skyddsbedömning av barnets eller den unges behov av omedelbart skydd. En sådan bedömning ska alltid dokumenteras.²³¹ Skyddsbedömningen ska göras samma dag som anmälan kommer in, eller senast dagen efter om anmälan kommer in sent på dagen.²³²

²³¹ 11 kap. 1 a § SoL.

²³² Prop. 2012/13:10 s. 60.

7.1.1.2 Utredning och utreseförbud kan bli aktuella

Socialtjänsten kan, exempelvis genom en anmälan från skolan, få vetskap om att ett barn har varit frånvarande utan rimlig förklaring och att han eller hon misstänks ha försvunnit från hemmet.

I den situationen ska socialtjänsten bedöma om det finns behov av att inleda en utredning enligt 11 kap.1 § SoL. Om det vid skyddsbedömningen, under förhandsbedömning eller under en utredning framkommer att det finns en risk för att barnet ska bli bortfört till utlandet, och där utsättas för de brott som är aktuella vid utreseförbud, behöver socialtjänsten överväga att ansöka om ett utreseförbud enligt 31 a § LVU.

Socialtjänsten ska ansöka om utreseförbud när det finns en påtaglig risk för att ett barn förs utomlands eller lämnar Sverige för att könsstympas, ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse.²³³ Utreseförbud beslutas av förvaltningsrätten. Om läget är så akut att förvaltningsrättens beslut inte kan inväntas har socialtjänsten möjlighet att meddela tillfälligt utreseförbud. Vid beslut om utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud måste Polismyndigheten underrättas omedelbart. Det innebär att socialnämnden eller domstolen genast ska skicka en kopia av det meddelade beslutet. Läs mer om utreseförbud i 6.2.4.

I de fall utreseförbud är aktuellt kommer det i många fall även vara aktuellt med vård enligt LVU och då framför allt med stöd av 2 § LVU.²³⁴

7.1.1.3 Misstanke om Allvarliga brott bör anmälas till polisen

De omständigheter som ligger till grund för utreseförbud torde många gånger även vara en grund för misstanke om förstadier till brott. Om yrkesverksamma på socialtjänsten misstänker att ett barn befinner sig i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska de agera omedelbart och ringa 112. Men det kan också finnas situationer där det är otydligt vad som kan, ska eller bör göras. Ett sätt att agera i situationer där osäkerhet råder är att kontakta barnahus, resurscentra, nationella stödtelefonen eller polisen för rådgivning. I många fall är det också lämpligt att göra en polisanmälan. I samband med polisanmälan kan socialtjänsten även initiera ett samråd på barnahus.

7.1.1.4 Misstanke om allvarliga brott mot barn bör skyndsamt polisanmälas

Om ett barn som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck försvinner är det stor risk att ett brott ligger bakom försvinnandet. Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte

²³³ 31 a § LVU.

²³⁴ Justitiedepartementet (2020). Ökat skydd mot hedersrelaterad brottslighet. (Regeringens proposition 2019/20:131 s. 67)

fyllt 18 år.²³⁵ Det gäller bland annat barnäktenskapsbrott och kvinnlig könsstympning. Vid misstanke om att barnet blivit utsatt för något av dessa brott bör socialtjänsten skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om socialtjänsten är osäker på om det som barnet utsatts för är brottsligt bör polis eller åklagare konsulteras.²³⁶ Om socialtjänsten har fått kännedom om att barn kan ha varit utsatt för något av brotten, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.²³⁷

Socialtjänsten bör inte göra någon omfattande utredning innan de tar ställning till om de ska göra en polisanmälan.²³⁸ En polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker eller att dessa informeras i förväg. När socialtjänsten anmäler misstanke om brott mot ett barn behöver det inte heller finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialtjänsten kan därför anmäla till polisen att de misstänker att ett barn har varit utsatt. Socialtjänsten behöver inte heller uppge någon exakt brottsrubricering, men det är bra att det framkommer att det finns misstankar om heder.

Anmälan utgör grunden för polisens fortsatta arbete och behöver därför innehålla så detaljerad information som möjligt om vad som framkommit och vem som lämnat informationen. Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga framgår vilken information som bör finnas med i en anmälan, och som bilaga finns den blankett som anmälan bör göras på.²³⁹ I brådskande fall kan en muntlig anmälan göras, för att senare kompletteras med en skriftlig anmälan.

LÄS MER

Socialstyrelsen: Utreda barn och unga Handbok för socialtjänsten (2023).

7.1.1.5 Polisen kan hjälpa till att leta efter barn som försvunnit från LVU-vård

Socialnämnden har det övergripande ansvaret för vården av barn som har omhändertagits med stöd av LVU. Om ett barn²⁴⁰ försvinner eller förs bort från det hem där barnet är placerat får nämnden begära handräckning av Polismyndigheten för att leta efter och återföra barnet. Om förutsättningarna för handräckningsbegäran är uppfyllda kan Polismyndigheten efterlysa barnet nationellt och internationellt (läs mer om detta i avsnitt 7.1.2.4).

²³⁵ Brottsbalken (1962:700), dvs. brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid eller sexualbrott, eller i Lag (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor. 10 kap. 21 § Offentlighets- och sekretesslag (2009:400).

Barnäktenskapsbrott utgör brott enligt 4 kap. Brottsbalken (1962:700) och är därmed ett sådant brott som bör polisanmälans.

²³⁶ SOSFS 2014:6.

²³⁷ Allmänna råd till 4 kap. 11 § SOSFS 2014:5.

²³⁸ JO 2012/13 s. 288.

²³⁹ Blanketten är framtagen i samråd med Rikspolisstyrelsen och återfinns i bilaga till SOSFS 2014:6.

²⁴⁰ Vård med stöd av LVU kan i vissa fall även ges till unga som fyllt 18 men inte 20 år. De beskrivningar som gäller barn som får vård med stöd av LVU kan därför även gälla vissa unga som är myndiga men som inte fyllt 20 år.

Det är fortfarande socialtjänstens ansvar att söka efter barnet, även om de begärt handräckning från polisen. Socialtjänsten ska göra egna ansträngningar för att hitta barnet och hålla sig uppdaterade om hur polisens eftersökningar går.²⁴¹

I de fall då ett barn försvunnit från LVU-vård och det finns misstankar om att barnet utsatts för hedersrelaterad brottslighet kan det vara svårt att bedöma hur länge vården ska fortgå. Frågan om upphörande av LVU-vård vid ett försvinnande är inte närmare reglerad i lagstiftningen. Justitieombudsmannen (JO) har dock i två ärenden konstaterat att 2–3 månader är för kort tid för att socialnämnden ska kunna besluta om att LVU-vården kan upphöra. Det kan tilläggas att JO även har ansett att ett offentligt biträde bör förordnas när ett barn eller en ung person är försvunnen. Enligt JO bör det göras även om det offentliga biträdet, på grund av att det saknas fullmakt från barnet, inte kan tillvarata barnets behov fullt ut.²⁴²

7.1.2 Polisen

Polismyndigheten är den myndighet i Sverige som ansvarar för efterforskning av barn som är försvunna. Barnet kan ha försvunnit från hemmet eller avvikit från LVU-vård. Det kan också vara bortfört eller på väg att föras bort till utlandet. Polismyndighetens befogenheter i sådana fall är exempelvis efterforskningar, nationella och internationella efterlysningar och i vissa fall brottsutredning.

7.1.2.1 Så mycket information som möjligt bör samlas in i samband med polisanmälan

Det är av yttersta vikt att polisen får tillgång till så mycket information som möjligt om det försvunna barnet och dennes liv för att kunna söka effektivt. Det är också viktigt att polisen skyndsamt hanterar inkommen information. Tänk på att flera brott kan vara aktuella för anmälan. Ett barn kan vara både försvunnet och utsatt för brott.

Dialog med den som anmäler ett försvinnande kan stärka polisens förutsättningar att hitta och skydda barnet. Det är viktigt att få reda på om det finns ett hedersmotiv bakom försvinnandet. Om det försvunna barnet lever i eller misstänks leva i en hederskontext är det viktigt att söka information om barnet och försvinnandet utanför den aktuella familjen och nätverket. Mer information finns i Polismyndighetens metodstöd hedersrelaterad brottslighet. Be personen som anmäler att redogöra för sina misstankar och vad de består i. Om all fakta inte finns tillgänglig så gör det ingenting. Följande information om det försvunna barnet är viktig att ta reda på:

- Vad är barnets fullständiga namn och personnummer/ födelsedatum?

²⁴¹ JO:s beslut den 1 juli 2020, dnr 3760–2018. Kritik mot Socialnämnden i Uddevalla kommun för passivitet vid sökandet efter en flicka som avvikit från ett s.k. HVB-hem där hon var placerad med stöd av LVU.

²⁴² JO 1991/92 s. 266.

JO 2004/05 s. 243.

- Har barnet någon sjukdom eller behov av medicin?
- Finns det något telefonnummer till barnet?
- Vilka är barnets boendeförhållanden?
- Från vilken plats försvann barnet och när hände det?
- Vem såg barnet sist?
- Hur var barnet klätt?
- Har barnet pengar, pass, telefon eller liknande med sig?
- Bedöms ärendet vara hedersrelaterat?
- Vad är grunden för en eventuell placering utanför hemmet?
- Finns det en hotbild mot barnet?
- Är familj och släkt födda i ett annat land, vilket i så fall?
- Har anmälaren en specifik oro nu?

Kontakta anmälaren igen om behov av mer information uppstår.

7.1.2.2 Hedersmotivet ställer särskilda krav på polisens arbete

När ett barn anmäls som försvunnet ska behörig beslutsfattare inom polisen avgöra om en efterforskning enligt lag (2003:778) om skydd mot olyckor LSO ska inledas. Vid en sådan efterforskning ska de rutiner och metoder som finns angivna i Polismyndighetens handbok för efterforskning av försvunna personer användas. Efter ett beslut om efterforskning har fattats ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas om det inte redan är gjort.

I hanteringen av ärendet gäller följande:

- Om anmälan gäller brott som ska taggas med hederstagg, grövre brott eller om andra speciella omständigheter råder är det bra att föredra ärendet för den förundersökningsledare som ska granska och fatta beslut i ärendet.
- Ärendet ska föredras för åklagare när det gäller brott mot barn.
- Misstanke om att barn lever med hedersrelaterat våld och förtryck ska dokumenteras och delges den som leder förundersökningen eller efterforskningen.
- Oavsett om anmälan om brott inkommit från annan än socialtjänsten kan polisen kontakta barnahus i de delar av landet där det finns barnahus och initiera ett samråd.

Metoderna för utredning och förhör är till viss del olika vid hedersrelaterad brottslighet och andra brott i nära relation. Utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet ska valet av arbetssätt i efterforskningen väljas. Vid informationsinhämtning kan det vara viktigt att inte söka information från barnets närmast anhöriga och de som ingår i kretsen kring barnet, utan försöka få information från annat håll än det nätverk där barnet ingår, till exempel från

personal inom förskola och skola. Det finns en stor risk att ett försvunnet barn som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är utsatt för brott. Det är därför av stor vikt att Polismyndighetens metodstöd Hedersrelaterad brottslighet används²⁴³. För att stärka förutsättningarna att hitta och skydda barnet är det bra att tidigt knyta till sig experthjälp i sökandet. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas. Det kan finnas flera potentiella gärningspersoner bland de som förhörs och därför kan det behövas speciell kunskap och kännedom om hedersrelaterat våld och förtryck för att nå framgång i förundersökningen. Flera utredningsåtgärder kan bli aktuella. Dessa beskrivs mer utförligt i polisens metodstöd.

Ett annat sätt att säkerställa tillgången till kunskap och kompetens är att samverka med andra aktörer. Till exempel kan Polismyndigheten samverka med militär och frivilligorganisationer i sökandet efter en försvunnen person. Uppgifter kan också efterfrågas hos aktörer som vårdinrättningar eller transportföretag.

7.1.2.3 I hedersrelaterade ärenden finns ofta skyddsbehov

När en polisanmälan upptas ska den enskilda handläggaren eller polisen som upprättar anmälan alltid beakta om det finns ett skyddsbehov för brottsutsatta och i sådana fall kontakta socialtjänsten omgående. I det fall det finns misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck finns nästan alltid ett skyddsbehov. Det är därför bra om man tidigt i efterforskningen har en gemensam planering för det skydd som barnet kan vara i behov av när barnet återfinns. I barnets närhet kan det även finnas andra med skyddsbehov som behöver uppmärksammas.

Polisens BOPS-avdelningar ansvarar för att göra mer avancerade riskbedömningar och bedömningar av skyddsbehov. Det behövs mycket information för att bedömningen ska bli så bra som möjligt. Underrättelseavdelningar kan också vara behjälpliga för kartläggning av potentiella hotaktörer.

7.1.2.4 Barnet kan efterlysas nationellt och internationellt

Vårdnadshavare får som utgångspunkt ta med sina barn utomlands. Det finns därför ingen legal möjlighet att stoppa vårdnadshavare att ta med sina barn utomlands om polisen inte misstänker brott av allvarligare karaktär. Föreligger däremot ett utreseförbud eller tillfälligt utreseförbud är det brottsligt även för vårdnadshavare att föra barnet ut ur landet (läs mer under 7.1.2.6 nedan).

Risken är stor att försvunna personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck förs utomlands. Därför är det viktigt att tidigt utfärda internationella

²⁴³ Hedersrelaterad brottslighet är internt metodstöd för polisen som nås via polisens intranät

efterlysningar. Vid vissa brott kan det vara aktuellt att söka efter flygpassageraruppgifter via Passenger Information Unit (PIU). Förutsättningar för PIU:s arbete är att det finns misstanke om brott med tre års fängelse i straffskalan. Dit hör bland annat hedersförtryck, barnäktenskapsbrott och könsstympningsbrott. Enbart misstanke om att föra ut ett barn ur Sverige i strid med utreseförbudet ger inte grund för att använda sig av PIU eftersom maxstraffet i det fallet bara är två års fängelse.

En begäran om internationell efterlysning ska göras både före och efter det att ett barn förts utomlands.²⁴⁴ För att en internationell efterlysning ska kunna göras måste barnet först vara efterlyst i registret för nationellt efterlysta personer (NEPU). Polisen bör också i ett så tidigt skede som möjligt ta kontakt med SPOC (Single Point of Operational Contact). SPOC är Polismyndighetens nationella kontaktpunkt för internationella operativa kontakter med andra länder genom Europol, Interpol och Schengensamarbetet samt genom utstationerade sambandsmän.

7.1.2.5 Gränslarm kan hindra barnet från att lämna landet

Om det finns en misstanke om brott har polisen vissa befogenheter. Gäller brottet till exempel egenmäktighet med barn ska ett gränslarm utfärdas. Gränslarm kan även utfärdas om det misstänks att annat brott har begåtts. Det kan till exempel vara försök, förberedelse eller stämpling till könsstympning eller barnäktenskapsbrott. Gränslarm utfärdas av regionledningscentralerna innan barnet hunnit lämna landet. Information om vilka blanketter som ska fyllas i och vart de skickas finns i Polismyndighetens handbok för ärenden med internationell koppling.

7.1.2.6 Utreseförbud ger ett visst skydd mot att barnet förs ut ur Sverige

Om förvaltningsrätten fattar beslut om utreseförbud återkallas barnets svenska pass.²⁴⁵ Spärren kommer då att synas för den som gör en kontroll av barnets pass. Utreseförbudet ger i sig inget fullständigt skydd mot att ett barn förs ut ur Sverige. Om en spärrmarkering som visar på utreseförbud syns vid en registerslagning kan polisen söka i NEPU och PÄR för att få ytterligare information om anledningen för spärren.

7.1.2.7 Försvunna barn som stoppas vid gränsen ska föras i säkerhet

Om ett barn som är anmält försvunnet stoppas vid Sveriges yttre gräns gäller i princip samma rutin som för alla efterlysta personer. Polispersonal ska alltid se till att barnet förs i säkerhet och den socialtjänst där barnet har sin hemvist ska vanligtvis kontaktas. Är barnet omhändertaget enligt LVU och efterlyst ska

²⁴⁴ Polismyndighetens handbok för handläggning av ärenden med internationell koppling.

²⁴⁵ 12 § 10 passlagen.

barnet tas omhand och aktuell socialtjänst eller placering ska kontaktas. Är barnet enbart efterlyst som sårbar person eller om efterlysning saknas, ska barnet stoppas från att föras utomlands och initialt tas omhand av polispersonal. Den socialtjänst som ansvarar för barnet ska kontaktas. Barnet ska föras till en säker plats i avvaktan på samverkan med socialtjänsten

De personer som har försökt föra ut barnet ur landet är sannolikt misstänkta för brott.²⁴⁶ Även försök att föra barn med utreseförbud ut ur landet är straffbart. I vart fall ska personerna identifieras och brottsanmälan upprättas. Det är den enskilda polisen som avgör om en eller flera personer ska gripas. Efter ett gripande följs rutin för frihetsberövande.

7.1.2.8 Utrikesdepartementet har vissa möjligheter att få information om det bortförda barnet

I vissa fall har UD möjlighet att undersöka om det finns någon information om barnet i det land som barnet befaras vara bortfört till. Det är möjligt i de fall där barnet tros befinna sig i ett land som tillträtt 1980 eller 1996 års Haagkonventioner eller Bryssel II-förordningen. Om ett internationellt regelverk mellan Sverige och det aktuella landet saknas kan det i vissa fall vara möjligt att fråga det aktuella landets myndigheter om barnet har rest in i landet. Polisen behöver diskutera möjligheten att vidta sådana åtgärder med UD i varje enskilt fall. Läs mer i kapitel 0 om vad som gäller ett land som omfattas respektive inte omfattas av Bryssel II-förordningen, 1980 eller 1996 års Haagkonventioner.

7.1.3 Förskola och skola

Förskolan och skolan har en central roll i att upptäcka och agera om ett barn har försvunnit. Om ett barn har försvunnit finns det enligt lag vissa åtgärder som förskolan och skolan är skyldiga att vidta.²⁴⁷ Det handlar till exempel om att undersöka var barnet befinner sig och att göra orosanmälan till socialtjänsten. Även polisanmälan kan bli aktuellt. Skolan ska även informera hemkommunen om det är så att barnet inte deltagit i undervisningen under en längre period.

I vissa situationer kan det dock vara mer bråttom. Om personal i förskola eller skola misstänker att ett barn befinner sig i akut fara eller håller på att föras ut ur landet ska de agera omedelbart och ringa 112.

7.1.3.1 Skolan är skyldig att aktivt eftersöka elever

Skolan har ansvar att försäkra sig om att eleven får den utbildning den är berättigad till, i synnerhet om eleven fortfarande har skolplikt. Får skolan information om att eleven går i skola i ett annat land behöver detta uppmärksammas och undersökas.²⁴⁸

²⁴⁶ 45 § LVU.

²⁴⁷ 14 kap. 1 § SoL Socialstyrelsen (2022). Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

²⁴⁸ 7 kap. 22 § skollagen.

Vid oro för att frånvaro är kopplad till hedersrelaterat våld och förtryck ska skolan anmäla detta till socialtjänsten. Skolan bör dock avvakta med att informera vårdnadshavarna eftersom det riskerar att leda till konsekvenser för den utsatta. Om eleven är frånvarande och skolan inte lyckas nå eleven eller vårdnadshavare kan skolan undersöka:

- om det finns tidigare dokumentation av orsaker till eventuell frånvaro,
- om eleven tidigare har uttryckt oro över relationer, trivsel, eller trygghet i skolan,
- hemsituation och kännedom om syskon
- om skolan har uppmärksammat riskfaktorer som kan ha bidragit till den förändrade situationen, och
- om det finns någon tidigare dokumentation eller kunskap om elevens hemsituation och syskon.

Kontaktar eleven skolpersonal är det viktigt att de som är inblandade i ärendet dokumenterar den information som framkommer. Det kan vara centrala underlag som kan stärka åklagarens förutsättningar att bedriva en eventuell förundersökning.

7.1.3.2 Oro för barn ska alltid anmälas till socialtjänsten

Förskole- och skolpersonal är skyldiga enligt lag att genast anmäla till socialtjänsten om de i sitt arbete får kännedom om eller misstänker att ett barn far illa. Personalen är också skyldig att lämna de uppgifter som kan vara av betydelse för socialtjänstens utredning. Förskole- och skolpersonalen behöver inte vara säker på att barnet far illa eller att ett brott har begåtts, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.²⁴⁹ Om skolpersonal är orolig för att eleven far illa på grund av hedersrelaterad problematik i hemmet bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan istället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att vid kontakt med socialtjänsten nämna att oron rör hedersrelaterad problematik, så att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavarna kan öka risken för eleven. Det kan öka barnets utsatthet och påskynda vårdnadshavarnas planer på att föra ut barnet ur landet. I kontakten med socialtjänsten är det därför viktigt att även komma överens om vem som ska göra polisanmälan: skolan eller socialtjänsten.

Om någon annan än rektor gör en anmälan till socialtjänsten är det viktigt att skolledningen får kännedom om detta. Om det råder osäkerhet om hur och när en anmälan ska göras till socialtjänsten är det bra att kontakta socialtjänsten, barnahus, resurscentraverksamhet eller Nationella stödtelefonen för rådgivning.

²⁴⁹ Läs mer i Socialstyrelsens handbok Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare (2022).

7.1.3.3 Förskola och skola kan anmäla försvinnande till polisen

Om ett barn är försvunnet kan det bli aktuellt att göra en polisanmälan. Såväl förskola och skola som socialtjänst kan anmäla ett försvinnande till polisen, men många gånger är det socialtjänsten som polisanmäler efter att en orosanmälan om ett försvunnet barn inkommit. Det kan dock uppstå situationer då personal i förskola eller skola gör polisanmälan själv. Om någon annan än rektor gör en anmälan är det viktigt att skolledningen får kännedom om detta. Det är då av vikt att ge polisen tillgång till så mycket information som möjligt om den försvunna och dennes liv för att polisen ska kunna söka effektivt efter barnet. Det är också viktigt att lämna informationen skyndsamt till polisen.

Den dokumentation och information som lämnas till polisen bör vara enkel och sakligt framställd. Om det finns misstanke om brott med hedersmotiv eller om barnet eller eleven som är försvunnen kan vara utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck ska du som yrkesverksam redogöra för misstanken och vad den består i (se avsnitt 7.1.2.1). Polismyndigheten kan också komma att kontakta den som anmäler om behov av mer information uppstår. Det kan, i samband med detta, vara viktigt att ha fört minnesanteckningar av händelsen.

7.1.3.4 Utredning om frånvaro ska anmälas till skolans huvudman

Om en minderårig elev har upprepade eller längre frånvaro från verksamhet som omfattas av skolplikt ska rektorn se till att frånvaron utreds skyndsamt.²⁵⁰ Det gäller både vid giltig och vid ogiltig frånvaro. I vissa situationer, till exempel vid oro för att en elev är utsatt för hot, våld, övergrepp eller vid misstanke om en hedersrelaterad kontext, bör den enskilda skolpersonalen konsultera socialtjänsten innan vårdnadshavarna kontaktas. När en utredning om en elevs frånvaro har inletts ska rektorn se till att frånvaron snarast anmäls till skolans huvudman. Exakt hur länge en elev kan vara frånvarande innan rektorn är skyldig att påbörja en utredning är något som får avgöras i varje enskilt fall.

7.1.3.5 Huvudmannen ska informera hemkommunen om utredningen

När skolan har inlett en utredning om frånvaro för en skolpliktig elev ska huvudmannen så snart som möjligt informera utbildningsnämnden i elevens hemkommun. Det gäller även när en skolpliktig elev börjar eller slutar skolan. När elevens hemkommun får kännedom om att eleven är frånvarande har hemkommunen möjlighet att vidta åtgärder för att eleven ska komma tillbaka till skolan.²⁵¹

Kommunen har ett övergripande ansvar att bevaka alla skolpliktiga elever som bor i kommunen.²⁵² Kommunen ska inte bara bevaka att eleven är skolplacerad utan också att eleven faktiskt går i skolan. Det är viktigt att kommunen har

²⁵⁰ 7 kap. 19 a § skollagen.

²⁵¹ 7 kap. 22 § skollagen.

²⁵² 7 kap. 21 § skollagen

rutiner för bevakningen så att inga elever hamnar vid sidan av skolsystemet. Hemkommunen ska samordna insatser med samhällsorgan, organisationer eller andra som berörs.²⁵³

7.1.3.6 Hemkommunen kan besluta om vitesföreläggande

Om en skolpliktig elev inte fullgör sin skolgång och det beror på att elevens vårdnadshavare inte har gjort vad den är skyldig att göra för att så ska ske, får hemkommunen förelägga elevens vårdnadshavare att fullgöra sina skyldigheter. Ett föreläggande får förenas med vite.²⁵⁴ Bestämmelsen finns främst till för fall då en elev inte går i skolan över huvud taget.

Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet kan det alltså bli aktuellt för hemkommunen att utfärda vitesföreläggande när en elev är försvunnen och därigenom inte fullgör sin skolplikt. Det är dock viktigt att ett vitesföreläggande inte utfärdas förrän alla tänkbara ansträngningar har gjorts för att hitta en frivillig lösning.²⁵⁵

7.1.4 Hälso- och sjukvården

När hälso- och sjukvårdens verksamheter får kännedom om att ett barn är försvunnet är det viktigt att utan dröjsmål göra en orosanmälan till socialtjänsten. Primärvården, akutmottagningar, mödrahälsovården, barnhälsovården, barn- och ungdomspsykiatri, elevhälsa, habiliteringen och ungdomsmottagningar är verksamheter som har goda förutsättningar att upptäcka när någon lever i en hederskontext. Yrkesverksamma bör vara uppmärksamma på sådana tecken och symptom, exempelvis frågor kring oskuldskontroll eller oskuldsoperation.

Verksamhetens rutiner bör innehålla information om hur en anmälan görs, vem som gör den och vad den ska innehålla. Rutinen bör också innehålla former för samråd med kollegor, ansvarig chef, andra professioner och socialtjänst samt samråd med polis vid misstanke om brott.

LÄS MER

Socialstyrelsens material:

Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård (2021).

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ 7 kap. 23 § skollagen

²⁵⁵ Prop. 1985/86:10 s. 91

7.2 När en vuxen är försvunnen

När en vuxen person är försvunnen har yrkesverksamma inom socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård en viktig roll när det gäller att anmäla försvinnandet till polisen. Polismyndigheten har sedan möjlighet att eftersöka och efterlysa den försvunna personen. Om det finns misstankar om vilket land personen kan vara bortförd till, eller kvarhållen i, har UD i vissa fall möjlighet att ställa frågor till det aktuella landets myndigheter om personen har rest in i landet.

7.2.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får vetskap om att en vuxen person är försvunnen kan det innebära att socialtjänsten behöver kontakta polisen och samarbeta med dem. Möjligheten att göra en polisanmälan eller lämna information till polisen skiljer sig åt i olika situationer.

7.2.1.1 Vid allvarlig brottslighet får socialtjänsten röja sekretessen och kontakta polisen

Socialtjänsten har möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla vid misstanke om vissa begångna brott.²⁵⁶ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov misshandel, människohandel, könsstympning, kvinnofridskränkning, fridskränkning och olaga frihetsberövande.

Om socialtjänsten har anledning att anta att det finns fara för personens liv eller hälsa kan anmälan också ske med stöd av den så kallade nödrätten.²⁵⁷ Bestämmelserna om nödrätt innebär att den som handlar i nöd för att avvärja fara för liv, hälsa och egendom (eller något annat intresse som skyddas av rättsordningen) under vissa förutsättningar kan vara fri från ansvar.

I offentlighets- och sekretesslagen finns även en bestämmelse som gör det möjligt för socialtjänsten att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till polisen i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående.²⁵⁸ Med allvarliga brott avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.²⁵⁹

Om polisen tidigt får kännedom om att en person har försvunnit ökar chansen att snabbt hitta personen och att förhindra eventuella brott. Vid en anmälan om försvunnen person kan personen bli efterlyst nationellt. Om personen blir efterlyst som försvunnen och det finns misstankar om att personen kan befinna sig eller vara på väg utomlands, kan efterlysningen läggas ut internationellt i

²⁵⁶ 10 kap. 23 § OSL.

²⁵⁷ 24 kap. 4 § BrB.

²⁵⁸ 10 kap. 18 c § OSL.

²⁵⁹ Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. BrB för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

Schengens informationssystem (SIS) av polisen. Det gör det möjligt för polisen att i vissa fall få information om personen påträffas utomlands.

LÄS MER

Socialstyrelsen: Meddelandeblad nr 5/2021 Nya bestämmelser om förebyggande av våld i nära relationer och om barnfridsbrott (2021).

7.2.2 Polisen

Polismyndigheten har en central roll när det gäller att ta emot och hantera anmälan om en försvunnen person. Det är Polismyndigheten som fattar beslut om efterforskning, efterlysning och internationell efterlysning.

7.2.2.1 Så mycket information som möjligt bör samlas in i samband med polisanmälan

Det är av yttersta vikt att polisen får tillgång till så mycket information som möjligt om den försvunnas liv för att kunna söka effektivt efter personen. Det är också viktigt att polisen skyndsamt hanterar inkommen information.

Dialog med den som anmäler ett försvinnande kan stärka polisens förutsättningar att hitta och skydda personen som är försvunnen. Det är viktigt att få reda på om det finns ett hedersmotiv bakom försvinnandet. Be personen som anmäler att redogöra för sina misstankar och vad de består i. Om all fakta inte finns är följande information om den försvunna personen viktig att ta reda på:

- Vad är personens fullständiga namn och personnummer/födelsedatum?
- Har personen någon sjukdom eller behov av medicin?
- Vad är personens telefonnummer?
- Vilka är personens boendeförhållanden?
- Från vilken plats försvann personen och när?
- Vem såg personen sist?
- Hur var personen klädd?
- Har personen pengar, pass, telefon eller liknande med sig?

7.2.2.2 Hedersmotiv ställer särskilda krav på polisens arbete

När en person anmäls som försvunnen ska behörig beslutsfattare inom polisen avgöra om en efterforskning enligt Lagen om skydd mot olyckor (LSO) ska inledas. Vid en sådan efterforskning ska de rutiner och metoder som finns angivna i Polismyndighetens handbok för efterforskning av försvunna personer användas. Senast efter att ett beslut om efterforskning har fattats ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas, om personen är att anse som försvunnen. I hanteringen av ärendet gäller följande:

- Om en eftersökning inleds ska en anmälan om brott eller försvunnen person upprättas.
- Om anmälan gäller brott som ska taggas med en hederstagg, grövre brott eller om andra speciella omständigheter råder kan ärendet med fördel föredras för den förundersökningsledare som ska granska och fatta beslut i ärendet.
- Misstanke om att den utsatta lever i en hederskontext med hedersrelaterat våld och förtryck ska dokumenteras och delges den som leder förundersökningen eller efterforskningen.

7.2.2.3 Säkerställ rätt kunskap och kompetens

Metoderna för utredning och förhör är till viss del olika vid hedersrelaterad brottslighet och andra brott i nära relation. Utifrån förutsättningarna i det enskilda fallet ska valet av arbetssätt i efterforskningen väljas. Vid informationsinhämtning kan det vara viktigt att inte söka information från personens närmast anhöriga och de som ingår i kretsen kring personen, utan försöka få information från annat håll än det nätverk där personen ingår, till exempel från arbetsplats, skola eller liknande. Det finns en stor risk att en försvunnen person som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck är utsatt för brott. Det är därför av stor vikt att Polismyndighetens metodstöd Hedersrelaterad brottslighet används. För att stärka förutsättningarna att hitta och skydda den som försvunnit är det bra att tidigt knyta till sig experthjälp i sökandet. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

Det kan finnas flera potentiella gärningspersoner bland de som förhörs. Därför kan det behövas speciell kunskap, och kännedom om, hedersrelaterat våld och förtryck för att nå framgång i förundersökningen, och därefter kunna rikta tvångsmedel mot den eller de som begått brottet. Flera utredningsåtgärder kan bli aktuella. Dessa beskrivs mer utförligt i polisens metodstöd.

Ett annat sätt att säkerställa tillgången till kunskap och kompetens är att samverka med andra aktörer. Polismyndigheten kan samverka med militären och frivilligorganisationer i sökandet samt efterfråga information hos aktörer som vårdinrättningar eller transportföretag.

7.2.2.4 I hedersrelaterade ärenden finns ofta skyddsbehov

När en polisanmälan upptas ska den enskilda handläggaren eller polisen alltid beakta om det finns ett skyddsbehov för brottsoffret. I de fall det finns misstanke om att den försvunna är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck finns nästan alltid ett skyddsbehov. Det är därför bra om man tidigt i efterforskningen har en plan för det skydd som den försvunna kan vara i behov av när personen återfinns. Det kan också vara bra att undersöka om det finns barn i den försvunnas närhet som kan riskera att utsättas för hedersrelaterad brottslighet

och som därför behöver skyddas. Polisens BOPS-avdelningar ansvarar för att göra mer avancerade riskbedömningar och bedömningar av skyddsbehov. Det görs oftast en bit in i utredningen av ett ärende, när tillräcklig information har samlats in för att man ska kunna göra en bra bedömning. Underrättelseavdelningar kan också vara behjälpliga för kartläggning av potentiella hotaktörer.

7.2.2.5 Personen kan efterlysas nationellt och internationellt

Om en person anses försvunnen har polisen möjlighet att efterlysa personen som försvunnen i NEPU och SIS. En försvunnen person kan också i vissa fall bli internationellt efterlyst via Interpol.

Påträffas en internationellt efterlyst person i ett annat land än Sverige agerar polisen i det land där personen anträffas. Då gäller lagar och rutiner i det landet och i enlighet med de internationella överenskommelser som det enskilda landet har med Sverige.

Polisen har inte per automatik laglig grund för att gripa eller omhänderta någon som är anmäld som försvunnen. När polisen, eller någon annan, har anträffat personen är den inte längre att anse som försvunnen och ska därmed avlysas. Tilläggsanmälan om att försvunnen person är åter ska upprättas. Behörig att avlysa personer är de som har den behörigheten i sin tjänst eller genom delegation.

7.2.2.6 Även den misstänkta gärningspersonen kan efterlysas

Om en person är på sannolika skäl misstänkt för ett brott där förutsättningar för häktning föreligger kan en domstol på begäran av åklagare besluta att en person ska häktas i sin utevaro på sannolika skäl misstänkt för brott. Därefter kan åklagare utfärda en internationell arresteringsorder. Åklagare kan också skriva en begäran till polisen att den i utevaro häktade personen ska efterlysas internationellt. För mer information om rutiner kring internationell efterlysning, se Polismyndighetens handbok om ärenden med internationell koppling.

7.2.2.7 Utrikesdepartementet har begränsade möjligheter att eftersöka försvunna vuxna

Eftersökning av myndiga personer faller utanför UD:s uppdrag. I vissa fall kan dock UD fråga det aktuella landets myndigheter om en person har rest in i landet. Det här behöver diskuteras med UD i varje enskilt fall.

7.2.3 Skolan

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolans möjligheter att lämna uppgifter till socialtjänsten vid oro är mer begränsad än i de fall

eleven är under 18 år eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälan för vuxna.

Det finns en möjlighet för alla privatpersoner att göra orosanmälningar avseende personer över 18 år. Om det handlar om uppgifter som skolpersonal har fått i tjänsten begränsas möjligheten att lämna vidare dessa uppgifter av bestämmelser om sekretess i OSL (för offentligt bedrivna verksamheter) och tystnadsplikt i skollagen (för enskilt bedrivna verksamheter). Eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälningar avseende vuxna personer gäller inte samma sekretessbrytande bestämmelser som gäller för barn. I stället krävs ofta ett medgivande från den berörda personen för att uppgifterna ska lämnas till socialtjänsten, vilket i regel inte är möjligt att få från en person som försvunnit. Däremot finns möjligheter för skolpersonal att göra polisanmälan vid misstanke om brott.

7.2.4 Hälso- och sjukvården

Hälso- och sjukvårdens verksamheter har en viktig roll när det gäller att anmäla till Polismyndigheten när en vuxen person är försvunnen. Primärvården, akutmottagningar, mödrahälsovården, psykiatri och ungdomsmottagningar är exempel på sådana verksamheter.

7.2.4.1 Allvarlig brottslighet kan anmälas till polisen utan sekretesshinder

Hälso- och sjukvården har en möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla misstanke om vissa begångna brott.²⁶⁰ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, våldtäkt, grov misshandel, könsstympning, människohandel eller olaga frihetsberövande.

Om personal inom hälso- och sjukvården har anledning att anta att det finns fara för personens liv eller hälsa kan anmälan också ske med stöd av den så kallade nödrätten.²⁶¹ Bestämmelserna om nödrätt innebär att den som handlar i nöd för att avvärja fara för liv, hälsa, egendom (eller något annat viktigt intresse som skyddas av rättsordningen) under vissa förutsättningar kan vara fri från ansvar.

I offentlighets- och sekretesslagen finns även en bestämmelse som gör det möjligt för yrkesverksamma inom hälso- och sjukvård att, utan hinder av sekretess, lämna uppgifter till polisen i syfte att förebygga och förhindra att en person begår ett allvarligt brott mot en närstående.²⁶² Med "allvarliga brott" avses de allvarligaste vålds-, frids- och sexualbrotten.²⁶³

²⁶⁰ 10 kap. 23 § OSL.

²⁶¹ 24 kap. 4 § BrB

²⁶² 10 kap. 18 c § OSL

²⁶³ Bestämmelsen omfattar brott som avses i 3, 4 eller 6 kap. BrB för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år.

Om polisen tidigt får kännedom om att en person har försvunnit ökar chansen att snabbt hitta personen och hindra eventuella brott. Vid en anmälan om försvunnen person kan personen bli efterlyst nationellt. Om personen blir efterlyst som försvunnen och det finns misstankar om att personen kan befinna sig eller vara på väg utomlands, kan efterlysningen läggas ut internationellt i Schengens informationssystem (SIS) av polisen. Det gör det möjligt för polisen att i vissa fall få information om personen påträffas utomlands.

LÄS MER

Socialstyrelsen: Meddelandeblad nr 5/2021 Nya bestämmelser om förebyggande av våld i nära relationer och om barnfridsbrott (2021).

8 När en person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam bör agera när ett barn eller en vuxen är bortförd till eller kvarhållen i utlandet och det finns en risk att personen är utsatt för hedersrelaterad brottslighet. Exempel på sådan brottslighet är barnäktenskap, äktenskaptvång eller könsstympning av flickor och kvinnor.

Både barn och vuxna kan befinna sig i utlandet med eller mot sin vilja. När det gäller bortförda vuxna har dock viljan betydelse på ett sätt som den inte har i ärenden som gäller barn. Ett barn kan aldrig samtycka till att undanhållas från skolan, giftas bort eller könsstympas. Det spelar ingen roll vad barnet själv tycker – barnäktenskap är olagligt även om barnet själv är med på det. När det gäller en vuxen kan gränsdragningarna vara svårare. I många fall är det den vuxnes egen vilja som avgör om handlingen är brottslig eller inte.

8.1 När ett barn är bortfört

Ett barn som förs bort till utlandet och där utsätts eller riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld eller förtryck, behöver samordnat skydd och stöd från svenska myndigheter. I samband med polisanmälan kan ett ärende initieras på barnahus. Resurscentra är en annan bra plattform för samarbete. Läs mer om samverkan i kapitel 5.

Socialtjänsten har ansvar för att skydda och stötta utsatta barn som har hemvist i Sverige men som befinner sig utanför landets gränser. Socialnämnden kan också yttra sig i passärenden där provisoriska pass utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande. Polisen är involverad i de ärenden där det finns en brottsanmälan. Migrationsverket kan bli involverat i ärenden då barnet till exempel saknar svenskt medborgarskap. Skolans roll handlar huvudsakligen om att kontakta socialtjänst och/eller polis i de fall en bortförd elev kontaktar skolan från utlandet och berättar om sin situation.

När ett barn blivit bortfört är det ofta ett brott som har begåtts och händelsen bör därmed polisanmälas. Den som anmäler behöver inte ange brottsrubricering. Det är viktigt att myndigheter med tillgång till journalföringssystem dokumenterar fortlopande. Andra aktörer som inte har tillgång till journalföringssystem behöver utföra dokumentation på andra sätt. Sådana uppgifter kan komma att vara viktiga i en förundersökning gällande brott.

8.1.1 Utrikesdepartementet

UD och Sveriges ambassader och konsulat arbetar för att hjälpa barn och unga

bosatta i Sverige som har blivit bortförda eller kvarhållna i utlandet och som riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. De som befinner sig i sådana våldsamma eller hotfulla situationer har ofta svårt att ta sig tillbaka till Sverige på egen hand. UD och ambassaden har kunskap om lokal lagstiftning och praxis och kan undersöka förutsättningarna för att barnet ska kunna lämna landet.

I ärenden där det är flera aktörer involverade kan samverkan om möjligt ske via barnahus eller resurscentra. Genom samverkan kan aktörerna utbyta nödvändig information och samordna kontakten med det bortförda barnet.

För att UD och ambassaden ska kunna agera krävs kontakt med socialtjänsten i Sverige. Socialtjänstens utredningsansvar innebär att de får lämna relevant information till UD om det är nödvändigt för att hjälpa barnet.²⁶⁴ Sådan information kan bland annat röra barnets historik i Sverige och socialtjänstens bedömningar avseende barnets situation och passyttranden.

I förhållande till vissa länder finns internationella regelverk som kan aktualiseras i ärenden när barn förs bort eller kvarhålls utomlands, till exempel den så kallade Bryssel II-förordningen, 1980 års Haagkonvention om bortförda barn eller 1996 års Haagkonvention om skydd av barn. I fall där barnet bortförts eller kvarhålls i ett land där någon av dessa regelverk gäller har UD en särskild roll som svensk centralmyndighet. UD samarbetar då med det andra landets centralmyndighet istället för den svenska ambassaden. Mer information om regelverken och aktuella länder finns i avsnitt 0 i detta kapitel. Majoriteten av ärenden gällande hedersrelaterat våld och förtryck sker dock i länder där dessa regelverk inte gäller.

8.1.2 Socialtjänsten

Socialtjänsten ska så långt det är möjligt agera till skydd för utsatta barn. Det ansvaret omfattar även barn som blivit bortförda till, eller kvarhållna i, utlandet. Barnet kan behöva skydd eller stöd och i vissa fall ekonomiskt bistånd.

Socialtjänsten kan behöva utreda en rad olika frågor såsom:

- att ta ställning till om beslut ska fattas enligt LVU,
- om bistånd ska utgå för barnets vistelsekostnader och hemresa, samt
- vilket skydd och stöd barnet behöver vid hemkomsten.

Socialtjänstens möjligheter att agera beror dock på omständigheterna i det enskilda fallet och vilket land som är behörigt att fatta beslut om barnet. Samarbete och samråd med UD, ambassader och konsulat är nödvändiga i dessa situationer för att bedöma förutsättningarna att bistå barnet i utlandet. På motsvarande sätt är UD beroende av socialtjänstens bedömningar för att kunna agera.

²⁶⁴ 10 kap. 2 § OSL.

8.1.2.1 Vid misstanke om att barn utsatts för allvarliga brott bör anmälan göras skyndsamt

Sekretess hindrar inte socialtjänsten från att polisanmäla misstanke om vissa brott mot någon som inte fyllt 18 år.²⁶⁵ Det gäller bland annat brott mot frihet och frid, barnäktenskapsbrott och kvinnlig könsstympning. Vid misstanke om att barnet blivit utsatt för något av dessa brott bör socialtjänsten skyndsamt göra en polisanmälan, såvida det inte strider mot barnets bästa. Om socialtjänsten är osäker på om omständigheterna är sådana att det utgör ett brott bör polis eller åklagare konsulteras.²⁶⁶ Om socialtjänsten har fått kännedom om att ett barn kan ha varit utsatt för något av brotten, men har avstått från att göra en polisanmälan, bör skälen till detta framgå av barnets journal.²⁶⁷

Socialtjänsten bör inte göra någon omfattande utredning innan de tar ställning till om de ska göra en polisanmälan.²⁶⁸ Socialtjänstens polisanmälan kräver inte att vårdnadshavaren eller barnet samtycker eller att dessa informeras i förväg. När socialtjänsten anmäler en misstanke om brott mot ett barn behöver det inte heller finnas någon misstänkt gärningsperson, utan det är just misstanken om ett brott som anmäls. Socialtjänsten kan därför anmäla till polisen att de misstänker att ett barn har varit utsatt för brott, utan att känna till eller ens misstänka vem gärningspersonen är. Socialtjänsten behöver inte heller uppge någon exakt brottsrubricering.

Anmälan utgör grunden för polisens fortsatta arbete och behöver därför innehålla så detaljerad information som möjligt om vad som framkommit och om vem som lämnat informationen. Av Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga framgår vilken information som bör finnas med i en anmälan, och som bilaga finns den blankett²⁶⁹ som anmälan bör göras på. I brådska fall kan en muntlig anmälan göras som senare kompletteras med en skriftlig.

8.1.2.2 Socialtjänsten ska utreda barnets behov av skydd och stöd

Socialtjänsten kan få kännedom om att ett barn befinner sig i utlandet och behöver hjälp på olika sätt. Ett ärende kan aktualiseras såväl från verksamheter och myndigheter i Sverige som från UD.

När anmälan inkommer ska socialtjänsten genast göra en skyddsbedömning. Skyddsbedömningen kan leda till att en utredning behöver inledas omgående.²⁷⁰ Socialtjänsten ska annars genom en förhandsbedömning besluta huruvida en utredning ska inledas eller inte. Beslutet måste, om det inte finns

²⁶⁵ 10 kap. 21 § OSL.

²⁶⁶ SOSFS 2014:6

²⁶⁷ Allmänna råd till 4 kap. 11 § SOSFS 2014:5.

²⁶⁸ Justitieombudsmannen (2012). Redogörelse 2012/13:JO1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s. 288.

²⁶⁹ Blanketten är framtagen i samråd med Rikspolisstyrelsen och återfinns i bilaga till SOSFS 2014:6.

²⁷⁰ Prop. 2012/13:10 s. 60.

synnerliga skäl, fattas inom fjorton dagar.²⁷¹ Det är dock allvaret i situationen som avgör hur snabbt beslut om utredning måste fattas. I normalfallet bör det ta kortare tid än fjorton dagar och i vissa fall bör beslut fattas omgående. Om en förhandsbedömning drar ut på tiden mer än nödvändigt kan det få allvarliga konsekvenser för det enskilda barnet då barnet kan vara i behov av omedelbart skydd och stöd.²⁷²

8.1.2.3 I vissa fall kan socialnämnden vänta med att underrätta vårdnadshavare om att utredning inleds

Om socialtjänsten beslutar att inleda en utredning kan beslutet inte undanhållas vårdnadshavaren. I vissa situationer kan socialtjänsten däremot vänta med att informera en vårdnadshavare om att en utredning har påbörjats för att vårdnadshavaren inte ska kunna agera och föra bort barnet.

För att kunna vänta med att informera vårdnadshavaren behöver det finnas särskilda skäl.²⁷³ Frågan om att avvakta med att informera vårdnadshavaren måste bedömas utifrån en avvägning mellan barnets rätt till integritet och vårdnadshavarens rätt till insyn för att kunna ta sitt vårdnadshavansvar. Dessa skäl kan enligt förarbetena bland annat vara:

- när vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för övergrepp mot barnet, och polisutredningen befinner sig i ett känsligt läge eller,
- när barnet själv har önskemål om att socialtjänsten avvaktar med att underrätta vårdnadshavarna. I dessa lägen kan nämnden behöva tala med personer i barnets professionella nätverk och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts.²⁷⁴

Socialnämnden bör samråda med polis eller åklagare innan vårdnadshavaren underrättas om att en utredning inleds. Det gäller vid misstanke om vissa brott där en närstående är misstänkt gärningsperson.²⁷⁵

8.1.2.4 Nyttja befintliga stöd och samverkan för att göra utredningen så bra som möjligt

Om en utredning inleds finns det en rad saker som yrkesverksamma inom socialtjänsten behöver ta hänsyn till. Barnet kan riskera att utsättas för ytterligare brott. För att myndigheter ska ha chans att agera för att skydda barnet behöver de veta så mycket som möjligt om barnets situation. Nedan följer några punkter att förhålla sig till under utredningen:

²⁷¹ 11 kap 1 a § andra stycket SoL. Ett sådant beslut behöver dock inte fattas om det redan pågår en utredning om det barn eller den unge som anmälan avser.

²⁷² Prop. 2012/13:10 s. 59.

²⁷³ 11 kap. 2 § tredje stycket SoL.

²⁷⁴ Prop. 2012/13:10 s. 62.

²⁷⁵ SOSFS 2014:6

- En utredning till skydd eller stöd för ett barn bör inriktas på barnets situation och behov samt på hur dess behov tillgodoses.²⁷⁶
- Ett sätt att säkerställa att utredningen blir noggrann och omsorgsfull är att använda Barns behov i centrum (BBIC) som stöd i utredningsarbetet. BBIC:s grundbok och BBIC:s metodstöd ger konkret vägledning för att utreda barns och ungas situation, även när det gäller barn som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck.
- Undersök vilka personer i barnets närhet som utgör ett hot och vilka andra som kan vara utsatta. Om det finns syskon i familjen är det viktigt att socialnämnden tar ställning till om även deras behov ska utredas.²⁷⁷
- Använd en standardiserad bedömningsmetod för att bedöma risken för ytterligare våld.²⁷⁸
- Gör en gemensam riskbedömning i samråd med involverade myndigheter såsom polisen och UD. Det kan till exempel ske inom ramen för barnahus- eller resurscentraverksamheten (beroende på vad som finns att tillgå på regional nivå där barnet hade sin hemvist innan det blev bortfört).

8.1.2.5 Socialtjänstens ansvar upphör inte om barnet fyller 18 år under tiden som barnet kvarhålls i utlandet

Om UD har ett öppet ärende gällande ett barn som under ärendets gång blir myndig, fortsätter UD som regel att försöka bistå den unge även efter 18-årsdagen. När den unge är myndig kan UD eller en utlandsmyndighet vara i kontakt med den unge utan att behöva involvera socialtjänsten i personens hemkommun. Om samtycke finns från den bortförde personen är det dock att föredra att socialtjänsten fortsätter vara involverad i ärendet. Socialtjänsten kan bland annat behöva hantera och diskutera frågor kopplade till ekonomi och mottagande (stöd och skyddsåtgärder) i Sverige.

De ärenden som UD är involverade i utspelar sig ofta i länder där familjerättslagstiftningen skiljer sig avsevärt från den svenska lagstiftningen. Beslut som är en myndig persons fulla rätt i Sverige kan falla inom föräldraauktoriteten i andra länder. Ambassaden informerar UD utifrån sin erfarenhet och kunskap om vad som gäller i varje enskilt fall.

LÄS MER

Socialstyrelsens material:

Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänsten (2023)

Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2023)

Bedömning av hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relationer. Stöd till socialtjänst och hälso- och sjukvård (2021).

Våld i nära relationer och hedersrelaterat våld. Ett utbildningsmaterial (2021).

²⁷⁶ SOSFS 2014:6

²⁷⁷ 11 kap. 1 § SoL.

²⁷⁸ Allmänna råd till 5 kap. 2 § HSLF-FS 2022:39.

8.1.2.6 Utredningstiden kan behöva förlängas

En utredning ska i normala fall slutföras inom fyra månader men den kan förlängas om det finns särskilda skäl.²⁷⁹ En förlängning kan bli aktuell exempelvis om en polisutredning av övergrepp mot barn inte kan slutföras inom den föreskrivna tiden och om utredningens handlingar är viktiga underlag för socialtjänstens arbete.²⁸⁰

Ärenden som gäller barn som är bortförda till utlandet pågår dock ofta längre tid än fyra månader. Om socialtjänsten avslutar utredningen och bedömer att inga vidare åtgärder ska vidtas, förlorar i regel även UD sitt mandat att bistå barnet.

8.1.2.7 En utredning kan avslutas på olika sätt

En utredning kan avslutas på olika sätt beroende på barnets behov av skydd och stöd. Socialnämnden kan även behöva fatta beslut om olika insatser och åtgärder under tiden som utredningen pågår. Det kan också bli aktuellt att fatta beslut om omedelbart omhändertagande eller ansöka om vård enligt LVU.

I vissa fall tackar barnet eller vårdnadshavaren nej till de fortsatta insatser som socialtjänsten föreslagit efter avslutad utredning. Då minskar socialtjänstens möjligheter att agera till skydd för barnet. Det kan dock fortfarande finnas oro för att barnet ska råka illa ut. Även om det inte finns samtycke till insatser får socialnämnden besluta om en uppföljning av barnets situation.²⁸¹ Det gäller i de fall då en utredning om barnens behov av stöd eller skydd avslutats utan beslut om insats. En sådan uppföljning får ske om barnet, utan att LVU är aktuellt bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd men samtycke till en sådan åtgärd saknas.

LÄS MER

Om förutsättningar för att besluta om omedelbart omhändertagande eller ansöka om vård enligt LVU i:

LVU – Handbok för socialtjänsten (2023).

8.1.2.8 Socialtjänsten kan samarbeta och dela information med UD

I ärenden där barnet är bortfört till utlandet behöver socialtjänsten samarbeta med UD. För att kunna bistå behöver UD information om barnet. Sådan information kan exempelvis vara socialtjänstens passyttranden och tidigare beslut avseende LVU. Socialtjänsten kan i många situationer lämna information till UD inom ramen för sitt utredningsansvar.²⁸² En prövning av vilka uppgifter som kan lämnas till UD behöver ske i varje enskilt fall.

²⁷⁹ 11 kap. 2 § Socialtjänstlag (2001:453)

²⁸⁰ Socialdepartementet (1997). Ändring i socialtjänstlagen. (Regeringens proposition 1996/97:124 s. 180)

²⁸¹ 11 kap. 4 a Socialtjänstlag (2001:453)

²⁸² 10 kap. 2 § OSL

8.1.2.9 Socialtjänstens ansvar i internationella situationer

Socialnämnden är ytterst ansvarig för att alla barn som bor och vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver. Det ansvaret upphör inte ifall barn är bortförda till eller kvarhållna i utlandet. Socialnämndens reella möjligheter att utöva det ansvaret avgörs dock i stor utsträckning av vilket land barnet är bortfört till.

Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention om skydd för barn

Om landet där barnet befinner sig är anslutet till vissa internationella regelverk, finns det större möjligheter för svenska myndigheter att få hjälp med att kontakta, skydda och återföra barnet. Samarbetet styrs huvudsakligen av två internationella regelverk: Bryssel II-förordningen²⁸³ och 1996 års Haagkonvention om skydd för barn²⁸⁴. Dessa regelverk innehåller bl.a. bestämmelser om vilket lands myndigheter som är behöriga att vidta åtgärder till skydd för barn under 18 år och omfattar beslut enligt LVU. Bryssel II-förordningen är direkt tillämplig i alla EU:s medlemsstater utom Danmark. Förordningen ska i regel tillämpas före 1996 års Haagkonvention när barnet i fråga har sin hemvist i en EU-stat.²⁸⁵ 1996 års Haagkonvention gäller som lag i Sverige och gäller i förhållande till de stater som har tillträtt konventionen. Om barnet befinner sig i något av de nordiska länderna kan särskild lagstiftning i förhållande till dessa länder aktualiseras.²⁸⁶

I de fall där barnet bortförs eller kvarhålls i ett land där något av dessa regelverk gäller, finns som regel bättre förutsättningar att få hjälp. Dels har både Sverige och det andra landet då ett gemensamt regelverk att arbeta utifrån, dels finns en naturlig samarbetspartner i respektive land eftersom regelverken föreskriver att länderna ska ha centralmyndigheter som bistår varandra i sådana ärenden. I Sverige är det UD som är centralmyndighet och UD samarbetar då med det andra landets centralmyndighet (ofta justitieministeriet).

Om socialnämnden och domstolarna har behörighet enligt de internationella regelverken innebär det en rätt att både fatta brådskande beslut (till exempel ett beslut om omedelbart omhändertagande) och att slutligt avgöra frågan om beredande av vård enligt LVU.²⁸⁷ De länder där regelverken gäller kan då ha möjlighet att bistå svenska myndigheter för att beslutet ska kunna verkställas.

Myndigheterna i det andra landet kan ofta hjälpa till att kontakta, hitta eller

²⁸³ Rådets förordning nr 2019/1111 av den 25 juni 2019 om behörighet, erkännande och verkställighet av avgöranden i äktenskapsmål och mål om föräldraansvar, och om internationella bort föranden av barn.

²⁸⁴ Haagkonventionen av den 19 oktober 1996 om behörighet, tillämplig lag, erkännande, verkställighet och samarbete i frågor om föräldraansvar och åtgärder till skydd för barn.

²⁸⁵ Se artikel 97 i Bryssel II-förordningen. Av artikel 97.2 framgår tre situationer där 1996 års Haagkonvention har företräde.

²⁸⁶ Den svenska lagen (1970:375) om utlämning till Danmark, Finland, Island eller Norge för verkställighet av beslut om vård eller behandling, finska lagen (761:1970) om utlämning till Danmark, Island, Norge eller Sverige för verkställighet av beslut om vård eller behandling, danska Lov nr 498 af 23/12/1970 (Lov om udlevering til andet nordisk land i anledning af visse beslutninger om forsorg eller behandling), samt norska LOV-1970-06-05-35 (Lov om utlevering mellom nordiske land).

²⁸⁷ Gäller dock ej barn över 18, som annars kan omfattas av LVU fram till det att de fyller 20 år.

omhändertar barnet för att återföra det till Sverige. Det andra landets möjligheter att bistå beror på flera olika faktorer, däribland vilka lagar och regler som gäller i det landet. Socialnämnden behöver ta kontakt med UD i varje enskilt fall för att ta reda på vilken hjälp som går att få från det andra landets myndigheter.

LÄNDER SOM OMFATTAS AV BRYSSEL II-FÖRORDNINGEN

Bryssel II-förordningen är direkt tillämplig för alla EU:s medlemsstater utom Danmark.

Belgien, Bulgarien, Cypern, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Irland, Italien, Kroatien, Lettland, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Polen, Portugal, Rumänien, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

En lista på länder som omfattas av 1996 års Haagkonvention hittar ni här

[Länder som tillträtt 1996-års-Haagkonvention.pdf \(regeringen.se\)](#)

En lista på länder som omfattas av 1980 års Haagkonvention hittar ni här

[Länder som tillträtt 1980-års-Haagkonvention.pdf \(regeringen.se\)](#)

Källor:

Utrikesdepartementet. Internationella familjefrågor. Stockholm: Regeringskansliet. [Internationella familjefrågor – Regeringen.se](#)

Hague Conference on Private International Law (2022). 28: Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=24>

Hague Conference on Private International Law (2022). 34: Convention of 19 October 1996 on Jurisdiction, Applicable Law, Recognition, Enforcement and Co-operation in Respect of Parental Responsibility and Measures for the Protection of Children. <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/authorities1/?cid=70>

Svensk hemvist ger rätt att fatta beslut om barnet

Utgångspunkten för både Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention är att varje land har rätt att fatta beslut om vård och umgänge för de barn som har sin hemvist i landet (allmän domsrätt).²⁸⁸ I vissa situationer kan myndigheterna i ett land vara behöriga att fatta beslut även på grund av andra behörighetsregler (se mer nedan om regler som gäller särskilt för olovligt bortförda eller kvarhållna barn).

Barnets hemvist måste bedömas i varje enskilt fall. Hemvisten ska fastställas mot bakgrund av samtliga faktiska omständigheter i det enskilda fallet. Begreppet hemvist har av EU-domstolen tolkats så att detta motsvarar den plats där barnet i viss utsträckning är integrerat i socialt hänseende och

²⁸⁸ Artikel 7 i Bryssel II-förordningen och artikel 5 i 1996 års Haagkonvention

familjehänseende. I det sammanhanget ska hänsyn tas till

- hur varaktig och regelbunden vistelsen i en medlemsstat är,
- förhållandena för och skälen till vistelsen,
- förhållandena för och skälen till att familjen flyttat till den andra medlemsstaten,
- barnets nationalitet,
- barnets ålder,
- platsen och förutsättningarna för barnet skolgång,
- barnets språkkunskaper och
- familjeförhållanden och sociala band i staten.²⁸⁹

För att barnets hemvist ska kunna skiljas från en endast tillfällig närvaro, måste vistelsen vanligtvis ha pågått en viss tid för att den ska anses tillräckligt stadigvarande. För att hemvisten ska anses ändrad har det dock framför allt betydelse att vederbörande har önskat att, permanent eller stadigvarande, etablera centrum för sina intressen i denna stat, med avsikt att denna situation ska hålla sig stabil. Vistelsens varaktighet är därför endast en indikation vid bedömningen av huruvida det är fråga om ändrad hemvist för barnet.²⁹⁰

Begreppet hemvist har inte definierats i 1996 års Haagkonvention, men det anses stå klart att begreppet ska tolkas på samma sätt som i Bryssel II-förordningen.²⁹¹

Särskild behörighet att skydda barn som är olovligt bortförda eller kvarhållna

Det finns särskilda regler som gäller om ett barn bortförs eller kvarhålls. Reglerna gäller i situationer då personer eller myndigheter som har vårdnad om barnet inte har godtagit detta. Då behåller normalt det ursprungliga hemvistlandets myndigheter sin behörighet att fatta beslut även om barnets hemvist har ändrats och barnet kan ha varit länge i det andra landet. Det gäller både enligt regler i Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention.²⁹²

Även om dessa bestämmelser ofta aktualiseras i vårdnads- och umgängestvister kan de också bli tillämpliga i LVU-mål.²⁹³

Kammarrätten har i ett fall ansett att ett omhändertaget barn initialt blivit olovligen bortfört utomlands men att socialnämnden i enlighet med artikel 7 i 1996 års Haagkonvention fick anses ha godtagit bortförandet när de under tiden barnet var bortfört sedan bedömde att vården skulle upphöra. I den aktuella situationen innebar detta att svenska myndigheter därefter inte ansågs behöriga att fatta något nytt beslut enligt LVU, eftersom de inte heller var behöriga på

²⁸⁹ EU-domstolens dom den 2 april 2009 i mål C-523/07 A, #37-44 och den 22 december 2010 i mål C-497/10 #44-56. Se även prop. 2018/19:102 s. 16-17.

²⁹⁰ EU-domstolens dom den 22 december 2010 i mål C-497/10, punkt 51.

²⁹¹ Se prop. 2018/19:102 s. 18 med hänvisning till Förklarande rapport till 1996 års Haagkonvention s. 538-539.

²⁹² Artikel 9 i Bryssel II-förordningen och artikel 7 i 1996 års Haagkonvention. Artikel 9 i Bryssel II-förordningen gäller dock endast i förhållande till om barnet har förts från en medlemsstat till en annan medlemsstat.

²⁹³ se exempelvis kammarrätten i Göteborgs dom i mål 9050-12

någon annan grund och barnet fortfarande befann sig utomlands.²⁹⁴

1980 års Haagkonvention om bortförda barn

Om ett barn under 16 år som vårdas enligt LVU har förts bort eller hålls kvar i utlandet kan socialnämnden vända sig till UD med en ansökan om återförande i enlighet med 1980 års Haagkonvention. Det kan ske under förutsättning att konventionen gäller mellan Sverige och vistelseslandet. Ett stort antal stater som varken omfattas av Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention är anslutna till konventionen. Syftet med konventionen är att barnet så snabbt som möjligt ska föras tillbaka till det land där det har sin hemvist. Varje person, institution eller annat organ som påstår att ett barn har förts bort eller kvarhållits i strid mot en vårdnadsrätt kan ansöka om biträde för att säkerställa att barnet återlämnas. Ansökan görs företrädesvis hos centralmyndigheten i den stat där barnet har sin hemvist. I Sverige är det UD som är centralmyndighet. Socialnämnden kan således vända sig till UD med en ansökan om återförande av ett barn under 16 år som står under LVU i Sverige, men som olovligen har förts till ett annat land.

När ett barn är bortfört till utlandet kan socialtjänsten därför agera enligt följande:

- Undersök om barnet kan bedömas ha sin hemvist i Sverige eller om svenska myndigheter är behöriga på annan grund.
- Undersök om barnet redan vårdas med stöd av LVU, eller om det finns skäl att fatta nytt beslut om LVU för att skydda barnet.²⁹⁵
- Vid misstanke om brott, initiera samverkan med barnahus. I annat fall, eller om ett barnahus saknas i ditt län, med resurscentra om sådant finns i ditt län.
- Kontakta UD (om de inte redan är inkopplade via barnahus eller resurscentra). UD kan hjälpa till att bedöma om något av regelverken är tillämpliga och/eller om UD annars kan bistå konsulärt.
- Samverka med andra svenska myndigheter för att verkställa beslutet om LVU när barnet återvänder till Sverige, samt för att planera eventuellt skydd och stöd för barnet.

8.1.2.10 I länder som inte anslutit sig till regelverken är förutsättningarna att få hjälp sämre

I majoriteten av de länder där ärenden gällande hedersrelaterat våld och förtryck utspelar sig gäller inte Bryssel II-förordningen eller 1996 års Haagkonvention om skydd för barn. Ett svenskt LVU-beslut erkänns därför inte i det andra landet och kan oftast inte verkställas där. För svenska myndigheter

²⁹⁴ Kammarrätten i Göteborgs dom i mål nr 5452-19

²⁹⁵ Samarbete kräver inte att beslut om LVU finns. Däremot stärks möjligheterna för det andra landets myndigheter att omhänderta och återföra barnet om det finns ett svenskt beslut om LVU.

gäller dock de så kallade behörighetsreglerna i till exempel Bryssel II ändå.

Förutsatt att barnet har sin hemvist i Sverige eller att svenska myndigheter är behöriga på någon annan grund är utgångspunkten att svenska myndigheter har rätt att fatta beslut till skydd för barnet. Det innebär att socialtjänsten, med bistånd av UD, kommer att agera för att barnet ska kunna återföras till Sverige. Skillnaden är att förutsättningarna ofta är sämre än i de fall då landet som barnet vistas i är anslutet till någon av konventionerna som beskrivits ovan.

Situationen kan också kompliceras av att barnet har anknytning till vistelselandet och är medborgare där. Dessutom kan lagstiftningen i det landet skilja sig mycket från den svenska. Svenska myndigheter har ingen möjlighet att hämta hem ett barn i strid med vistelselandets lagstiftning. De har inte heller möjlighet att verkställa ett beslut om LVU så länge barnet vistas i det andra landet.

UD:s ansträngningar för att bistå ett barn är alltid desamma oavsett om barnet har fler än ett medborgarskap, men möjligheten att få hjälp av det andra landet kan vara betydligt mindre i de fallen. UD och ambassaden i vistelselandet kan dock ofta bistå med information och eventuella kontaktuppgifter till myndigheter eller andra aktörer på plats. I vissa fall kan samarbete mellan socialtjänsten i Sverige och myndigheterna i vistelselandet komma till stånd, trots att det saknas etablerade former för det. UD och ambassaden kan vara en länk för att resonera med det andra landet och etablera ett samarbete.

LÄS MER

I Socialstyrelsens handbok LVU – Handbok för socialtjänsten (2023) finns fördjupad information om:

- Hemvistbedömning,
- Bryssel II-förordningen och 1996 års Haagkonvention,
- hur ett beslut om LVU kan verkställas.

8.1.2.11 Socialnämnden ska yttra sig i passärenden

Ett barn med svenskt medborgarskap som har blivit bortfört till utlandet kan i vissa fall sakna passhandlingar. För att barnet ska kunna föras tillbaka till Sverige behövs ett giltigt pass.

För den som är under 18 år får pass bara utfärdas utan vårdnadshavares medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.²⁹⁶ Särskilda skäl att utfärda pass utan vårdnadshavarnas medgivande kan till exempel finnas när ett barn, som olovligen förts bort eller olovligen hålls kvar utomlands, behöver passet för att kunna återföras till Sverige.²⁹⁷

²⁹⁶ 11 § passlagen.

²⁹⁷ Proposition 2005/06:144 Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige s. 17.

Med uttrycket *hälsa eller utveckling* avses barnets fysiska eller psykiska hälsa samt sociala utveckling. En bedömning av risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas ska grunda sig på de konkreta omständigheterna i det enskilda fallet. Sådana risker uppkommer ofta för att vårdnadshavaren eller någon annan som har vård om barnet inte kan eller vill tillgodose barnets grundläggande behov. De risker som ska beaktas kan många gånger likna riskerna som kan leda till att ett barn omhändertas med stöd av 2 § LVU. Det krävs dock inte att riskerna är av ett så allvarligt slag för att pass ska kunna utfärdas.²⁹⁸

Socialnämnden i barnets kommun²⁹⁹ är skyldig att på begäran av passmyndigheten yttra sig i passärenden som handlar om att utfärda pass för barn utan vårdnadshavares medgivande. Socialnämndens involvering är ett sätt att ta hänsyn till barnets bästa.³⁰⁰

Eftersom yttrandet ska lämnas skyndsamt kan nämnden oftast inte genomföra någon omfattande utredning. Ett yttrande får därför vanligtvis grundas på:

- de uppgifter som barnet och/eller passmyndigheten kan lämna,
- de uppgifter om barnet eller barnets familj som socialnämnden redan har, och
- det utredningsunderlag i övrigt som kan inhämtas på kort tid.

Socialnämnden bör särskilt noga överväga vad som bör skrivas i yttrandet eftersom uppgifter som lämnas i ett yttrande kan komma att sakna sekretesskydd hos passmyndigheten.³⁰¹

Socialnämnden kan även behöva yttra sig i ärenden som gäller provisoriska främlingspass för barn

Det finns fall där barn utan medborgarskap men med permanent uppehållstillstånd har förts utomlands och behöver tillfälligt pass. I sådana fall behöver ett så kallat provisoriskt främlingspass utfärdas. Migrationsverket kan i vissa fall utfärda främlingspass utan vårdnadshavares medgivande. Om barnet däremot befinner sig i sitt hemland, vilket ofta är fallet, kan Migrationsverket inte utfärda provisoriskt främlingspass.³⁰² Pass som endast gäller för direkt resa till Sverige får utfärdas utan vårdnadshavares medgivande för ett barn som har uppehållstillstånd för bosättning i Sverige. Det gäller om barnet:

- befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas, eller

298 Prop. 2005/06:144 s. 17

299 Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om folkbokföring saknas, där barnet har starkast anknytning som avses enligt 3 § Passförordningen (1979:644).

300 Prop. 2005/06:144 s. 15.

301 Ibid. s. 15.

302 Ett främlingspass ska vara provisoriskt och ärendet ska handläggas skyndsamt av Migrationsverket enl. 2 kap. 15 b § Utlänningsförordningen (2006:97).

- det annars finns särskilda skäl.³⁰³

Syftet är att barn som befinner sig i en utsatt situation i tredje land ska kunna återvända till Sverige. Ett barns ålder, behov och egna önskemål bör alltid vägas in när frågan om att göra undantag från kravet på medgivande prövas. För att få ett så bra beslutsunderlag som möjligt ska Migrationsverket begära ett yttrande från socialnämnden.³⁰⁴

8.1.2.12 Andra myndigheter ska underrättas vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen

Om ett barn förts utomlands och därmed inte längre befinner sig i vårdnadshavarnas hem, kan det påverka familjens rätt till olika ekonomiska förmåner. Information till vårdnadshavarna om att ekonomiska förmåner kan dras in har i många fall visat sig vara ett bra sätt att få familjen att återvända med barnet till Sverige. Socialtjänsten är skyldig att anmäla till polisen om de misstänker bidragsbrott.³⁰⁵

Myndigheter är även skyldiga att informera varandra om de har anledning att anta att någon felaktigt har mottagit en utbetalning från välfärdssystemen.³⁰⁶ Lagen avser bland annat ekonomiska ersättningar som betalas ut för personligt ändamål och som beslutas av Försäkringskassan, Pensionsmyndigheten, Centrala Studiestödsnämnden, Migrationsverket, Arbetsförmedlingen, kommunerna eller arbetslöshetskassorna och som betalas ut till en enskild person (ekonomisk förmån).

LÄS MER

Sveriges Kommuner och Regioner:

Cirkulär 2020:05 Ett starkare skydd för välfärdssystemen (2020).

8.1.3 Polisen

Om ett barn har bortförts eller kvarhålls i utlandet har Polismyndigheten mycket begränsade möjligheter att agera i det andra landet. Däremot kan Polismyndigheten samverka med UD och Sveriges ambassad eller konsulat där. Polismyndigheten kan även medverka i samverkan kring gemensam riskbedömning av barnets situation.

8.1.3.1 Samverkan med UD och Single point of operational contact (SPOC) kan vara av stor betydelse

Det är viktigt att polisen och UD för dialog med varandra i fall där ett barn har blivit fört ut ur landet och är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Polis

³⁰³ 2 kap. 14 a § andra stycket utlänningsförordningen.

³⁰⁴ 2 kap. 15 a § utlänningsförordningen.

³⁰⁵ 6 § bidragsbrottslagen (2007:612).

³⁰⁶ Lag (2008:206) om underrättelseskyldighet vid felaktiga utbetalningar från välfärdssystemen.

och åklagares fokus ligger främst på det straffrättsliga och den misstänkte förövaren medan UD:s fokus är den utsatta. De båda processerna är ofta sammanlänkade och har betydelse för varandra. Bland annat befinner sig den misstänkte förövaren ofta tillsammans med den som utsätts, eller kan ha möjlighet att via familj eller släktingar agera mot den utsatta på distans. Dialogen mellan Polismyndigheten och UD behöver ske med hänsyn till gällande bestämmelser om sekretess.

Är förundersökning om brott inledd kan tvångsmedel bli aktuella inom ramen för förundersökningen. Innan förundersökning inletts kan vissa initiala åtgärder vidtas för att ta reda på om brott har begåtts, exempelvis kan polisen hålla förhör. I vissa fall kan svensk polis be om hjälp i utlandet för sådana åtgärder.³⁰⁷ SPOC kan vara behjälpliga i kontakten med andra länders polis och vid internationella efterlysningar. Ett försvunnet barn ska efterlysas nationellt och internationellt. Läs mer om efterlysning i kapitel 7.

8.1.3.2 Riskbedömningar kan med fördel ske i samverkan

När ett barn befinner sig i utlandet och riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck behöver det göras en riskbedömning för barnet. Även om varje aktör strikt sett ansvarar för sin egen riskbedömning, kan bedömningen ske i samråd mellan involverade myndigheter såsom Polismyndigheten, UD och socialtjänst. Samråden kan med fördel genomföras inom ramen för barnahus- eller resurscentraverksamhet, beroende på vad som finns att tillgå på regional nivå där barnet hade sin hemvist innan det blev bortfört. Genom att dela information med varandra kan de svenska aktörerna väga risker mot varandra och göra en samlad bedömning. Aktörerna behöver bedöma riskerna i barnets situation utifrån den givna situationen att svensk lag inte gäller i det land barnet befinner sig i och att svenska myndigheter inte har verkställande befogenheter i utlandet.

Polisen är inte inblandad i alla ärenden gällande personer som är bortförda utomlands, utan bara i de fall där polisanmälan upprättats och vid viss samverkan.

8.1.3.3 Efterlysta barn stoppas vid gränskontroll inom Schengen

Om ett barn som är efterlyst internationellt, med eller utan ett utreseförbud, stoppas vid gränskontroll i Schengenområdet, handlar polisen efter de lagar och förordningar som finns i landet där barnet befinner sig. Läs mer om SIS i kapitel 7 avsnitt 7.1.2.6 "Utreseförbud ger ett visst skydd mot att barnet förs ut ur Sverige".

³⁰⁷ Se Polismyndighetens handbok för ärenden med internationell koppling.

LÄNDER SOM OMFATTAS AV SCHENGEN

Belgien, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Grekland, Island, Italien, Lettland, Liechtenstein, Litauen, Luxemburg, Malta, Nederländerna, Norge, Polen, Portugal, Schweiz, Slovakien, Slovenien, Spanien, Sverige, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike.

Källa: Utrikesdepartementet (2021). Information om viseringar (visum). Stockholm: Regeringskansliet. <https://www.regeringen.se/regeringens-politik/migration-och-asyl/information-om-viseringar-visum/>

8.1.3.4 Gärningspersonen kan efterlysas internationellt

Om en person är på sannolika skäl misstänkt för ett brott där förutsättningar för häktning föreligger kan en domstol på begäran av åklagare besluta att en person ska häktas i sin utevaro på sannolika skäl misstänkt för brott. Därefter kan åklagare utfärda en internationell arresteringsorder. Åklagare kan också skriva en begäran till polisen att den i utevaro häktade personen ska efterlysas internationellt. För mer information om rutiner kring internationell efterlysning, se Polismyndighetens handbok om ärenden med internationell koppling.

8.1.4 Förskola och skola

I många fall är det förskole- eller skolpersonal som är först med att misstänka att ett barn kan ha förts utomlands. Det är vanligt att elever förs utomlands i samband med skollov. Därför är det extra viktigt att som skolpersonal vara uppmärksam både inför och efter skollov.

Förskole- och skolpersonal är skyldig enligt lag att genast göra en orosanmälan till socialtjänsten om de får kännedom om eller misstänker att ett barn eller en elev far illa. Personalen behöver inte vara säker på att barnet far illa eller att brott har begåtts, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.³⁰⁸ I avsnitt 7.1.3.2 finns mer information om orosanmälan och polisanmälan.

8.1.4.1 Om eleven kontaktar skolpersonal från utlandet ska oros- och polisanmälan göras

Det finns tillfällen då bortförda elever kontaktar personal i skolan, exempelvis en lärare, för att söka stöd eller hjälp. Om någon i skolpersonalen får ett samtal eller meddelande från en elev som säger sig vara bortförd till utlandet är det viktigt att omedelbart göra en orosanmälan till socialtjänsten. Även en polisanmälan ska göras. I kontakten med socialtjänsten är det därför viktigt att också komma överens om vem som ska göra polisanmälan, skolan eller socialtjänsten. Om skolan är orolig för att eleven blivit bortförd på grund av

³⁰⁸ 14 kap. 1 § SoL. Socialstyrelsen (2022). Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

hedersrelaterad problematik i hemmet, bör skolan inte kontakta vårdnadshavarna utan i stället kontakta socialtjänsten. Det är även viktigt att nämna för socialtjänsten att oron rör hedersrelaterad problematik, så att socialtjänsten i sin tur förstår att kontakt med vårdnadshavare kan öka risken för barnet. Om eleven kontaktar skolan ska den som tar emot samtalet försöka få uppgifter om hur eleven kan nås, och om möjligt säkerställa att eleven har kontaktuppgifter till socialtjänst och UD eller svensk ambassad i landet där eleven befinner sig. Det är också viktigt att försöka säkerställa att kontakten är säker då det finns risk att barnets telefon eller dator är kontrollerad.

8.1.4.2 Hemkommunen kan fatta beslut om vitesföreläggande

Om en skola får reda på att en elev blivit bortförd är det viktigt att elevens hemkommun underrättas. Hemkommunen har möjlighet att vidta åtgärder som påverkar vårdnadshavarnas ekonomi om de inte återför sitt barn till Sverige. Om en skolpliktig elev inte fullgör sin skolgång på grund av att vårdnadshavaren har brustit i sitt ansvar får hemkommunen förelägga elevens vårdnadshavare att fullgöra sina skyldigheter. Ett föreläggande får förenas med vite.³⁰⁹

Bestämmelsen är främst till för fall då en elev inte går i skolan över huvud taget. Det är viktigt att ett vitesföreläggande inte utfärdas förrän alla tänkbara ansträngningar har gjorts för att finna en lösning på frivillig väg.³¹⁰

8.2 När en vuxen är bortförd

När en vuxen person är bortförd till eller kvarhållen i utlandet mot sin vilja finns begränsade möjligheter för svenska myndigheter att agera. Det är viktigt att polisanmäla och se till att den utsatta personen kommer i direktkontakt med ambassad eller konsulat i det land där personen befinner sig.

8.2.1 Socialtjänsten

Om socialtjänsten får kännedom om att en vuxen, med eller utan barn, har blivit förd till utlandet är det viktigt att den utsatta personen kommer i direktkontakt med ambassad eller konsulat i landet eller regionen där den utsatta personen befinner sig. Det stärker UD:s och andra myndigheters möjligheter att få del av information som är viktig för att kunna hjälpa den utsatta.

8.2.1.1 Vuxna kan behöva ekonomiskt bistånd för att ta sig tillbaka till Sverige

Kommunen har det yttersta ansvaret för de vuxna som vistas i kommunen. Om vistelsen i en kommun har avbrutits på grund av en utlandsresa behöver det

³⁰⁹ 7 kap. 23 § skollagen.

³¹⁰ Proposition 1985/86:10 s. 91 Om ny skollag m.m.

inte medföra att kommunen är fri från ansvar. Ansvaret finns kvar så länge personen är att betrakta som bosatt i kommunen. Personer räknas som bosatta i en kommun om det är där de har sin egentliga hemvist och boende.³¹¹

En vuxen person kan vara i behov av ekonomiskt bistånd för att kunna resa tillbaka till Sverige. Bosättningskommunen är skyldig att pröva ärendet och göra en sedvanlig individuell bedömning.³¹² Det finns inte något krav på att en ansökan om ekonomiskt bistånd ska ha en viss form. Den kan alltså göras såväl skriftligen som muntligen. Socialtjänsten har även ansvar för medföljande barn som förts bort från Sverige tillsammans med en bortförd vårdnadshavare eller annan vuxen.

8.2.1.2 Vissa begångna brott mot en vuxen person kan polisanmälas utan sekretesshinder

Socialtjänsten har möjlighet att röja sekretessen och polisanmäla misstanke om vissa begångna brott.³¹³ Det krävs dock att det föreskrivna straffet för brottet är minst ett års fängelse eller, vid försök till brott, minst två års fängelse. Exempel på sådana brott är mord, dråp, äktenskapstvång, könsstympning, våldtäkt, grov misshandel, människohandel eller olaga frihetsberövande.

8.2.2 Polisen

Om polisen får kännedom om att en myndig person med eller utan barn har förts ut ur landet och utsätts för brott kan en rad åtgärder komma att bli aktuella i Sverige.

8.2.3 Skolan

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolans möjligheter att lämna uppgifter till socialtjänsten vid oro är mer begränsad än i de fall då eleven är under 18 år, eftersom det inte finns någon skyldighet att göra orosanmälan. Däremot kan skolpersonal hjälpa eleven att ansöka om stöd och hjälp hos socialtjänsten. Vid misstanke om hedersrelaterad brottlighet kan skolpersonal lämna uppgifter till polisen.

³¹¹ RÅ 1987 ref. 174 och RÅ 1995 ref. 70

³¹² RÅ 1987 ref 174.

³¹³ 10 kap. 23 § OSL.

9 När en bortförd person ska återvända till Sverige

I det här kapitlet får du som yrkesverksam vägledning i hur du kan agera när ett barn eller en vuxen som blivit bortförd ska återvända till Sverige. När personer som har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck ska återvända igen kan personen vara i behov av både stöd och skydd. Det kan dels handla om akut stöd och skydd vid ankomsten till Sverige, dels om att hitta en permanent säker plats att bo på. Det här kapitlet fokuserar på de åtgärder som svenska myndigheter behöver vidta i direkt anslutning till att en bortförd person återvänder.

9.1 När ett barn ska återvända

När ett barn ska återvända till Sverige efter att ha varit bortförd till eller kvarhållen i utlandet kan det finnas behov av att ordna med pass och inresehandling. Ofta behöver mottagandet planeras noga så att det blir en trygg och säker situation för barnet. Hotbilden kvarstår ofta trots att barnet återvänt till Sverige. Därför är det viktigt att aktörer som socialtjänst, polis och UD delar information och samverkar för att planera mottagandet. Aktörerna ska beakta regler om sekretess när de delar information med varandra. När barnet har kommit fram till Sverige upphör UD:s uppdrag att bistå barnet och andra aktörer behöver ta vid.

9.1.1 Socialtjänsten

När barnet återvänder till Sverige är det vanligt att hotbilden kvarstår, eller till och med ökar eftersom barnet har varit i kontakt med myndigheter. I de flesta fall har socialnämnden i ett tidigare skede fattat beslut om omedelbart omhändertagande, eller så finns det ett tidigare beslut om vård enligt LVU. Om så inte är fallet behöver socialtjänsten bedöma om barnet behöver skyddas i samband med att det anländer till Sverige. Det är extra viktigt att det görs en omedelbar hot- och riskbedömning som sedan återkommande följs upp.

Barnet kan vara i behov av akut vård. I vissa fall är det dessutom viktigt att en läkarundersökning genomförs omgående. I dessa fall har hälso- och sjukvården en viktig roll och behöver kontaktas så tidigt som möjligt.

9.1.1.1 Hemresan bör planeras noga

Inför hemresan till Sverige står ambassaden eller konsulatet i det berörda landet ofta i direktkontakt med barnet. Ibland behöver även socialtjänsten komma i kontakt med barnet för att kunna bedöma barnets behov av skydds- och stödinsatser vid hemkomsten. I detta skede behöver UD och socialtjänsten ha tät kontakt för att koordinera hemresan. För att minska risken för missförstånd och

bristfällig information till barnet är det bra om ambassaden informerar barnet om praktiska detaljer kopplat till hemresan och svarar på eventuella frågor som barnet kan ha. Ambassaden har vanligtvis bäst lokalkännedom och kunskap om utreseregler och andra bestämmelser som påverkar förutsättningarna för att kunna lämna landet.

Dialogen mellan socialtjänsten och UD brukar vanligtvis handla om ekonomi och mottagande av barnet i Sverige. Socialtjänsten kan behöva ge ekonomiskt bistånd för utgifter kopplade till resan. Det kan exempelvis handla om kostnader för utfärdande av nytt pass och inköp av flygbiljett.

9.1.1.2 Pass kan i vissa fall utfärdas utan vårdnadshavarens medgivande

För att barnet ska kunna föras tillbaka till Sverige behövs ett giltigt pass. Ett barn med svenskt medborgarskap som har blivit bortförd till utlandet kan i vissa fall sakna passhandlingar.

För barn under 18 år får pass bara utfärdas utan vårdnadshavares medgivande om barnet befinner sig i en situation där det finns risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas eller det annars finns särskilda skäl.³¹⁴ Särskilda skäl att utfärda pass utan vårdnadshavarnas medgivande kan till exempel finnas när ett barn, som olovligen förts bort eller olovligen hålls kvar utomlands, behöver passet för att kunna återföras till Sverige.³¹⁵

Med uttrycket *hälsa eller utveckling* avses barnets fysiska eller psykiska hälsa samt sociala utveckling. En bedömning av risken för att barnets hälsa eller utveckling skadas ska grunda sig på de konkreta omständigheterna i det enskilda fallet. Sådana risker uppkommer ofta för att vårdnadshavaren inte kan eller vill tillgodose barnets grundläggande behov. De risker som ska beaktas kan många gånger likna riskerna som kan leda till att ett barn omhändertas med stöd av 2 § LVU. Det krävs dock inte att riskerna är av ett så allvarligt slag för att pass ska kunna utfärdas.³¹⁶

Socialtjänsten i barnets kommun³¹⁷ är skyldig att – på begäran av passmyndigheten – yttra sig i passärenden som handlar om att utfärda pass för barn utan vårdnadshavares medgivande. Socialtjänsten är ofta den aktör som har bäst kunskap om barnets situation. Att socialtjänsten involveras är därför en viktig förutsättning för att kunna ta hänsyn till barnets bästa.³¹⁸

Eftersom yttrandet ska lämnas skyndsamt kan nämnden ofta inte genomföra någon omfattande utredning. Ett yttrande får därför vanligtvis grundas på:

³¹⁴ 11 § Passlag (1978:302).

³¹⁵ Proposition 2005/06:144 s. 17 Utfärdande av provisoriska pass för barn för direkt resa till Sverige.

³¹⁶ Prop. 2005/06:144 s. 17.

³¹⁷ Det är socialnämnden i den kommun där barnet är folkbokfört eller, om folkbokföring saknas, där barnet har starkast anknytning som avses enligt 3 § passförordningen.

³¹⁸ Prop. 2005/06:144 s. 15

- de uppgifter som barnet och/eller passmyndigheten kan lämna,
- de uppgifter om barnet eller barnets familj som socialtjänsten redan har, och/eller
- det utredningsunderlag i övrigt som kan inhämtas på kort tid.

Socialtjänsten bör särskilt noga överväga vad som bör skrivas i yttrandet eftersom uppgifter som lämnas i ett yttrande kan komma att sakna sekretesskydd hos passmyndigheten.

9.1.1.3 Socialtjänsten kan även behöva yttra sig i ärenden som gäller provisoriska främlingspass för barn

Det finns fall där barn utan medborgarskap men med permanent uppehållstillstånd har förts utomlands och kan behöva tillfälligt pass. I sådana fall behöver ett så kallat provisoriskt främlingspass utfärdas. Migrationsverket kan i vissa fall utfärda främlingspass utan vårdnadshavares medgivande. Pass som endast gäller för direkt resa till Sverige får utfärdas utan vårdnadshavares medgivande för ett barn som har uppehållstillstånd för bosättning i Sverige. Det gäller om barnet:

- befinner sig i en situation där det finns risk för att dess hälsa eller utveckling skadas, eller
- det annars finns särskilda skäl.³¹⁹

Syftet är att barn som befinner sig i en utsatt situation i tredje land ska kunna återvända till Sverige. Ett barns ålder, behov och egna önskemål bör alltid vägas in när frågan om att göra undantag från kravet på medgivande prövas. För att få ett så bra beslutsunderlag som möjligt ska Migrationsverket begära ett yttrande från socialtjänsten.³²⁰

9.1.1.4 Barnet kan behöva ekonomiskt bistånd för hemresan

Barnet kan behöva ekonomiskt bistånd för kostnader kopplade till hemresan, exempelvis utfärdande av nytt pass och inköp av flygbiljett.

I vanliga fall är vårdnadshavare skyldiga att försörja sina barn och ansöka om ekonomiskt bistånd om det behövs för familjens försörjning eller livsföring.³²¹ Om ett barn på egen hand ansöker om ekonomiskt bistånd bör nämnden i vissa fall överväga att bortse från vårdnadshavarnas underhållsskyldighet vid behovsbedömningen. Det gäller i de fall då barnet är utsatt för våld eller andra övergrepp av närstående.³²² Detsamma gäller för skolungdomar som har fyllt 18 men inte 21 år och som fortfarande bor hemma.

³¹⁹ 2 kap. 14 a § andra stycket utlänningsförordningen.

³²⁰ 2 kap. 15 a § utlänningsförordningen.

³²¹ 4 kap. 1 § SoL.

³²² Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2013:1) om ekonomiskt bistånd.

9.1.1.5 Barnet kan behöva skydd och stöd vid ankomsten

När barnet återvänder till Sverige är det vanligt att hotbilden kvarstår. Ofta ökar till och med hotbilden på grund av att barnet varit i kontakt med myndigheterna. I de flesta fall har socialnämnden i ett tidigare skede fattat beslut om omedelbart omhändertagande, eller så finns det ett tidigare beslut om vård enligt LVU. Om så inte är fallet behöver socialtjänsten bedöma om barnet behöver skyddas i samband med att det anländer till Sverige. Det är extra viktigt att det görs kontinuerliga hot- och riskbedömningar.

För att återvändandet ska bli säkert för barnet behöver mottagandet vara noga planerat. Det är viktigt att socialtjänsten planerar så barnet får ett bra mottagande oavsett vilken tid på dygnet barnet anländer. Om socialjouren ska medverka i ett mottagande efter kontorstid behöver de hållas informerade.

Vanligtvis brukar socialtjänsten själva möta upp barnet vid ankomst. För att verkställa beslut om omedelbart omhändertagande eller vård enligt LVU har socialtjänsten möjlighet att begära handräckning från polisen.³²³ Även om det inte finns en omedelbar hotbild vid ankomst i Sverige är det viktigt att socialtjänsten i dialog med den utsatta har kommit fram till en långsiktig uppföljningsplan.

Vilka insatser som kan bli aktuella för barnet bedöms individuellt. I många fall kan placering i familjehem eller på HVB bli aktuellt. Efter återkomsten är det av stor vikt att barnet får den skolgång som det har rätt till. Vid behov av att följa upp barnets skolgång kan socialtjänsten behöva kontakta mottagande skola. Om det fortfarande finns en hotbild mot barnet kan socialtjänsten behöva dela information med skolan för att den ska ha möjlighet att värna om barnets säkerhet. Även om det inte finns en omedelbar hotbild vid ankomst i Sverige är det viktigt att socialtjänsten i dialog med den utsatta har kommit fram till en långsiktig uppföljningsplan.

9.1.1.6 Socialtjänsten bör hjälpa barnet till rätt vård

Initialt kan barnet behöva hjälp med att ta kontakt med hälso- och sjukvården för läkarundersökning eller professionellt krisstöd. I vissa fall kan yrkesverksamma vid socialtjänsten behöva följa med barnet till en vårdinstans. För att vårdpersonalen ska förstå barnets situation är det bra om de får så mycket information som möjligt.

Om barnet ska placeras utanför det egna hemmet finns en skyldighet för socialnämnden att, i anslutning till att vården inleds, underrätta regionen om att barnet ska erbjudas en hälsoundersökning. Hälsoundersökningen ska vara en sådan som avses i lag (2017:209) om hälsoundersökning av barn och unga som vårdas utanför det egna hemmet.³²⁴ Socialnämnden ansvarar för att barn och

³²³ 43 § LVU.

³²⁴ 11 kap. 3 a § SoL.

unga som vårdas utanför det egna hemmet får god vård.³²⁵ Det innebär att socialnämnden ska arbeta aktivt för att barnet ska få de undersökningar, insatser och behandlingar som det är i behov av.³²⁶

9.1.1.7 Polisanmälan bör göras Vid misstanke om brott

Om det finns misstanke om att barnet har blivit utsatt för brott enligt 3, 4, eller 6 kap. brottsbalken eller lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor bör brottet polisanmälas, såvida det inte strider mot barnets bästa. I de fall då både socialtjänsten, polisen och UD är inblandade underlättas arbetet av goda strukturer för samverkan. Genom att samverka inom barnahus läggs en god grund för planeringen av mottagandet och den fortsatta handläggningen av ärendet. I samverkan är det enklare att överblicka barnets situation och koordinera det fortsatta stödet. Inom barnahus finns dessutom väl upparbetade rutiner för att planera och genomföra barnförhör samt för att koordinera de parallella insatserna för att tillgodose barnets behov och rättigheter.

LÄS MER

Socialstyrelsens handbok: Våld i nära relationer – Handbok för socialtjänsten, hälso- och sjukvården och tandvården (2023).

9.1.2 Polisen

När ett barn ska återföras till Sverige har polisen en central roll i att säkra mottagandet av barnet i samverkan med socialtjänsten.

9.1.2.1 Hot- och riskbedömningen kan behöva uppdateras

Ofta har en riskbedömning redan gjorts i samband med att barnet blev bortfört och förundersökningen inleddes. Om förutsättningarna har förändrats sedan dess bör polisen göra en kompletterande riskbedömning när barnet ska återvända till Sverige. Det är BOPS som ansvarar för att bedömningen görs, och arbetet utförs parallellt med förundersökningen.

9.1.2.2 Mottagandet bör planeras tillsammans med socialtjänsten

Om det finns behov av handräckning för att verkställa ett beslut om omedelbart omhändertagande eller vård med stöd av LVU när barnet landar i Sverige är det viktigt att socialtjänsten och polisen i god tid planerar ett säkert mottagande. Det är socialtjänsten som har det övergripande ansvaret för att åtgärderna genomförs på ett lämpligt sätt, även om handräckning begärts.³²⁷ Personal från socialtjänsten bör därför vara med vid mottagande av barnet. Planeringen bör

³²⁵ 6 kap. 1 § tredje stycket och 7 § SoL.

³²⁶ Proposition 2012/13:10 s. 80 f.

³²⁷ Justitieombudsmannen (1999). Redogörelse 1999/2000: JO1 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s.270.

Justitieombudsmannen (1989). Redogörelse 1989/90 – Justitieombudsmännens ämbetsberättelse. s. 248.

ske i god tid innan det att handräckningen är tänkt att äga rum.

Tänk på att:

- utbyta kontaktuppgifter mellan ingripande poliser och personal från socialtjänsten,
- bestämma var och när man ska träffas innan själva handräckningen ska utföras,
- bestämma en exakt plats för handräckningen så att det blir en så lugn och diskret situation som möjligt,
- begäran om handräckning ska skickas enligt lokal rutin, samt
- säkerställa att polisen fått ta del av viktig information inför handräckningen. Vilka känner till att barnet är på väg till Sverige? Vilka personer förväntas eller befaras vara med eller möta barnet på flygplatsen?

9.1.2.3 Hedersrelaterade brott ställer särskilda krav på utredningen

Om barnet blivit utsatt för brott i utlandet kan vissa brott utredas i Sverige. Brott med hedersmotiv skiljer sig från andra brott och ställer därmed särskilda krav på utredningen. Det är till exempel vanligt med flera gärningspersoner och internationella kopplingar. Polismyndighetens metodstöd för hedersrelaterad brottslighet är ett centralt underlag för arbetet i sådana ärenden. För att stärka förutsättningarna för en framgångsrik förundersökning är det också bra att knyta till sig experthjälp. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

9.1.3 Förskola och skola

När ett barn återvänder till Sverige spelar förskola och skola en viktig roll för att barnet ska kunna återgå till en fungerande vardag. Om ett barn har varit borta en längre tid behöver återkomsten till förskolan vara trygg. Barnet kan exempelvis behöva en ny introduktion till förskolan. Barn som av fysiska, psykiska eller andra skäl har behov av särskilt stöd i sin utveckling i form av förskola ska skyndsamt erbjudas det. Skolan bör involveras tidigt så att skolgången snabbt kan återupptas och eleven får chans att ta igen förlorad tid. I vissa fall har skolan varit medveten om elevens situation sedan länge och är relativt väl förberedd. I andra fall kan eleven behöva byta skola och då ska den nya skolan informeras om elevens situation. Det är inte alltid lämpligt med direktkontakt mellan skolorna, eftersom man då röjer för personal var barnet kommer från. Kontakten och informationen mellan skolor går därför ofta via socialtjänsten.

Vikten av samverkan i dessa ärenden är stor. Om eleven börjar på en ny skola behöver den skolan få kännedom om risker eller särskilda behov som personalen behöver beakta. Skolan behöver även ha en plan för att säkerställa att eleven ges stöd och att eventuella anpassningar görs. Läs mer om samverkan i kapitel 5.

9.2 När en vuxen ska återvända

Personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck har ofta både akuta och långsiktiga behov av skydd och stöd. I vissa fall behöver personens situation utredas noga för att det ska gå att hitta en säker plats som personen kan bo och leva på. Detta gäller inte minst personer som var minderåriga då de fördes utomlands men som hunnit fylla 18 år under tiden de var bortförda.

9.2.1 Socialtjänsten

När en vuxen återvänder efter att mot sin vilja varit bortförd till ett annat land finns det troligen en förhöjd hotbild mot personen i Sverige. Socialtjänsten behöver vara uppmärksam på det och fatta beslut om nödvändiga insatser till stöd för personen inför ankomst. Ofta behöver mottagandet planeras tillsammans med polisen. Socialtjänsten kan behöva möta upp personen vid ankomsten och ordna transport till skyddat boende. Det är viktigt att personen informeras om var hen kan söka medicinsk hjälp och hur hen kan komma i kontakt med socialtjänsten under och efter kontorstid. Socialtjänsten bör kunna erbjuda våldsutsatta vuxna stöd och hjälp.³²⁸ Det kan exempelvis röra sig om hjälp att komma i kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter.³²⁹

9.2.2 Polisen

9.2.2.1 Hot- och riskbedömningen kan behöva uppdateras

Ofta har en riskbedömning redan gjorts i samband med att personen fördes bort och att förundersökningen inleddes. Om förutsättningarna har förändrats sedan dess bör polisen göra en kompletterande riskbedömning när personen ska återvända till Sverige.

9.2.2.2 Hedersrelaterade brott ställer särskilda krav på utredningen

Om personen blivit utsatt för brott i utlandet kan vissa brott utredas i Sverige. Brott med hedersmotiv skiljer sig från andra brott och ställer därmed särskilda krav på utredningen. Det är till exempel vanligt med flera gärningspersoner och internationella kopplingar. Polismyndighetens metodstöd för hedersrelaterad brottslighet är ett centralt underlag för arbetet i sådana ärenden. För att stärka förutsättningarna för en framgångsrik förundersökning är det också bra att knyta till sig experthjälp. Inom varje polisområde finns kontaktpersoner i polisens nationella kompetensnätverk. De har god kunskap om hedersrelaterad brottslighet och kan med fördel kontaktas.

9.2.3 Skolan

Om en elev som har fyllt 18 år har varit bortförd och sedan återvänder bör

³²⁸ 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

³²⁹ Allmänna råd till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

skolan, efter samtycke från eleven, kontakta socialtjänsten för att säkerställa att elevens behov av stöd tillgodoses. Vikten av samverkan i dessa ärenden är stor. Förutsatt att eleven samtycker kan socialtjänsten lämna information till skolan. Det kan stärka skolans förutsättningar att tillgodose elevens behov av skydd och stöd. Skolan behöver även ha en plan för att säkerställa att eleven ges stöd och att eventuella anpassningar görs. Förutsatt att inga personuppgifter röjs har skolan möjlighet att rådgöra med socialtjänsten i dessa ärenden.

10 Långsiktigt stöd

I det här kapitlet beskrivs hur du som yrkesverksam kan agera när en bortförd person återvänder till Sverige. En person som blivit bortförd och utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck är ofta i behov av långsiktigt stöd och skydd. Det kan handla om stöd att bearbeta vad personen varit med om eller skydd i form av ett säkert boende.

10.1 Långsiktigt stöd för barn

När ett barn har återvänt efter att ha blivit bortfört till utlandet behöver barnet sannolikt stöd och skydd under en längre tid. Barnet kan även behöva byta skola eller besöka sjukvård. I följande avsnitt beskrivs vilka möjligheter och skyldigheter offentliga aktörer har att skydda och stötta barn som återvänder efter att ha varit bortförda.

10.1.1 Socialtjänsten

Socialtjänsten ska erbjuda stöd och hjälp till barn som utsatts för hedersrelaterat våld. Socialtjänsten ska erbjuda insatser, akut och på kort och lång sikt, med utgångspunkt i barnets behov av skydd, råd och stöd, samt vård och behandling.³³⁰ Kontinuerliga riskbedömningar behöver göras både under utredning och under pågående insatser för att bedöma risken för fortsatt eller förnyat hot mot barnet. Riskbedömningen är en del av utredningen och ska dokumenteras skriftligt.³³¹ Det är en förutsättning för att ärendet ska kunna hanteras korrekt på lång sikt.

10.1.1.1 Barnet behöver ofta stöd och hjälp

Ett barn som vågar stå emot familjens hedersnormer och som berättat för utomstående om sin utsatthet kan behöva långsiktigt skydd och psykosocialt stöd. Att hjälpa barnet att skapa ett tryggt socialt nätverk är en central uppgift för inblandade aktörer att samverka kring. En snabb och bra återgång till skolan är ett effektivt sätt att stärka barnets sociala nätverk. Om barnet är omedelbart omhändertaget eller vårdas med stöd av LVU, ska socialtjänsten så tidigt som möjligt informera skolan om att barnet är tillbaka i landet. Vid placering och ny skola behöver en överlämning göras där skolan informeras om elevens situation och behov. Eftersom förutsättningarna är nya behövs det även om barnet kommer tillbaka till den gamla skolan.

Ett barn som återvänt efter att ha blivit bortfört till ett annat land kan ha varit utsatt för våld, hot och isolering. Barnet kan även ha blivit utsatt för barnäktenskap, könsstämpning och sexuella övergrepp. Mot den bakgrunden

³³⁰ 6 kap. 3 § HSLF-FS 2022:39.

³³¹ 11 kap. 5 § SoL.

behöver socialtjänsten göra en grundlig utredning av utsatthetens omfattning och konsekvenser, samt av vilka vårdbehov barnet har. När utredningen planeras och genomförs ska socialtjänsten alltid ta hänsyn till det enskilda barnets situation samt behov av stöd och skydd.

10.1.1.2 Barnet kan behöva skyddas från personer i sin närhet

Vilka insatser som kan bli aktuella för barnet bedöms individuellt. Placering i familjehem eller på HVB med personal som har god kompetens om hedersrelaterat våld och förtryck kan bli nödvändigt. Placeringen kan vara både en akut lösning direkt vid återkomst till Sverige och en mer långsiktig lösning för att möta barnets behov av skydd och omsorg. I majoriteten av dessa ärenden behöver socialtjänsten samverka med hälso- och sjukvården för att tillgodose barnets behov av behandlande och stödjande insatser, till exempel traumabearbetning.

För att barnet inte ska utsättas för ytterligare hedersrelaterat våld och förtryck kan det behöva skyddas från vårdnadshavare, syskon, släkt och nätverk. Är barnet placerat med stöd av LVU finns möjlighet att begränsa barnets umgänge med vårdnadshavarna och hemlighålla var barnet bor. Ett sådant beslut får endast fattas om det är nödvändigt för att vården ska kunna genomföras. Ett beslut om begränsning av umgänge kan inte delegeras utan ska fattas av nämnd. Besluten ska övervägas minst en gång var tredje månad.³³²

Ett annat sätt att stärka skyddet runt barnet är att ansöka om skyddad folkbokföring hos Skatteverket. Om barnet vårdas med stöd av ett beslut enligt 2 § LVU har socialtjänsten möjlighet att ansöka om skyddad folkbokföring, om syftet med ansökan är att skydda barnet mot:

- båda vårdnadshavarna eller, om barnet endast har en vårdnadshavare, mot vårdnadshavaren.
- den ena vårdnadshavaren när den andra vårdnadshavaren inte vill eller förmår att skydda barnet, eller
- en annan person än vårdnadshavaren/vårdnadshavarna när de inte vill eller förmår skydda barnet.

Socialnämnden kan få reda på att det behövs en åtgärd kopplat till vårdnad, umgänge eller förmyndarskap. I sådana fall har socialnämnden skyldighet att göra en framställning eller ansökan hos domstolen.³³³ Ansökan om vårdnadsöverflyttning kan bli aktuell om nämnden anser att vårdnadshavaren brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling.³³⁴

I ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck eller bortförande är det viktigt att socialtjänsten är medveten om att hedersrelaterat förtryck ofta utövas

³³² 14 § LVU.

³³³ 5 kap. 2 § Socialtjänstförordningen.

³³⁴ 6 kap. 7 § föräldrabalken, FB.

av ett kollektiv snarare än av en enskild individ. Det innebär att det kan finnas flera personer som utgör hot mot det utsatta barnet och att hotet kan kvarstå över tid.

10.1.1.3 Vårdnadshavarna kan begära att LVU-vården ska upphöra

Vårdnadshavares och släktingars försök att kontrollera barnet upphör i regel inte bara för att barnet har återvänt till Sverige. Socialtjänsten behöver ha beredskap för olika situationer där vårdnadshavare försöker stärka sin kontroll över barnet. Det förekommer att vårdnadshavarna begär att LVU-omhändertagandet ska upphöra i samband med att ett barn som varit omhändertaget återvänder till Sverige. I dessa fall behöver socialtjänsten inleda en så kallad hemtagningsutredning.³³⁵

Socialnämnden har ett långtgående ansvar för den utredning som ska ligga till grund för beslut i ett ärende om upphörande av vård enligt LVU.³³⁶ Det finns inga bestämmelser i SoL eller LVU som i detalj reglerar vad en utredning i samband med begäran om upphörande av LVU-vård ska innehålla. Frågan som ska prövas är dock om de vårdbehov som låg till grund för beslutet om vård fortfarande är aktuella. I rättspraxis kan man få viss vägledning. När det gäller brister i omsorgen har HFD uttalat att en bedömning ska göras av risken för att barnet återigen utsätts för de missförhållanden som föranledde vården, ifall vården skulle upphöra.³³⁷

Kammarrätter har i olika avgöranden kommit fram till att både de förhållanden som föranledde vården, liksom barnets vårdbehov ska ha upphört för att vården ska kunna upphöra. Förändringarna behöver vara av varaktig och genomgripande karaktär. Det ska inte heller ha tillkommit några andra missförhållanden än de ursprungliga som kan utgöra skäl för fortsatt vård.³³⁸

Kammarrätternas bedömningar har lagt stor vikt vid vårdnadshavarnas aktuella omsorgsförmåga. Vårdnadshavaren kan ha genomgått en positiv utveckling men fortfarande ha så bristande insikt i sin omsorgsförmåga att vården behöver bestå.³³⁹ I hedersrelaterade ärenden behöver socialnämnden pröva om barnet fortfarande riskerar att utsättas för kontroll, förtryck eller våld av sina vårdnadshavare. Att hindra barnet från att utvecklas som sina jämnåriga eller att inte säkerställa att barnet skyddas från eventuella hot kan räknas som en omsorgsbrist, och det kan vara grund för vård enligt LVU.

³³⁵ 11 kap. 1 § SoL.

³³⁶ HFD 2014 ref. 50

³³⁷ RÅ 2001 not 107.

³³⁸ Se exempelvis Kammarrätten i Stockholms dom i mål nr 3241-19, Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 984-19 samt Kammarrätten i Sundsvalls domar i mål nr 703-19, mål nr 1460-19 och mål nr 1534-19.

³³⁹ Se exempelvis Kammarrätten i Jönköpings dom i mål nr 984-19, Kammarrätten i Sundsvalls dom i mål nr 703-19 samt Kammarrätten i Göteborgs domar i mål nr 3487-1 och mål nr 2560-19.

10.1.1.4 Socialtjänsten kan göra uppföljningar oberoende av samtycke

I vissa fall tackar barnet eller vårdnadshavaren nej till de fortsatta insatser som socialtjänsten föreslagit efter avslutad utredning. Då minskar socialtjänstens möjligheter att agera till skydd för barnet. Det kan dock fortfarande finnas oro för att barnet ska råka illa ut. Även om det inte finns samtycke till insatser får socialnämnden besluta om en uppföljning av barnets situation.³⁴⁰ Det gäller i de fall då en utredning om barnets behov av stöd eller skydd avslutats utan beslut om insats. En sådan uppföljning får ske om barnet bedöms vara i särskilt behov av nämndens stöd eller skydd, men samtycke till en sådan åtgärd saknas.

10.1.2 Polisen

När ett barn har återvänt till Sverige är en nära samverkan mellan polis och socialtjänst viktig för att tillgodose barnets behov av skydd och psykosocialt stöd. Samverkan kan med fördel ske genom barnahus eller resurscentra. Huvudansvaret för barnets vård ligger hos socialtjänsten, som tillsammans med särskild företrädare också ansvarar för att få barnet att känna sig trygg i utsatta situationer, till exempel under förhör.

10.1.2.1 Barnet kan behöva skyddas under lång tid

Polisen har en viktig roll i att bistå socialtjänsten i arbetet med att möta barnets skyddsbehov. Det är av särskild vikt att samverka kring barnets placering eftersom placeringen i sig är grunden för att skyddet ska fungera. Vid val av placeringsort behöver polisen beakta att den strukturerade riskbedömningen kan behöva kompletteras med en fördjupad riskbedömning. Kompletteringen görs för att verifiera att placeringsorten är säker. Det är av särskilt stor betydelse om barnets familj har ett stort nätverk och i ärenden där många misstänkta kan förekomma.

Barnet behöver få kunskaper och verktyg för att inte riskera att hamna i en farlig eller hotfull situation igen. I vissa fall behöver barnet skydd under en mycket lång tidsperiod och kan behöva lära sig att handla och agera på ett annat sätt än tidigare. Personal vid polisens brottsoffer- och personsäkerhetsgrupp (BOPS) genomför vid behov säkerhetssamtal. Samtalen kan med fördel ske i samverkan med socialtjänsten.

Barnets situation behöver följas upp kontinuerligt. Hur ofta uppföljning sker avgörs av hotbilden och den skyddade personen. Om något drastiskt förändras i hotbilden eller den skyddades liv, kan det behövas nya åtgärder och i vissa fall även en ny skyddsplacering.

10.1.3 Förskola och skola

Att hantera hedersrelaterad brottslighet och dess konsekvenser i förskolan och skolan är komplext. Det behöver göras utifrån en helhetssyn på barnet eller

³⁴⁰ 11 kap. 4 a Socialtjänstlagen (2001:453)

eleven och förskolan eller skolans uppdrag i samverkan med övriga aktörer. Ett bortförande kan vara traumatiserande och barnet kan få svårt att koncentrera sig eller hantera sociala relationer på förskolan eller skolan. Barn som tillfälligt eller varaktigt behöver mer stöd och stimulans ska få detta utformat utifrån sina egna behov och förutsättningar.³⁴¹ Skolan bör skyndsamt utreda elevens behov av stöd och tidigt involvera elevhälsan.

10.1.3.1 Förskola och skola behöver samverka internt och externt

När ett barn har återvänt krävs en kontakt mellan förskola eller skola och socialtjänst för samverkan kring barnets utbildning. Finns det oro för att barnet far illa är skolpersonal skyldig att genast göra en orosanmälan till socialtjänsten. Personalen behöver inte vara säker på att barnet far illa, det räcker med en misstanke. Det är socialtjänsten, inte förskolan eller skolan, som ska utreda barnets situation och bedöma om barnet behöver skydd eller stöd.³⁴²

Genom att medvetet arbeta med att skapa goda relationer, kan förtroende byggas med skolans personal så att eleven vågar berätta om eventuella problem. Relationer kan byggas både i klassrummen och i samband med elevhälsoarbetet. Samverkan internt mellan olika yrkesgrupper i skolan är en viktig del. Elevhälsans interna samverkan kan ske på olika nivåer, dels inom elevhälsan, dels med skolledningen, lärare och övrig personal på skolan.

Den externa samverkan kan ske med hälso- och sjukvården, socialtjänsten och andra aktörer runt eleven. Det är barnets behov som styr hur stödet utformas och skolan har alltid ett fortsatt ansvar oavsett andra aktörers stödinsatser. En central uppgift för skolpersonalen är att säkerställa att eleven får kontakt med hälso- och sjukvård eller socialtjänst. Det kan till exempel handla om situationer där det framkommit att en elev utsatts för könsstämpning, annat trauma eller om eleven lider av psykisk ohälsa.

Samverkan är särskilt viktigt om barnet behöver byta skola

För att skydda eleven placerar socialtjänsten i vissa fall eleven i en annan familj än ursprungsfamiljen. I många fall innebär det att eleven får flytta och byta skola. I dessa fall krävs ett bra samarbete mellan socialtjänsten och skolorna, både den mottagande och den som eleven lämnar. Den avlämnande skolan behöver säkerställa att elevens kunskaper och behov är väl dokumenterade så att den nya skolan får bra förutsättningar att återuppta elevens utbildning. Om den dokumentationen brister behöver den mottagande skolan så snart som möjligt kartlägga elevens kunskaper. Det behövs en medvetenhet kring säkerhet för eleven både på kort och på lång sikt vid skolbyte.

SAMS-modellen är framtagen för att säkerställa en obruten skolgång för

³⁴¹ Skolverket (2018). Läroplan för förskolan: Lpfö 2018. Stockholm: Skolverket. 8 kap. 9 § Skollag (2010:800).

³⁴² 14 kap. 1 § SoL. Socialstyrelsen (2022) Anmäla oro för barn – stöd för anmälningsskyldiga och andra anmälare.

placerade barn och unga när placeringen medför skolbyte. Den är avsedd att vara ett stöd för yrkesverksamma som arbetar med placerade elever i socialtjänst och skola. Finns det en hotbild mot eleven måste skolan ha en planering för hur samverkan med andra aktörer, som polis och socialtjänst ska kunna säkerställas. Eleven behöver också veta vem eller vilka det går att vända sig till i en akut situation eller vid behov av stöd och hjälp.

LÄS MER

Skolverket: SAMS – Samverkan socialtjänst skola. Obruten skolgång för placerade barn och unga (2021).

10.1.3.2 Förskola och skola ska skydda elevens integritet och personuppgifter

Om barnet eller eleven som återvänder lever med skyddade personuppgifter behöver förskolan eller skolan säkerställa att personuppgifter inte röjs. Det är rektorn som ansvarar för att skyddade personuppgifter hanteras på ett korrekt sätt i verksamheten, och att barn och unga får den utbildning och det stöd de har rätt till. När skolan får veta att de ska ta emot en elev med skyddade personuppgifter är det viktigt att rektorn:

- planerar vem som ska vara exempelvis mentor och klassföreståndare,
- planerar för ett första samtal med eleven, och
- planerar för att en handlingsplan upprättas och att elevens skolsituation regelbundet följs upp.

LÄS MER

Skolverket: Skolverkets arbete med barn och elever som har skyddad identitet
Skolans arbete med barn och elever som har skyddad identitet – Skolverket.

10.1.4 Hälso- och sjukvården

Ett barn som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck kan behöva stöd, akut undersökning, vård, behandling eller psykosociala insatser från hälso- och sjukvården. I hedersrelaterade ärenden kan hälso- och sjukvårdspersonalen behöva vara särskilt uppmärksamma på barnets behov av information, råd och stöd. Det gäller särskilt om barnets vårdnadshavare eller någon annan vuxen som barnet bor med utsätter barnet eller någon närstående till barnet för våld eller andra övergrepp.³⁴³

10.1.4.1 Hälso- och sjukvården ska uppmärksamma tecken på utsatthet

När hälso- och sjukvård ges till barn ska barnets bästa särskilt beaktas.³⁴⁴ Vad

³⁴³ 6 kap. 5 § Patientsäkerhetslag (2010:659). 5 kap. 7 § Hälso- och sjukvårdslag (2017:30).

³⁴⁴ 5 kap. 6 § HSL. Se även motsvarande bestämmelser i 1 kap 8 § Patientlag (2014:821).

som är barnets bästa måste avgöras utifrån förhållandena i varje enskilt fall. För barn som har blivit bortförda kan långsiktig vård och stöd från hälso- och sjukvården behövas. Hälso- och sjukvården bör:

- vara uppmärksam på tecken på att barnet har varit utsatt för våld under bortförandet,
- göra en orosanmälan om barnets bortförande inte är känt hos socialtjänsten.³⁴⁵ Vid misstanke om hedersbrott behöver det även övervägas om en polisanmälan ska göras,³⁴⁶
- samverka med andra berörda myndigheter för att tillgodose barnets bästa och behov, och
- inte informera vårdnadshavare vid misstanke om att barnet är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta kan innebära en förhöjd risk för barnet.

10.1.4.2 Sekretess kan bli aktuellt i förhållande till vårdnadshavare

I vanliga fall har vårdnadshavare rätt att få information om barnet i enlighet med rätten och skyldigheten att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter.³⁴⁷ I de fall barnet har utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck behöver hälso- och sjukvården dock ta ställning till om det finns skäl att *inte* informera vårdnadshavaren om barnets vård.

Sekretess gäller till skydd för ett barn även i förhållande till dennes vårdnadshavare. Sekretess gäller dock inte i förhållande till vårdnadshavaren i den utsträckning denne har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter. I takt med att barnet blir äldre och mognare, och får en ökad självbestämmanderätt, övergår dock rätten att förfoga över sekretessen mer och mer till barnet. Vid bedömningen måste hänsyn tas till frågans art, komplexitet och konsekvenser. Även om en vårdnadshavare har rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter får en uppgift inte lämnas ut till vårdnadshavaren om det kan antas att barnet lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren.³⁴⁸ Med ”betydande men” avses att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas. Det betyder i praktiken att det ska finnas speciella skäl att tro att en uppgift om barnet kan komma att missbrukas av vårdnadshavaren.³⁴⁹ Sekretess med hänsyn till ”betydande men” kan vara aktuellt oberoende av barnets ålder och därmed även när det rör sig om yngre barn.

Åtkomst till patientjournal kan begränsas

Patientjournalen kan nås via 1177 Vårdguidens e-tjänster (direktåtkomst). Det kan innebära en risk för att barn utsätts för påtryckningar att visa

³⁴⁵ 14 kap.1 § SoL.

³⁴⁶ 10 kap. 21 § OSL.

³⁴⁷ 6 kap. 11 § FB.

³⁴⁸ 12 kap. 3 § OSL.

³⁴⁹ Prop. 1988/89:67 s. 38 och Prop. 2008/09:150 s. 370 f.

journaluppgifter för anhöriga. En vårdgivare får ge patienter direktåtkomst till patientjournalen men har ingen skyldighet att erbjuda det. Vårdgivare kan också begränsa direktåtkomsten så att den som loggar in bara kan se vissa delar av patientjournalen, till exempel på grund av sekretess. I ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck finns det skäl att begränsa den information som visas vid direktåtkomst. Om det inte går att läsa barnets patientjournal genom direktåtkomst får vårdnadshavaren begära ut den skriftliga dokumentationen. I dessa fall görs en sedvanlig sekretessprövning inför utlämnandet.

LÄS MER

Socialstyrelsens underlag:

Din skyldighet att informera och göra patienten delaktig. Handbok för vårdgivare, chefer och personal (2015).

Meddelandeblad nr 8/2020 Barn som söker hälso- och sjukvård (2020).

Att möta barn som kan vara utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Till dig som arbetar inom hälso- och sjukvården (2021).

10.2 Långsiktigt stöd för vuxna

När en vuxen har återvänt efter att ha blivit bortförd till eller kvarhållen i utlandet kan personen behöva skydd och stöd under en längre tid. Vissa personer var barn när de fördes bort men har hunnit bli myndiga under tiden de varit kvarhållna i utlandet. Det händer att dessa personer har hunnit få egna barn under perioden de varit borta. Den vuxna kan behöva flytta, få skydd, besöka sjukvård eller få ekonomiskt stöd. I följande avsnitt beskrivs vad offentliga aktörer kan och bör göra för att stötta vuxna som återvänt från att ha varit bortförda.

10.2.1 Socialtjänsten

En vuxen som är utsatt för hedersrelaterat våld och förtryck kan ofta ha ett skyddsbehov som sträcker sig över mycket lång tid. Det är viktigt att se till att personen inte blir offer för nya brott. Socialtjänsten ska erbjuda insatser både akut och på längre sikt med utgångspunkt i individens behov av skydd, stöd och hjälp till vuxna som utsatts för våld i nära relation.³⁵⁰ Samverkan mellan socialtjänsten och polisen kan bli nödvändig för att få en effektiv skyddsplacering.

Socialtjänsten bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bland annat:

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,

³⁵⁰ 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, samt
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter, till exempel polisen och Skatteverket.

Utredning, inklusive riskbedömning, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.³⁵¹ I utredningen behöver det kartläggas hur hotfull situationen är för den utsatta. Det kan till exempel handla om att det finns flera personer i den utsattas omgivning som utgör ett hot.

10.2.2 Polisen

I de fall där det finns eller har funnits en förundersökning om brott kan polisen bidra med skydd för att förhindra att fler brott begås mot den utsatta.

Det är viktigt att brottsoffret ges kunskap och verktyg för att kunna undvika att hamna i riskfyllda situationer igen. Det kan exempelvis handla om att lära sig nya sätt att handla och agera. Brottsoffret kan behöva skydd under en mycket lång tidsperiod. För att skyddet ska bli så effektivt som möjligt är det bra om berörda aktörer samverkar kring placering. Om något drastiskt förändras i hotbilden eller den skyddades liv, kan nya åtgärder och i vissa fall även en ny skyddsplacering behövas.

10.2.3 Skolan

Att hantera hedersrelaterat våld och förtryck och dess konsekvenser i skolan är komplext. Det behöver göras utifrån en helhetssyn på eleven och skolans uppdrag i samverkan med övriga aktörer. Skolans möjligheter att skydda och hjälpa en myndig elev skiljer sig i flera avseenden från möjligheterna att hjälpa elever som inte fyllt 18 år.

10.2.3.1 Skolan behöver medgivande för att kunna agera till stöd för vuxna elever

Inom skollagsreglerad verksamhet finns en stor grupp elever som har fyllt 18 år, inom bland annat gymnasieskolan och vuxenutbildningen. Skolan har inte samma skyldigheter att bistå och stötta en vuxen elev som blivit bortförd till ett annat land som de har i de fall då ett barn återvänder. För att skolan ska kunna agera krävs i regel ett medgivande från eleven. Skolan kan dock alltid informera eleven om rätten att få stöd och hjälp, och vid behov hjälpa eleven att komma i kontakt med rätt myndigheter.

Om skolan har elevens medgivande kan information i vissa fall delas med andra aktörer. Vid skolbyte kan ursprungsskolan exempelvis informera den nya skolan om elevens situation och be den nya skolan att beakta säkerhetsaspekten. Detta gäller även elever som lever med skyddade personuppgifter. Oavsett om eleven återvänder till sin gamla skola eller en ny skola är det bra om skolan så

³⁵¹ Allmänna råd till 6 kap. 1 § HSLF-FS 2022:39

långt det är möjligt anpassar undervisningen efter elevens behov.

10.2.3.2 Skolan kan samverka internt och med andra aktörer

För att skolan ska kunna hjälpa myndiga elever krävs att eleven litar på skolpersonalen tillräckligt mycket för att våga berätta och be om hjälp. Att arbeta med att skapa goda relationer är därför ett bra sätt att arbeta förebyggande. Relationer kan byggas både i klassrummen och i samband med elevhälsoarbetet.³⁵² Samverkan mellan olika personalkategorier på skolan är en viktig del. Elevhälsans interna samverkan kan ske på olika nivåer, dels inom elevhälsan, dels med skolledningen, lärare och övrig personal på skolan. Den externa samverkan kan ske med hälso- och sjukvården, socialtjänsten och andra aktörer runt eleverna.

Skolpersonal kan vara behjälplig med att eleven får kontakt med hälso- och sjukvård eller socialtjänst. Det kan till exempel handla om situationer där det framkommit att en elev utsatts för könsstympning, annat trauma eller att eleven lider av psykisk ohälsa.

10.2.4 Hälso- och sjukvården

En vuxen person som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck kan behöva stöd, akut undersökning, vård, behandling eller psykosociala insatser från hälso- och sjukvården. I hälso- och sjukvårdens ansvar ingår att se till att den som söker hälso- och sjukvårdens tjänster, men som också behöver annat stöd, blir hänvisad till den eller de verksamheter som har kompetens och resurser för uppgiften.³⁵³

Den som har varit bortförd till ett annat land och återvänt kan ha behov av långsiktig kontakt med hälso- och sjukvården för att bearbeta svåra upplevelser som personen har varit utsatt för under bortförandet. Även efter hemkomsten kan personen vara utsatt för hot och våld, vilket hälso- och sjukvården behöver vara uppmärksamma på och ställa frågor om. Det är också viktigt att informera om digital journalföring och vilka risker det kan innebära för den som lever i en kontrollerad situation. Uppgifter om till exempel preventivmedel, abort eller graviditetstest kan innebära förhöjda risker för patienten.

De flesta regioner har rutiner för att dokumentera våldsutsatthet i de elektroniska patientjournalerna och använder sig då av ett skyddat sökord. Även uppgifter om besöket och genomförda åtgärder kan dokumenteras med skyddade sökord. Enligt patientdatalagen (2008:355) är det dessutom möjligt att spärra uppgifter i journalen så att de inte blir tillgängliga för andra vårdgivare eller vårdenheter. Även direktåtkomsten till uppgifterna över internet kan begränsas så att vissa uppgifter inte går att läsa via nätet.

³⁵² Socialstyrelsen (2016). Kvinnlig könsstympning – ett stöd för hälso- och sjukvårdens arbete.

³⁵³ Prop. 1997/98:55 Kvinnofrid s. 44.

11 Förkortningar

BBIC

Barns behov i centrum, BBIC, beskriver ett arbetssätt för socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Det innehåller en struktur för handläggning, genomförande och uppföljning av myndighetsutövningen.

BrB

Brottsbalken (1962:700)

BOPS

Brottsoffer- och personsäkerhet

CSN

Centrala studiestödsnämnden

Hbtq och Hbtqi

Hbtq är ett samlingsnamn och en förkortning för homosexuella, bisexuella, transpersoner och personer med queera uttryck och identiteter. I vissa fall i vägledningen används även hbtqi, som omfattar intersexpersoner. Anledningen till att hbtqi inte används genomgående är att det ofta saknas kunskap och underlag för att redogöra specifikt för intersexpersoners situation och utsatthet.

HFD

Högsta förvaltningsdomstolen

HRV

Hedersrelaterat våld och förtryck

JO

Justitieombudsmannen

LSO

Lagen (2003:778) om skydd mot olyckor

LSS

Lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade

LVM

Lagen (1988:870) om vård av missbrukare

LVU

Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

MUCF

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor

NCH

Nationellt centrum mot hedersrelaterat våld och förtryck

NEPU

Register för nationellt efterlysta personer

NKT

Nationella kompetensteamet mot hedersrelaterat våld och förtryck vid Länsstyrelsen i Östergötland.

OSL

Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400)

PIU

Passenger Information Unit

RB

Rättegångsbalken (1942:740)

SIS

Schengens informationssystem

SoL

Socialtjänstlagen (2001:453)

SOSFS

Socialstyrelsens författningssamling

SPOC

Single point of operational contact

UD

Utrikesdepartementet

UD KC

Utrikesdepartementets enhet för konsulära och civilrättsliga ärenden.

